

Z obsahu 3. čísla:

Recenzované články

Česká rodinná politika: Quo vadis?

Jaroslav Vostatek

Asistent sociální péče jako alternativní instrument podpory setrvávání jedinců v jejich přirozeném sociálním prostředí

Miroslav Pilát

Přístup ke zdanění a konkurenceschopnost zemí Visegrádské skupiny

Lenka Farkačová

Poznátky z výzkumu

Zaměstnávání lidí 50+

Kateřina Legnerová – Marie Dohnalová

Diskuse

Je snaha o premiantství ve zvládnutí Průmyslu 4.0 cestou do pekel?

Jaroslav Šulc

Recenze

Ekonom *Vladimír Barák* hodnotí publikaci „Právo na rovné zacházení“

Gerontoložka *Anna Beránková* recenzuje knihu „Stárnutí na venkově“

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

Editorial

Recenzované články

Česká rodinná politika: Quo vadis?
Jaroslav Vostatek

Asistent sociální péče jako alternativní instrument podpory setrvávání jedinců v jejich přirozeném sociálním prostředí
Miroslav Pilát

Přístup ke zdanění a konkurenceschopnost zemí Visegrádské skupiny
Lenka Farkačová

Poznatky z výzkumu

Zaměstnávání lidí 50+
Kateřina Legnerová – Marie Dohnalová

Diskuse

Je snaha o premiantství ve zvládnutí Průmyslu 4.0 cestou do pekel?
Jaroslav Šulc

Recenze

Recenze knihy „Právo na rovné zacházení“
Vladimír Barák

Recenze publikace „Stárnutí na venkově“
Anna Beránková

Recenze knihy „Dlouhodobá péče nejen v České republice“
Vladimír Barák

Novinky z činnosti VÚPSV

Editorial

Reviewed articles

Czech family policy: Where is it heading?
Jaroslav Vostatek

Social care assistants as an alternative approach to the support of individuals remaining in their natural social environment
Miroslav Pilát

The approach to taxation and competitiveness in the Visegrad Group countries
Lenka Farkačová

Findings from research

The employment of people aged 50 plus
Kateřina Legnerová – Marie Dohnalová

Discussion

Is the prioritisation of the implementation of Industry 4.0 potentially self-defeating?
Jaroslav Šulc

Book reviews

Review of the book „The right to equal treatment“

Review of the publication „Ageing in rural areas“

Review of the book „Long-term care in the Czech Republic and elsewhere“

News on RILSA's activities

For abstracts of the non-reviewed articles see the 3rd page of the cover.

Časopis je indexován v databázi **ERIH PLUS** (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences) a je zařazen Radou pro výzkum, vývoj a inovace do **Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR**. FÓRUM sociální politiky je zařazeno i do elektronické databáze **CEEOL (Central and Eastern European Online Library)** – platformy globálně zpřístupňující společenskovední a humanitněvědní publikace ze střední, východní a jihovýchodní Evropy.

Informace pro autory

Obsahové zaměření časopisu: sociální problematika v nejširším vymezení. Časopis se skládá ze dvou částí. V první, tvořené rubrikou Recenzované články, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky. Autoři mohou nabízet články do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části. Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky. Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy. Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na adresu: petr.safarik@vupsv.cz.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění úvod, současný stav poznání, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 30 tisíc znaků včetně mezer v editoru MS Word musí vedle vlastního textu obsahovat 10–15řádkový abstrakt a klíčová slova, obojí v češtině a v angličtině. Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový). Přípojeny musí být i jejich zdrojové soubory. Redakce provádí jazykovou úpravu textu. Více viz: www.vupsv.cz/casopis

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

3/2021

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7 – Holešovice
IČO 45773009

Facebook: <https://www.facebook.com/vupsv>
LinkedIn: <https://www.linkedin.com/company/vupsv>
Twitter: <https://twitter.com/vyzkumny>

Šéfredaktor: PhDr. Petr Šafařík
kontakt: petr.safarik@vupsv.cz
tel. +420 211 152 722, mob. +420 777 529 070

Tisk: Vydavatelství KUFR, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné:

Česká pošta, s. p., odd. periodického tisku
Olšanská 38/9, 130 00 Praha 3
e-mail: postabo.prstc@cpost.cz
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)

Prodej za hotové:

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7 – Holešovice
Prosíme o ohlášení se předem e-mailem (redakce@vupsv.cz)
nebo telefonicky (211 152 711).

Cena jednotlivého čísla: 60 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 15. 6. 2021

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© Výzkumný ústav práce sociálních věcí, v. v. i., Praha 2020

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Adina Barbulescu, PhD (West University of Timisoara)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Doc. JUDr. Iva Fischerová, CSc. (MUP, o. p. s., VŠE)
Prof. Jason Heyes (Sheffield University)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (VÚPSV)
Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)
Prof. Dr. Wim van Oorschot (Leuven University)
Prof. Ing. Eva Rievajová, Ph.D. (EU Bratislava)
Oksana Mikhaylovna Shubat, PhD (Ural Federal University)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)
Prof. dr. hab. Marek Szczepański (Poznań University of Technology)
Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. (VŠFS)
Konstantinos N. Zafeiris, PhD (Democritus University of Thrace)

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostává se k Vám třetí letošní číslo Fóra sociální politiky. Stejně jako to předchozí koresponduje s tím, že se náš region dále navrácí do postcovidové normality, byť velice křehké. Většina nynějších článků FSP tedy netematizuje dopady pandemie covidu-19. Klíčovou aktuální problematiku ovšem ani tentokrát neopomíjíme: ekonom Jaroslav Šulc ve svém diskusně pojatém příspěvku spojuje okruhy dvou našich loňských monotematických čísel (srpnového a říjnového): sociálně politické dopady Průmyslu 4.0 a koronavirové pademie. Věříme, že na to budou chtít navázat také další autoři našeho časopisu.

Jak v tomto vydání ohlašujeme i výzvu k zaslání příspěvků (s. 25), letos chystáme monotematické číslo věnované sociálně politickým dopadům covidu-19 opět na říjen. Narozdíl od loňska již mají badatelé k dispozici řadu běžných datových výkazů.

V nynějším vydání Fóra sociální politiky Jaroslav Vostatek, profesor Vysoké školy finanční a správní, sleduje cíl prověřit přepočtené údaje o délce placené mateřské a rodičovské dovolené a analyzovat stávající návrhy reforem jednotlivých dávek rodinné politiky. Pozornost věnuje i návrhům důchodových komisí. Autor doporučuje využití sociálně-demokratického sociálního modelu včetně aplikace univerzálních přídatků na děti a práva na místo v jeslích a v mateřské školce od prvního roku věku dítěte za malý či žádný poplatek.

Ve druhém recenzovaném článku se Miroslav Pilát, odborný asistent Ústavu veřejné správy a sociální politiky Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, zabývá institutem asistenta sociální péče jako nástrojem podpory setrvání osob v jejich přirozeném prostředí. Autor se věnuje rovněž podmínkám poskytování služeb asistenta sociální péče a sociálním a kontrolním mechanismům jeho činnosti včetně problematiky přestupků a sankcí v této oblasti.

Důležitému sociálně politickému tématu se věnuje i dvojice autorek z katedry personalistiky Fakulty podnikohospodářské VŠE. Jejich článek o zaměstnávání osob starších 50 let krátce seznamuje s výzkumem, jehož cílem bylo zjistit zejména důvody změny zaměstnání, dobu hledání nového zaměstnání a kariérní plány dotázaných na další období.

Těší nás, že tentokrát můžeme přinést hned tři recenze velmi zajímavých titulů z široké a pestré oblasti sociální politiky. Redakce přivítá tipy na publikace, jejichž představení a zhodnocení byste na stránkách našeho časopisu uvítali.

Co přinese další – srpnové – číslo Fóra sociální politiky? Bude to článek o dopadech koronavirové pandemie na zaměstnanost osob starších 50 let v evropských zemích nebo stať snažící se objasnit účel univerzální a volitelné části zdravotnického systému a napomoci k vyřešení obtíží se standardem a nadstandardem zdravotní péče v České republice (mimo jiné tím navážeme na jednu ze statí našeho předchozího, tedy dubnového čísla). Do období před říjnovými parlamentními volbami se jistě bude dobře hodit rovněž článek zabývající se komparací návrhů českých politických stran na financování sociálních služeb v pobytových zařízeních.

Jak vidno i z většího počtu upoutávek na různé konference atp. v tomto vydání FSP, také expertní/akademická sféra se postupně vrací do postcovidového, normálního provozu. Držme si palce, aby se v druhé polovině roku mohla všechna odborná fóra konat způsobem běžným před pandemií. Pokud ano, setkáte se na nich i s časopisem Fórum sociální politiky.

S přáním inspirativního čtení a příjemně prožitého začátku léta

Petr Šafařík
šéfredaktor

Česká rodinná politika: Quo vadis?

Jaroslav Vostatek

Abstrakt

Cílem příspěvku je prověřit a uvést na pravou míru přepočtené údaje o délce placené mateřské a rodičovské dovolené (ekvivalent plné mzdy) a analyzovat reformní kroky druhé vlády Andreje Babiše (2018–2021) a také stávající návrhy reforem jednotlivých dávek rodinné politiky. Pozornost je věnována i návrhům důchodových komisí. Česká rodinná politika respektuje slabé stránky rodinných dávek a služeb, neusiluje však o výraznější ucelenou reformu tohoto systému. Podobně jako v dalších postkomunistických zemích došlo k „refamiliarizaci“ této politiky, jež vedla – navíc v kombinaci s konstrukcí rodičovského příspěvku – k velké genderové mzdové mezeře. Starobní důchody matek to podstatně neovlivňuje, protože důchody jsou nebývale nivelizovány – skrytou existencí vysokého rovného důchodu. Analýzy směřují k využití sociálně-demokratického sociálního modelu, včetně aplikace univerzálních přídavků na děti a práva na místo v jeslích a v mateřské školce od 1. roku věku dítěte za malý či žádný poplatek.

Klíčová slova: rodinná politika, placená rodičovská dovolená, přídavky na děti, daňové zvýhodnění na dítě, mezigenerační smlouva

Abstract

The article aims to prove and rectify the comparable data about the length of the paid maternity and paternity leaves (full wage equivalent) and to analyse the reform measures of the Czech government and the current family benefits reform proposals. We also pay attention to proposals of the pension commissions. Czech family policy respects some weaknesses of the family benefits, but it does not strive to realize a major comprehensive reform. Similarly to other post-Communist countries a „refamiliarization“ of this policy has taken place and it resulted, together with the construct of the parental allowance, to a big gender wage gap. It has no substantial impact on the old-age pensions of mothers due to unparalleled equalization of the pensions (hidden big flat pension). The analyses are bound for the use of the social-democratic (universal) welfare regime, including the application of the universal child benefits and the right to nursery care from the age of 1, for a small or no fee.

Keywords: family policy, paid paternal leave, child benefit, child tax credit, intergenerational contract

Úvod

„Rodinné politiky se v posledních desetiletích staly jádrem veřejných systémů sociálního zabezpečení v zemích OECD. Veřejné výdaje pro rodiny narostly v OECD téměř všude, jako odraz posunu priorit a většího důrazu, který mnoho zemí klade na děti“ (Adema a kol., 2020). Obrázek 1 ukazuje veřejné výdaje na rodinné dávky v relaci k HDP včetně rozčlenění na peněžité dávky (cash), služby (services) a daňové úlevy pro rodiny (tax breaks for families). Podle těchto údajů jsou české veřejné výdaje na tyto dávky nad průměrem OECD i Evropské unie. Podíl daňových úlev na těchto výdajích je u nás relativně vyšší než ve většině zemí, v celé řadě států tyto daňové úlevy nenajdeme. Při hodnocení těchto údajů musíme být však opatrní, protože vykazované veřejné výdaje jsou mj. ovlivněny i cenami či poplatky za poskytované služby. Velmi důležité je i to, že rodinná politika je politikou výrazně průřezovou s tím, že např. výdaje na ocenění výchovy dětí v penzijních systémech se nevykazují ve výdajích na rodinnou politiku. A i v případě rodinné politiky platí, že vysoké či vyšší výdaje ještě vůbec neznamenají účinnou podpo-

ru celkové rodinné či sociální politiky – mohou být v rozporu např. s mezigenerační spoluprací či vyvážeností.

V české rodinné politice je zvykem rozlišovat tři pilíře její realizace: daňový systém, (přímou) sociální podporu a veřejné služby. „ČR koncentruje podporu rodin v oblasti daňových úlev, což pro rodiny představuje riziko v době hospodářského poklesu, kdy mohou ztratit jak příjem, tak daňovou podporu. Proto je do budoucna klíčové posilovat význam dalších dvou pilířů – dávkový pilíř a pilíř veřejných služeb“ (MPSV, 2017). Tabulka 1 uvádí silné a slabé stránky české rodinné politiky podle vládního materiálu.

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat klíčové veřejné výdaje na českou rodinnou politiku v kontextu sociálních modelů rodinné politiky a jejich vazby na penzijní politiku. Podnětem k analýze je mj. i odmítnutí předchozí vládní rodinné politiky z roku 2017 jednou z vládních stran a poslední reformy 1. a 2. pilíře české rodinné politiky.

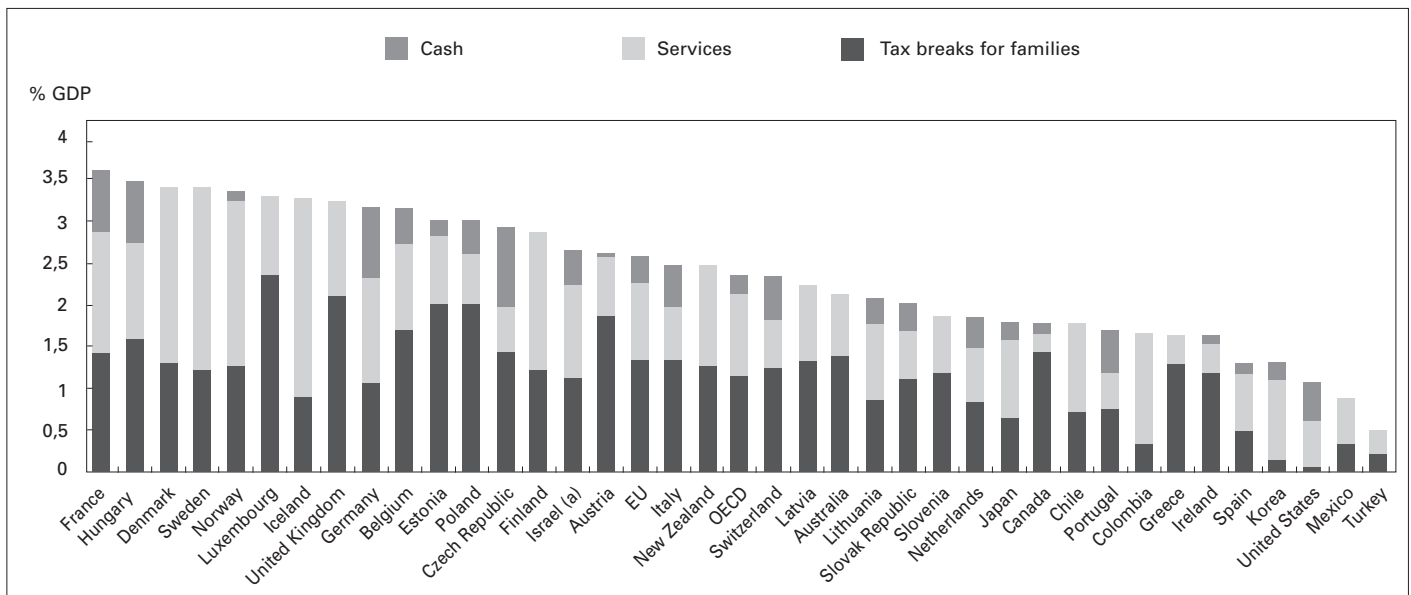
Modely rodinné politiky

Ve světě se vytvořila celá řada různých sociálních systémů, které jsou především

výsledkem historického vývoje sociální politiky v příslušných zemích. Je možno mezi nimi vysledovat několik charakteristických systémů, které lze považovat za aplikaci základních sociálních modelů, jak je vymezil Esping-Andersen (1990). Rozlišíme tak liberální, křesťansko-demokratický a sociálně-demokratický sociální model. Škálu sociálních modelů rozšiřujeme o neoliberální model, který se rozvinul od 90. let. Klasičtí liberálové považují plození a výchovu dětí za výhradně soukromou záležitost, stát se zde nemá nijak angažovat. Moderní liberální sociální model využívá univerzální dávky na úrovni existenčního minima a testované sociální dávky. Neoliberální sociální model se orientuje na podporu soukromého zabezpečení. Testované sociální dávky jsou podle tohoto modelu „nutným zlem“ a jsou výrazně podmíněny pracovní aktivitou jejich příjemců. Poměrně složitá konstrukce tohoto typu se dnes používají v rodinné politice USA (slevy na dani na děti) a Velké Británie (příplatek na děti k Univerzální slevě).

Sociální demokraté ve světě kladou důraz na rovné šance pro každého, nezávisle na rodině a trhu. Sociálně-demokratický (též: univerzalistický) sociální model

Obrázek 1: Veřejné výdaje na rodinné dávky v roce 2017 (% HDP)

Pramen: OECD (2021)

velkou měrou využívá univerzální dávky: plně na úseku rodinných dávek a významně u starobních penzí. Významné místo v tomto modelu má i univerzální sociální pojištění. Současně se klade zásadní důraz na veřejné služby všeho druhu: počínaje veřejnou zdravotní péčí a pokračuje dlouhodobou péčí, vzděláváním, jeselskou péčí atd.; model se využívá např. ve skandinávských zemích.

Křesťansko-demokratický (též: korporativistický) sociální model kombinuje primárně zásluhovost a sociální stratifikaci i v sociálním zabezpečení. Křesťanští demokraté se vždy zaštiťovali podporou rodiny, včetně klasické dělby práce v rodině, kdy o děti v zásadě pečuje matka. Univerzální důchod do tohoto modelu nepatří, univerzální přídatky na děti v zásadě také ne. Ve zdanění příjmů se obsáhle využívají daňové odpočty. V německé rodinné politice přitom došlo k významnému posunu od křesťansko-demokratického k sociálně-demokratickému modelu. Naproti tomu ve středomořských zemích se stále podstatně uplatňuje klasická dělba práce v rodině, takže rodinné dávky jsou modelově zbytečné. Pojistné penze jsou tam však poměrně vysoké. Zásadní odlišnosti uvedených čtyř základních sociálních modelů rodinné politiky lze schematicky znázornit rozdíly v důrazu jednak na univerzalitu, resp. selektivitu sociálního zabezpečení, jednak na nižší, resp. vyšší štedrost tohoto zabezpečení – viz obrázek 2.

Sapir (2005) a jeho následovníci analyzovali evropské sociální modely a dospěli k závěru, že skandinávské země mají efektivní systémy sociální politiky ve smyslu dostatečných podnětů k práci, a tudíž

Tabulka 1: Silné a slabé stránky české rodinné politiky podle druhé vlády Andreje Babiše

Silné stránky	Slabé stránky
Rodina jako významná hodnota pro většinu společnosti	Nedostatečné možnosti pro sladění péče o rodinu a placeného zaměstnání – zejména nedostatek flexibilních úvazků a dostupných služeb péče o předškolní děti
Hlavní problémy v oblasti rodinné politiky je možné dobře identifikovat	Vysoké náklady na základní potřeby rodin – zejména bydlení. Vysoké náklady na služby předškolní péče
V rámci EU existuje velké množství příkladů dobré praxe, kterými se můžeme inspirovat	Společenské stereotypy a s nimi související nevýhodné postavení žen a starších osob na trhu práce, což má negativní dopad na jejich rodiny
Systém rodinné politiky v ČR umožňuje flexibilní čerpání rodičovského příspěvku	Vysoký vliv mateřství na zaměstnanost žen – nízká zaměstnanost žen s dětmi do šesti let – a rozdíl v příjmech mužů a žen

Pramen: Vláda (2019)

Obrázek 2: Typologie základních sociálních modelů rodinné politiky

Selektivita [nízká efektivnost]	Nižší štedrost [nízká rovnost]		Univerzalita [vysoká efektivnost]
	Neoliberální model	Liberální model	
	Křesťansko-demokratický model	Sociálně-demokratický model	
	Vyšší štedrost [vysoká rovnost]		

Pramen: Autor

i relativně vysoké zaměstnanosti a také pokud jde o rovnost (spravedlnost) ve smyslu relativně nízkého rizika chudoby. Lze to promítnout do obrázku 2: nahrazením „vyšší štěrnosti“ vysokou rovností (spravedlností) a „nižší štěrnosti“ nízkou rovností (spravedlností). Protipólem sociálně-demokratického modelu v tomto obrázku jsou u Sapira „středomořské státy“ (Řecko, Itálie, Portugalsko a Španělsko). Pozici křesťansko-demokratického modelu na obrázku 2 u Sapira zaujímají „kontinentální země“ (Rakousko, Belgie, Francie, Německo, Lucembursko), kde je zřetelný kompromis (trade-off) mezi vysokou rovností (spravedlností) a nízkou efektivností (efficiency) v uvedeném smyslu slova. A na pozici liberálního modelu jsou anglosaské země (Irsko a Velká Británie) s kompromisem mezi nízkou rovností a vysokou efektivností, tj. tyto země podle analytiků mají sice efektivní, leč nespravedlivý sociální systém. Z toho se odvozuje, že sociálně-demokratický (nordický) model a liberální (anglosaský) model jsou udržitelné, zatímco křesťansko-demokratický (kontinentální) model a neoliberální (středomořský) model vyžadují reformy.

Koncepce (evropských) sociálních modelů, podpořené obsáhlými analýzami dat v řadě zemí a zpracované Sapiem a dalšími experty, přinesly velmi důležité poznatky i pro navazující speciální analýzy rodinné politiky. Zde se opřeme o analýzu, kterou zpracovala Ciccina (2017), jež zahrnuje země EU, Švýcarsko, Norsko a Island a koncentruje se na péči o děti a genderovou rovnost; prezentuje přitom čtyři ideální typy těchto politik:

1. *Muž-živitel (male breadwinner)*: muži mají placenou práci, zatímco ženy pečují bezplatně o děti a finančně závisí na svých mužích. Moderní variantou je placená pracovní činnost manželky na částečný úvazek.
2. *Pečovatelská parita (caregiver parity)*: tradiční dělba práce v rodině (jako v 1. variantě), leč stát kompenzuje ženám jejich neplacenou práci/péči dárkami (maternalism).
3. *Univerzální živitel (universal breadwinner)*: podpora rovného přístupu k zaměstnání mužů a žen, bez ingrence do dělby péče; s podporou nebo bez podpory dárkami.
4. *Univerzální pečovatel/ka (universal caregiver)*: podpora ideální genderové rovnosti v zaměstnání a péči; péče o děti je považována za společenskou odpovědnost řady aktérů: mužů, žen, státu, zaměstnavatelů.

Některé výsledky těchto analýz (data z roku 2012): pokud jde o délku rodičovské dovolené, získalo Česko nejvyšší možné skóre 1,00, spolu s Francií a Španělskem, následují Německo, Polsko, Slovensko, Maďarsko, Litva a Estonsko (skóre 0,96–0,97); Švédsko, Norsko a Por-

tugalsko dostaly skóre 0,00, Island 0,01 a Švýcarsko 0,05. Průměrné skóre EU bylo 0,44. Nejvyšší skóre Česko získalo také v kategorii muž-živitele (0,94), následováno Polskem (0,91), Francií (0,87) a Slovenskem (0,84) (Ciccina, 2017). Když to shrneme, tak nás analýzy přiřazují prvoplánově do historického modelu muž-živitele, který je typický pro většinu zemí jižní Evropy. Protipólem je nordický (sociálně-demokratický) model. Studie tohoto druhu by optimálně měly být doprovázeny podrobnými analýzami rodinné politiky v jednotlivých zemích. A naopak: analýzy a koncepce rodinné politiky v jednotlivých zemích by měly zřetelně charakterizovat stávající/převažující a cílový sociální model rodinné politiky. Marketéři to ovšem takto nepojímají.

Český systém rodinných dávek a jeho reformy

Dnešní český systém rodinných dávek a daňových zvýhodnění byl výrazně poznamenán reformami v posledních třech desetiletích. Univerzální přídatky na děti byly po dlouhá desetiletí nejvýznamnější dávkou československého/českého nemocenského pojištění – do roku 1995. Od roku 1996 se přídatky na děti staly jednou z dávek podle zákona o státní sociální podpoře a začaly být testovány na příjem rodiny. Vláda tehdy argumentovala tím, že přídatky na děti nemají být poskytovány „plošně“, ale „adresně“. Přídatky měly následně tři výměry: základní, zvýšenou a sníženou – podle výsledku testu příjmů, přičemž kritériem se stal 4násobek životního minima rodiny.

Od roku 2008 se přešlo na jednotnou výměru přídatku. Přídatek na dítě začal být diferencován podle věku nezaopatřeného dítěte. Rozhodný příjem pro nárok byl podstatně snížen: ze 4násobku na 2,4násobek životního minima. V souladu s neoliberální politikou byla agenda všech nepojistných dávek přenesena na úřady práce. Minireforma přídatku na dítě od roku 2018 byla ovlivněna neoliberální politikou KDU-ČSL: dosavadní výše dávky (500/610/700 Kč – podle věku) byla zvýšena o 300 Kč měsíčně jen pro děti pracujících rodičů (alespoň 1 rodič musí pracovat nebo pobírat dávku, která „vychází z výdělečné činnosti a příjem nahrazuje“). Je jen nedoloženou domněnkou, že znovuzavedení univerzálních přídatků na děti jako jediné formy této podpory rodin s dětmi v Česku by vedlo ke snížení zájmu o výdělečnou činnost u rodičů, kteří si „hoví v sociální síti několik let“ (jak v roce 2017 uvedl senátor KDU-ČSL Čunek). Již z toho důvodu, že i přídatky na děti jsou plně zohledněny při výpočtu finální dávky sociální pomoci (příspěvku na živobytí), viz dále.

Při daňové reformě od roku 1993 u nás byla zavedena odečitatelná položka („ne-

zdanitelná částka“) od základu daně z příjmů na vyživované dítě žijící v domácnosti s poplatníkem; v roce 2004 činila 24 560 Kč ročně. Od roku 2005 bylo místo toho zavedeno daňové zvýhodnění na vyživované dítě pro jednoho z rodičů; jedná se o (jedinou) refundovatelnou slevu na dani, takže výsledná daňová povinnost může být i záporná. Částka případné záporné daně z příjmů se u nás označuje jako daňový bonus. Nárok na daňový bonus mají poplatníci s příjmem alespoň ve výši šestinásobku minimální mzdy k počátku zdaňovacího období. Částky daňového zvýhodnění na dítě od roku 2018 činí 15 204 Kč na jedno dítě, 19 404 Kč na 2. dítě a 24 204 Kč ročně na 3. a každé další dítě. Parametry daňového zvýhodnění a přídatku na dítě jsou stále více měněny podle momentálních politických potřeb navrhovatelů, nevychází se přitom z jasné koncepce (jako je tomu např. v Německu). Narůstají i podvody s daňovými bonusy (např. vykazování fiktivních příjmů z pronájmu). Z mezinárodního hlediska patříme mezi země s relativně největší úlohou slev na dani ve financování nákladů na péči o děti. Česká sleva na dani a přídatek na jedno dítě zhruba odpovídá německým přídatkům na děti – v relaci k průměrným výdělům; to ilustruje nižší relativní úroveň slevy na dani a přídatku na dítě u nás. Při dvou dětech ukazují některá mezinárodní srovnání, že úroveň českých dávek a slev na dani je v EU v relaci k výdělům nadprůměrná.

V dubnu 2021 schválila Poslanecká sněmovna zvýšení přídatku na dítě o 26 % na částky 630/770/880 Kč, jakož i „motivačního bonusu“ z 300 na 500 Kč měsíčně. Rozhodný příjem pro nárok na přídatek na dítě má být zvýšen na 3,4násobek životního minima. Poslaneckým návrhem bylo k tomu „přilepeno“ zvýšení daňového zvýhodnění na 2. a 3. a další dítě na 22 315, resp. 27 835 Kč ročně (tyto částky nejsou beze zbytku dělitelné 12!).

Na úseku daňového zvýhodnění na dítě a přídatku na dítě se v Česku zásadním způsobem uplatňuje neoliberální politika; obě dávky principiálně závisí na výdělečné činnosti rodiče, resp. rodičů. Ani jedna z těchto dávek není univerzální. Na rozdíl např. od Německa, kde je kombinován křesťansko-demokratický model (ve formě daňového odpočtu na dítě) se sociálně-demokratickým modelem (ve formě univerzálních přídatků na děti): v průběhu roku se vyplácí všem přídatky na děti a po skončení roku se v rámci daňového přiznání případně doplácí daňový odpočet. Pro hrubou orientaci lze uvést, že daňový odpočet je výhodnější od ročního zdanitelného příjmu rodičů 64 000 €. Pro nadpoloviční většinu daňových poplatníků jsou výhodnější přídatky na děti. Rodiny s nízkými příjmy mají ještě nárok na testovanou „dětskou přírážku“ (Kinderzuschlag). Pak

případně ještě následují dávky sociální pomoci.

Daňové zvýhodnění na dítě a přídavek na dítě v Česku netvoří logický celek, což zvláště vynikne, když ještě zohledníme příspěvek na živobytí, který je dávkou sociální pomoci. Vezmeme např. samoživitelku se 3 dětmi ve věku 7–13 let; hranice rizika chudoby (podle EU) této rodiny v prosinci 2020 představuje (čistých) 25 916 Kč měsíčně a její letošní české životní minimum činí 10 810 Kč měsíčně. Příspěvek na živobytí dorovná příjmy rodiny do tohoto životního minima. Přídavky na uvedené 3 děti činí buď 1 830 Kč nebo včetně motivačního bonusu 2 730 Kč měsíčně. Příspěvek na živobytí tedy může činit až 8 980 Kč, při nároku na motivační bonus až 8 080 Kč měsíčně. Kdyby byl v daném případě náhodou nárok na daňové zvýhodnění na tyto děti, tak by se příspěvek na živobytí snížil také o jeho výši (4 901 Kč) a stále by ještě byl nárok na příspěvek na živobytí buď 4 079 Kč nebo 3 179 Kč měsíčně.

Každopádně je zřejmé, že naše testované přídavky na děti nemají žádný reálný význam – je to pouze komplikace systému sociální pomoci. Za této situace je více než problematické i poskytování skrytých přídavků na děti v rámci daně z příjmů – pod názvem daňové zvýhodnění na dítě. Nejjednodušší by bylo testované přídavky a daňové zvýhodnění nahradit univerzálními přídavky na děti spravovanými např. finanční správou. Univerzální přídavek na dítě by měl/mohl být každoročně automaticky valorizován, např. stanovením jeho sazby na 15 % průměrné měsíční mzdy (v roce 2021 by to představovalo 5 316 Kč); jde samozřejmě jen o ukázkou konstrukce, fiskální politiku zde neřešíme.

Porodné u nás dříve bylo univerzální dávkou sociálního nemocenského pojištění, pak bylo přeřazeno mezi univerzální dávky státní sociální podpory a od roku 2011 je testovanou dávkou, nejdříve jen na 1. dítě (13 000 Kč), od roku 2015 i na 2. dítě (10 000 Kč). Příjem rodičů a dětí dnes nesmí přesáhnout 2,7násobek životního minima rodiny, aby byl nárok na porodné.

Doba pobírání „peněžitě pomoci v mateřství“ je 28 týdnů od roku 1987. Jde o dávku nemocenského pojištění, výpočet dávky kopíruje konstrukci nemocenského, s vyšší sazbou (dnes 70 % redukovaného denního vyměřovacího základu za kalendářní den). Redukční sazby redukují nadprůměrné výdělky; první redukční hranice lehce převyšuje průměrnou celostátní mzdu, 2. hranice je jejím 1,5násobkem a 3. redukční hranice je trojnásobkem 1. hranice. Ženy s nadprůměrnou mzdou jsou tak diskriminovány ve srovnání s obvyklou konstrukcí dávek nemocenského pojištění např. v Německu – tam (ani jinde) nejsou redukce, ale pouze výdělkový strop pro výpočet dávky na úrovni

zhruba 200 % průměrné celostátní mzdy. Náhradový poměr peněžitě pomoci v mateřství vypočítaný s předpokladem, že pojistěnka pobírá průměrnou celostátní mzdu, činí 90,2 % z čisté mzdy. OECD (2019a) chybně uvádí nízký náhradový poměr 61 %, což je dáno zejména ignorováním faktu, že peněžitá pomoc v mateřství se nezdaňuje. Návazně pak OECD vyčísluje ekvivalent plné mzdy (FWE) na 17,1 týdnů; správný údaj je 25,3 přepočtených týdnů.

EU obecně doporučuje vyplácet mateřské ve výši 100 % po dobu alespoň 18 týdnů. To Česko vcelku splňuje, ale má zbytečně komplikovaný způsob výpočtu dávky. Výpočet lze snadno zjednodušit: peněžitou pomoc v mateřství vyplácet ve výši 100 % hrubé mzdy (s výdělkovým stropem 200 %) po dobu 25–26 týdnů a dávku zatížit daní z příjmů a pojistným placeným zaměstnanci; FWE by tak bylo 25–26 přepočtených týdnů.

Rodičovský příspěvek je historicky nejosobitější českou rodinnou dávkou. První jeho variantou byl mateřský příspěvek, zavedený v roce 1970: „v zájmu zlepšení populačního vývoje se poskytuje pracujícím ženám, jestliže se věnují péči o děti a nemají v této době příjem z pracovní činnosti“. Podmínky nároku na mateřský příspěvek byly obdobou peněžitě pomoci v mateřství, jednalo se o dávku nemocenského pojištění poskytovanou do 1 roku věku dítěte za podmínky přerušení výdělečné činnosti. Výše mateřského příspěvku byla univerzální (600 Kčs, pečovala-li žena o 1 dítě s nárokem na mateřský příspěvek; další odstupňované sazby při více dětech).

Dávku s názvem rodičovský příspěvek máme od 1. 10. 1990 s dobou poskytování do 4 let věku dítěte a s podmínkou osobní celodenní řádné péče o dítě. Závislá výdělečná činnost se připouštěla maximálně 2 hodiny denně, při velmi nízkém příjmu pak neomezeně. Od roku 1996 byl rodičovský příspěvek začleněn do zákona o státní sociální podpoře a jeho (měsíční) výše byla minimalizována na 1,1násobek životního minima na osobní potřeby dítěte. Rodičovský příspěvek byl tak transformován na univerzální dávku poskytovanou bez zřetele k předchozí pracovní činnosti. Pokud matka neměla nárok na peněžitou pomoc v mateřství, tak měla nárok na rodičovský příspěvek i „místo“ této mateřské dávky (to platí dodnes). Od roku 2004 je možností neomezeného výdělku rodiče.

S jistou výhradou lze původní mateřský příspěvek charakterizovat jako moderní liberální dávku. Od roku 2008 přichází již spíše křesťansko-demokratická možnost volby: z rodičovského příspěvku se stává „třírychlostní“ univerzální dávka; nově lze volit mezi poskytováním dávky do 2, 3 nebo 4 let věku dítěte – s tím, že ke každé „rychlosti“ náleží jiná výše dávky

(11 400 Kč, 7 600 Kč, 3 800 Kč /do 21. měsíce 7 600 Kč/). Vývoj pokračoval unifikací celkové maximální výše dávky na 220 000 Kč a maximální výše měsíční dávky 11 500 Kč od roku 2012. Dávka od té doby náleží i rodičům, jejichž dítě chodí do školky nebo do obdobného zařízení pro děti. Od 2 let věku mohou děti navštěvovat tato zařízení neomezeně. Tato konstrukce měla podstatný vliv na chování matek: většinou zůstávají doma s dítětem do 3 let jeho věku. Rodičovský příspěvek se tak stal výraznou zábranou pro návrat žen do zaměstnání. Většinou byly matky radši doma s dítětem a s rodičovským příspěvkem 7 600 Kč, než aby nastoupily do zaměstnání. Navíc zde působí i ztráta slevy na dani na manželku 2 070 Kč měsíčně, kterou utrpí výdělečně činný otec.

Od roku 2018 došlo k dalšímu významnému rozmělnění podmínek univerzálního rodičovského příspěvku: byl odstraněn měsíční limit 11 400 Kč a dávka byla v zásadě transformována na celkový příspěvek 220 000 Kč, který lze podle díky zákona vyčerpat již za 6 měsíců. Měsíční výše rodičovského příspěvku je totiž limitována výší peněžitě pomoci v mateřství. Pokud by se rodičovský příspěvek a peněžitá pomoc v mateřství vypočítávaly z průměrné celostátní mzdy (ve skutečnosti jsou mzdy mladých žen významně nižší), tak by jejich výše v roce 2018 činila téměř 21 000 Kč měsíčně a rodičovský příspěvek by tak bylo možno vyčerpat již za 10,5 měsíců. V rodičovském příspěvku dnes hraje dominantní úlohu celkový příspěvek, od roku 2020 zvýšený na 300 000 Kč, a limitace měsíční výší peněžitě pomoci v mateřství.

Ekvivalent plné mzdy (FWE) českého rodičovského příspěvku podle tvrzení OECD (2019a) činil 29,8 týdnů v roce 2018. Když tehdejší příspěvek 220 000 Kč vydělíme propočtovou průměrnou týdenní čistou mzdou 5 229 Kč v roce 2018, tak dostaneme FWE 42,1 přepočtených týdnů – což je správný propočet podle metodiky OECD, která vychází z průměrných celostátních mezd. Sečteme-li námi korigované propočty FWE za peněžitou pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek, tak celkový FWE představoval 67,9 týdnů v roce 2018. V žebříčku zemí OECD za rok 2018 bychom se tak posunuli z 5. místa na 3. místo, za Estonsko (84,4) a Maďarsko (68,2). Celkový český FWE 67,9 týdnů nám říká, že kdybychom bývali přešli na výplatu peněžitě pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku se výší předchozí průměrné čisté celostátní mzdy, tak by dosaďadní prostředky vynakládané na peněžitou pomoc v mateřství a rodičovský příspěvek měly v roce 2018 vystačit na 67,9 týdnů, což je 1,3 roku. Z (chybných) propočtů OECD vychází 53,1 týdnů, což můžeme zaokrouhlit na 1 rok. Pro rok 2021

nám vychází FWE $24,3 + 45,7 = 70$ přepočtených týdnů – zvýšení od roku 2018 je dáno nárůstem celkového příspěvku na 300 000 Kč a (protisměrně působícím) růstem průměrné čisté mzdy.

Celkovou charakteristiku české peněžitě pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku shrnula OECD (2010) takto: „Rodičovský příspěvek a další dávky pro rodiny s malými dětmi odrážejí preference rodinné péče o děti ze strany českých institucí a jsou tak výrazně vychýleny k de-aktivaci na poměrně dlouhá období.“ Z těchto důvodů je Česko řazeno mezi země, které nejsou family-friendly [přátelské k rodinám] (Chzhen a kol., 2019). V nedávném Hospodářském přehledu ČR dokumentuje OECD (viz obrázek 3A) vysoké české peněžitě dávky v relaci k HDP a extrémně vysoké peněžitě dávky na dítě ve věku 3 let v relaci k mediánové mzdě (viz obrázek 3B; tento odhad ilustruje rodinu se 2 dětmi, s jedním rodičem pracujícím na plný úvazek a s druhým na poloviční úvazek, oba za mediánovou mzdu).

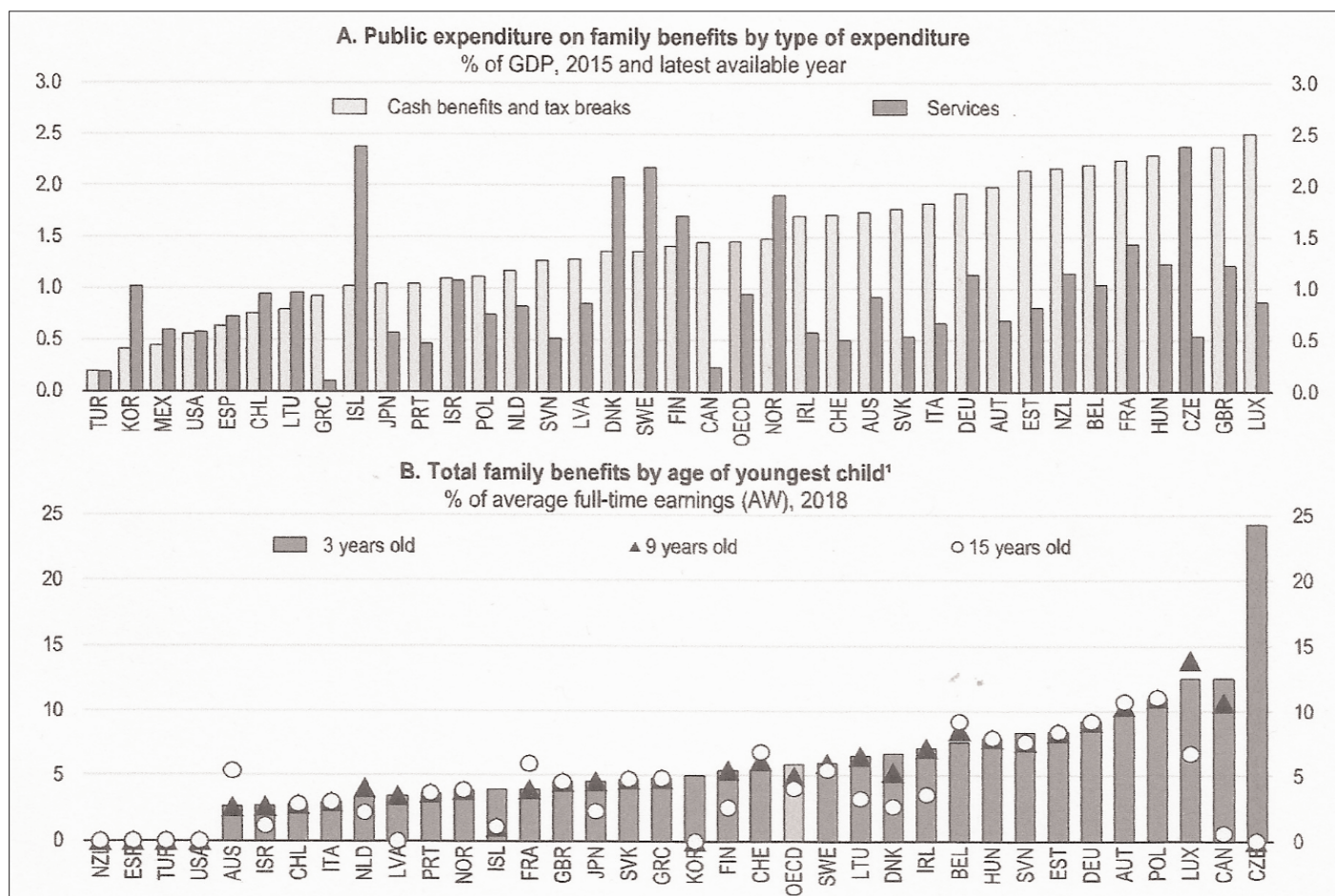
V roce 2014 OECD doporučila Česku zkrátit pobírání peněžitě pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku vcelku na dobu jednoho roku. OECD konstatuje, že

vláda nedávno dokonce dále zvýšila štedrost peněžitých rodinných dávek. Novější doporučení reflektují jistý rozvoj zařízení pečujících o děti. OECD to spojuje s problematikou zaměstnanosti žen: „Štědré peněžitě dávky a omezená místa v zařízeních péče o děti odrážejí matky od návratu do práce(...) a rodičovská dovolená trvá do 3 let věku dítěte. Současně jsou omezené kapacity péče o děti, byť narůstají v posledních letech“ (OECD, 2020). Česko tak pokračuje v aplikaci klasického křesťansko-demokratického modelu financování celodenní rodinné péče o děti po dobu 2–3 let.

„Na barcelonském summitu Evropské rady v roce 2002 stanovily členské země cíle v poskytování oficiální péče o děti: minimálně 33 % dětí ve věku do 3 let a nejméně 90 % dětí ve věku od 3 let do začátku povinné školní docházky v roce 2010. I přes vynaložené úsilí a dosažený pokrok se míra účasti dětí na formální péči v členských zemích EU značně liší. V průměru se v roce 2018 účastnilo této péče 35,1 % dětí do 3 let věku (...) Jsou ovšem značné rozdíly v účasti mezi členskými zeměmi, v rozmezí od 63,2 % v Dánsku, 54,4 % v Belgii a 50 % ve Fran-

cii, až na pouhých 11 % v Polsku, 9 % v Česku a méně než 1,6 % na Slovensku“ (Bruckmayer a kol., 2020) – viz obrázek 4. Druhá vláda Andreje Babiše se ani příliš nesnažila dosáhnout barcelonských cílů: ve svém programovém prohlášení v roce 2018 slíbila zajistit „dostatečné kapacity mateřských škol posílením a efektivním využitím národních a evropských finančních zdrojů a lepší koordinací mezi Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem pro místní rozvoj. Zajistíme zákonem garantovaný nárok na péči o děti od dvou let při zohlednění možností zřizovatelů (...) Pečující rodič musí mít možnost volby, proto podpoříme rozvoj veřejných služeb pro rodiny. Zvýšíme rodičovský příspěvek na 300 000 Kč“ (Vláda, 2018). Politika vlády se soustředila na podstatné zvýšení rodičovského příspěvku (od roku 2020), což je v přímém rozporu s moderní rodinnou politikou. Dalším počinem je aktuální pokus o transformaci „dětských skupin“, které byly zavedeny v roce 2014 hlavně za účelem čerpání evropských dotací (ESF), na jesle. Poskytovateli zde jsou a mají zůstat zaměstnavatelé (aby to bylo v gesci MPSV). Tento dotační program totiž skončí nejpozději

Obrázek 3: České rodinné peněžitě dávky a slevy na dani jsou štedré

Pramen: OECD (2020)

v roce 2022. Podle těchto představ by jesle měly být financovány ze tří zdrojů: od rodičů, od zřizovatelů/poskytovatelů a ze státního rozpočtu. Připojují se k hlasům, že jde o nesystémové řešení: péče o děti do věku 3 let patří do resortu ministerstva zdravotnictví a primárně není záležitostí zaměstnavatelů.

Základní koncepční vady se projeví i v „předškolní“ rodinné politice za předchozí vlády. V roce 2016 bylo uzákoněno postupné zavedení práva na místo v mateřské škole pro předškoláky, děti ve věku 4, 3 a 2 let. Věcné i výkladové nesrovnalosti v této právní úpravě přispěly k tomu, že parlament zrušil „zákonem garantovaný nárok na péči o děti od dvou let“, který se zavázala realizovat druhá vláda Andreje Babiše. Obecněji vzato jde o „veřejnou volbu“ rodinné politiky i v nejširším slova smyslu, včetně vzdělávání, genderové rovnosti a penzí. Pokud jde o péči o předškolní děti, tak jsme z dob komunistického režimu zdědili rozvinutý systém školek a jeslí. V 90. letech došlo k zásadní reformě: „nejvýznamnější změnou v politice byl pokles v dostupnosti denní péče o nejmladší děti, a to tak, že v kombinaci s dlouhou rodičovskou dovolenou umožňuje klasifikaci země jako případ vysloveného familiarismu. (...) došlo k decentralizaci služeb s velkým dopadem na pokles nabídky veřejně poskytovaných služeb pro nejmenší děti (...) Stát vysloveně podporuje tradiční dělbu práce v rámci rodiny. Vyšší podpora rodin, využívání žen jako pečovatelek (nejnižší počet dětí v jeslích, nejdelší dovolené). Výsledek: pokles měr fertility a méně žen na trhu práce“ (Szelewa, 2006).

Další poznatek odborné literatury: „Tato kombinace dlouhé dovolené s nízkými sazbami dávek představuje explicit-

ní refamiliarizační politiku, která podporuje oddělené genderové role pro muže a ženy, protože málo mužů bude ochotno využít své právo na rodičovskou dovolenou za těchto podmínek (...) Ve stejnou dobu, kdy postkomunistické režimy prodlužovaly rodičovskou dovolenou, také radikálně snižovaly státní dotace školám pro děti ve věku 0–3 let. Navíc přesunuly odpovědnost za jejich chod na místní správu. Obce v reakci na to zvýšily poplatky a zavřely většinu těchto školek/jeslí. Od roku 1989 počet těchto školek dramaticky poklesl na Slovensku a v České republice, zatímco v Polsku byl jejich počet již nízký (...) Maďarsko je výjimkou, protože procento dětí v těchto školách pokleslo jen něco více než 1 procento“ (Saxonberg a Sirovátka, 2006).

Související skutečností je i vysoký podíl neformální péče o děti mladší 3 let v Česku, na Slovensku, v Polsku a také ve Velké Británii, Slovinsku a Itálii: „zhruba o jednu třetinu až polovinu předškolních dětí v těchto státech pravidelně, na denní či týdenní bázi, pečují prarodiče, přátelé či známí. Proto by do budoucna bylo vhodné neopomíjet při utváření rodinných politik význam neformální péče o předškolní děti“ (Kuchařová a Nešporová, 2019).

Nejjednodušší dílčí reformou českého systému rodinných dávek by bylo zvýšení sazby peněžité pomoci v mateřství na 100 % čisté mzdy doprovázené zrušením redukčních sazeb, čehož lze dosáhnout i přechodem na sazbu 100 % z hrubé mzdy současně s podrobením nového mateřského dani z příjmů a zaměstnaneckým příspěvkům na sociální a zdravotní pojištění. (Z odborného hlediska je i bez- tak účelná a žádoucí integrace zaměstnaneckých příspěvků na sociální zabezpeč-

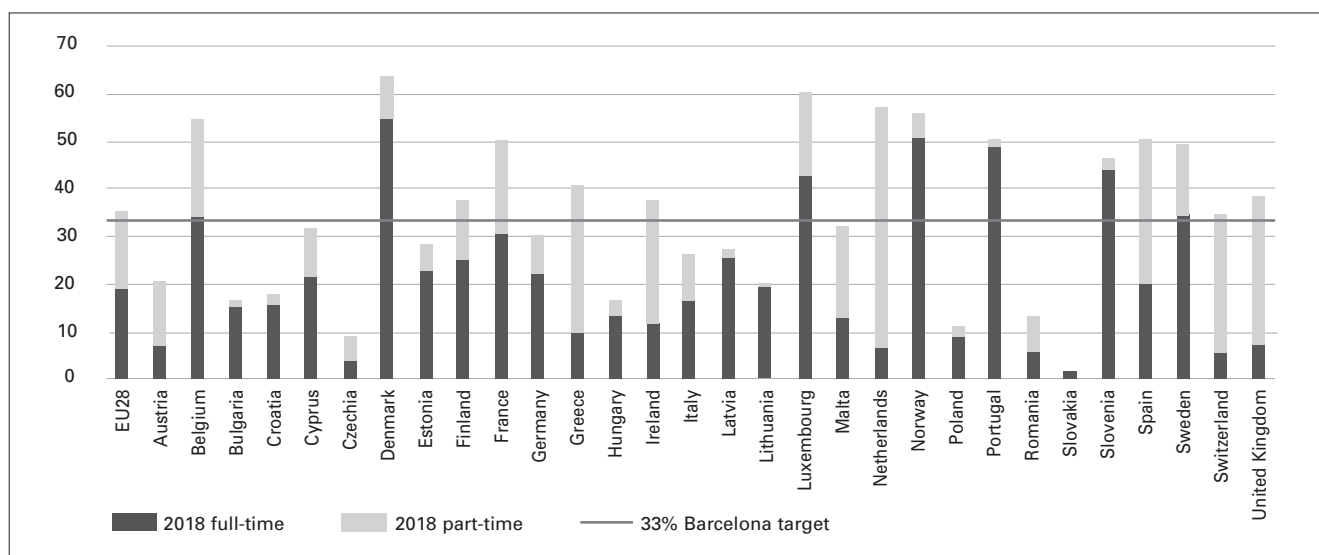
ní do daně z příjmů ze závislé činnosti.)

Peněžitá pomoc v mateřství by tak přešla na koncepci náhrady mzdy při těhotenství a v mateřství. A pokud ještě přidáme minimální peněžitou pomoc v mateřství ve výši 50 % celostátní průměrné mzdy, můžeme též odstranit nesystémovou „náhradu“ této dávky v podobě ustanovení o poskytování rodičovského příspěvku nepojištěným matkám od data narození dítěte. To vše ještě můžeme spojit se zrušením testovaného porodného nebo s jeho nahrazením univerzální věcnou dávkou v podobě (finského) mateřského balíku – bedny obsahující 50 užitečných věcí pro nejmenší děti (alternativní peněžitou dávkou je 170 €; využívá ji 30 % matek); bedna je použitelná jako postýlka.

Obdobně můžeme zreformovat i rodičovský příspěvek: minimálním krokem by bylo zvýšení jeho maximální výměry/sazby na plnou náhradu mzdy. Maximalistickou variantou je integrace rodičovského příspěvku do mateřského (jako ve Švédsku), což by znamenalo i začlenění do systému nemocenského pojištění, které by věcně ničemu nevadilo. Stávající celkový příspěvek 300 000 Kč je záhodno „rozpustit“ – v jednom či více krocích do nového rodičovského; (další) nevalorizace tohoto příspěvku by vedla týměž směrem. Případně ušetřené peníze, které by bylo možno investovat do výstavby jeslí a školek, by se pak rychle vytrácely díky růstu cen a mezd.

Při vhodné příležitosti je žádoucí zrušit slevu na dani na manželku – pokud chceme aplikovat sociálně-demokratický sociální model a odstranit tuto bariéru pro návrat či vstup matek na trh práce – odvolat se přitom můžeme na doporučení OECD a na tuzemský výzkum. Za situace,

Obrázek 4: Barcelonský cíl a procenta dětí do 3 let věku v zařízeních péče o děti v zemích EU v roce 2018

Pramen: Upraveno autorem z Bruckmayer a kol. (2020)

kdy moderní země typu Německa a Švédsko garantují právo na místo v předškolním zařízení od 1. roku věku dítěte, si zde dovolím podpořit totéž. Jedinou otázkou je, jak vysoké dotace těmto zařízením poskytovat. Případně ještě: kam zařadit „školovné“ – slevu na dani z příjmů za umístění dítěte v mateřské škole nebo jiném zařízení péče o děti předškolního věku, která byla „narychlo“ zavedena na podzim roku 2014, fakticky se zpětnou účinností od ledna 2014 (to umožňuje roční sleva na dani). Jaký smysl má školovné? „Pro nízkopříjmové rodiče, kteří díky slevám žádné daně z příjmů neplatí, žádný. Pro ostatní je příjemným příspěvkem do domácího rozpočtu. Zavedení školovného nebylo dost promyšleno, spočítáno a za ty peníze se dalo jinak zahrát více jiné muziky“ (Münich, 2015). Koncepce rodinné politiky (Vláda, 2019) jen konstatuje existenci školovného a ukládá Ministerstvu financí revidovat daňové slevy určené pro rodiny, bez jakéhokoliv rozvedení či vysvětlení.

Analýza nákladů a výnosů českých veřejných školek ukázala, že „jedno dodatečné místo ve školce i za velmi konzervativních předpokladů představuje pro veřejné rozpočty čistý pozitivní výnos. Pokud do celkové rozvahy navíc zahrneme i soukromé výnosy rodin s dětmi ve formě vyšších okamžitých a budoucích příjmů, zkvalitnění života rodičů, zvýšenou ochotu mladých lidí mít děti motivovanou lepšími podmínkami ke sladění rodiny a pracovní kariéry, snadnější sociální a přípravu na školu dětí ze sociálně

znevýhodněného prostředí, potom se veřejná podpora míst ve školkách jeví jako jednoznačně prospěšný společenský projekt. Finanční podpora školek se pro veřejné rozpočty sice jeví jako nákladná, ale již méně je vidět, že stejné nebo dokonce vyšší peníze veřejným rozpočtům i přinášejí“ (Kališková a kol., 2016).

I u nás je podstatnou otázkou veřejné volby, zda se v rodinné politice orientovat podle moderního liberálního, křesťanskodemokratického, sociálně-demokratického či neoliberálního sociálního modelu. Optimální je si vybrat jeden z těchto modelů a postupně, koordinovaně ho realizovat. Jako dílčí argument můžeme konstatovat, že míra chudoby dětí je sice u nás mírně podprůměrná, leč je dvojnásobná než míra chudoby celé české populace. Tyto míry chudoby jsou přitom na stejné úrovni ve Švédsku, Velké Británii a Německu! Ani v USA není tak velký rozdíl v neprospěch rodin s dětmi, jako je tomu v Česku.

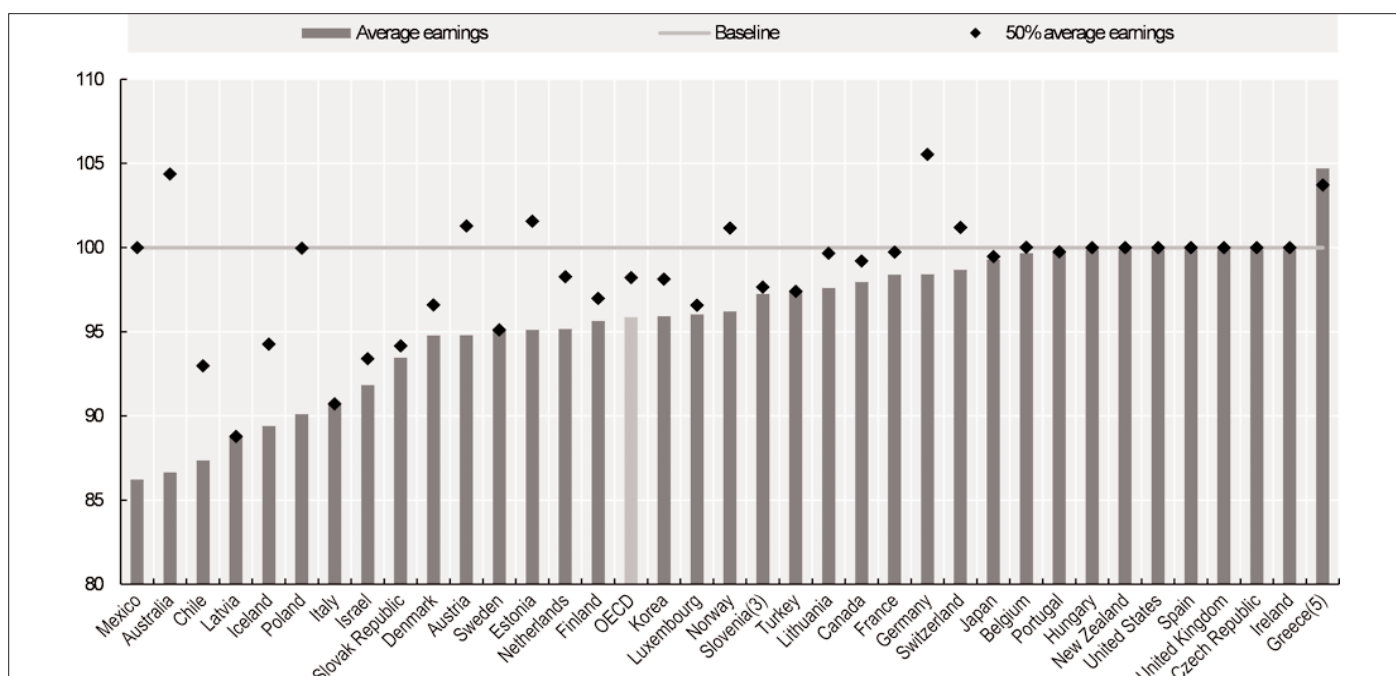
Rodinná politika a mezigenerační vazby

Z pohledu mezigeneračních finančních vztahů je nejdůležitější období ekonomické aktivity, v němž se vytvářejí rozhodující příjmy rodin a státu. EU (2018) uvádí průměrný počet let před nástupem do práce, roků pracovní činnosti a let v penzi v 28 zemích EU v roce 2017; ve srovnání s průměrem EU máme větší počet let před nástupem do práce a kratší dobu pracovní činnosti. V Programovém pro-

hlášení české vlády se mj. uvádí: „Rezort školství je pro nás prioritou, protože bez kvalitního školství nemá národ budoucnost. Investice do našich dětí jsou investicí do naší budoucnosti (...) Kvalitní školství chápeme jako školství otevřené, dostupné a profesionální (...) Zasadíme se o maximální rozvoj potenciálu každého dítěte. Ten je dnes omezován především vysokou selektivností českého školství, kdy jsou žáci příliš brzy rozdělováni do různých vzdělávacích proudů, zpravidla na základě rodinného zázemí“ (Vláda, 2018).

Dokument Hlavní směry vzdělávací politiky ČR do roku 2030+ je konkrétnější, např. uvádí: „žáci a studenti jsou přetěžováni informacemi. Probírané učivo, na všech stupních, je příliš široké a obsahuje celou řadu zbytných poznatků a informací. Učitelé nestíhají povinné učivo procvičit a žáci nemají dostatečný prostor si probrané poznatky osvojit a aplikovat v reálných situacích. Existuje navíc snaha učivo dále doplňovat. To ovšem vede k tomu, že žáci a studenti nezvládnou probírané látky skutečně porozumět. Je zjevné, že výrazná redukce probíraného učiva je nutná“ (Veselý a kol., 2019). K tomu jedna ilustrace: žáci první třídy (místní) základní školy mají výuku angličtiny, přičemž ještě neumí dostatečně číst a psát česky! Poznatky tohoto druhu lze propojit s informací o nadprůměrné době školní docházky u nás a dojdeme k závěru, že devítiletku lze zkrátit na osmiletku a obdobně je účelné zkrátit i střední a vysoké školy (semestry lze přitom prodloužit).

Obrázek 5: Relace hrubého důchodového nároku při průměrném a polovičním (♦) výdělku: pracovnice s 5 roky přerušení kariéry kvůli dítěti versus pracovní s nepřerušenu kariérou

Pramen: OECD (2019b)

Na dnešním průměru EU, pokud jde o počet let před nástupem do práce, jsme přitom v minulosti již byli.

Na rodinnou politiku v moderních zemích úzce navazuje nabídka „celodenní školy“ zdarma nebo za malý (např. stravovací) poplatek. V ČR máme drahé „kroužky“, převážně mimo budovu školy. Celodenní základní škola přitom může být i o prázdninách! Koncept „celodenní školy“ realizuje modelovou sociálně-demokratickou politiku rovných startovních šancí pro všechny děti (Martins a kol., 2015; Augustin-Dittmann, 2010). Je zde i potenciální nepřímá souvislost s úrovní přídatků na děti a slev na dani z příjmů; takto lze vysvětlit např. významně vyšší úroveň těchto dávek ve Velké Británii než ve Švédsku. Největší efekty pro lidský kapitál přinášejí celodenní jesle a celodenní mateřské školy. Obecně platí, že výnosy z investic do lidského kapitálu jsou největší u mladých (Heckman, 1999).

Do rodinné politiky v širším slova smyslu patří penzijní nároky za péči o děti a jiné rodinné příslušníky, které jsou součástí veřejných důchodů všech zemí OECD kromě USA. Zde se omezíme na zohlednění péče o děti. Typologii ocenění výchovy dětí se podrobně zabývá D'Addio (2013). Mezinárodní srovnání nás řadí mezi země s nejvyšším oceněním výchovy dětí při výpočtu penze – viz obrázek 5. Konstrukce těchto důchodových nároků obvykle zapadají do schématu výpočtu starobního důchodu v dané zemi. Např. v Německu využívají tzv. bodový systém a za péči o dítě (narozené od roku 1992) jsou 3 body; tímto způsobem je tato péče oceněna průměrnou celostátní mzdou v daném roce (1 bod má od 1. 7. 2020 v zá-

padním Německu hodnotu 34,19 € měsíčně, takže důchod za 1 dítě je cca 102 € měsíčně). Rakousko aplikuje při výpočtu pojistné penze „systém penzijního konta“, v němž se každoročně vypočítává (dosavadní) důchodový nárok, přičemž péče o dítě se např. v roce 2021 započte částkou $1,78\% \cdot 1\,986,04 \text{ €} = 35,35 \text{ €}$ měsíčně; za 4 roky péče o dítě tak vyjde důchod za dítě $4 \cdot 35,35 \text{ €} = 141,40 \text{ €}$ měsíčně.

MPSV (2021) soudí, že „stát neoceňuje ženy za péči o děti, a ty kvůli tomu mají v průměru o 2 856 Kč nižší důchod než muži.“ Na základě toho MPSV navrhuje zavést „výchovné za péči o děti, pro současné i budoucí důchodce 500 Kč měsíčně za každé vychované dítě pro primárního pečovatele“, se zastropováním pro nejvýše 3 děti. Nové výchovné by patrně mělo nahradit existující ocenění této péče o děti formou náhradní doby pojištění až 4 roky za dítě: s průměrnou mzdou dotyčné pojištěnky v důchodové formuli (osobním vyměřovacím základem) stejně jako u její výdělečné činnosti. Přitom není vůbec zmíněno, že v průměru nižší starobní důchody žen jsou výsledkem především české rodinné politiky (Pertold, 2019) a také nižším důchodovým věkem žen, resp. v současnosti již jen matek! Ženy s dětmi odcházejí do důchodu dříve než muži – je to genderová diskriminace. Genderová penzijní mezera činí u nás asi 13 % – viz obrázek 6.

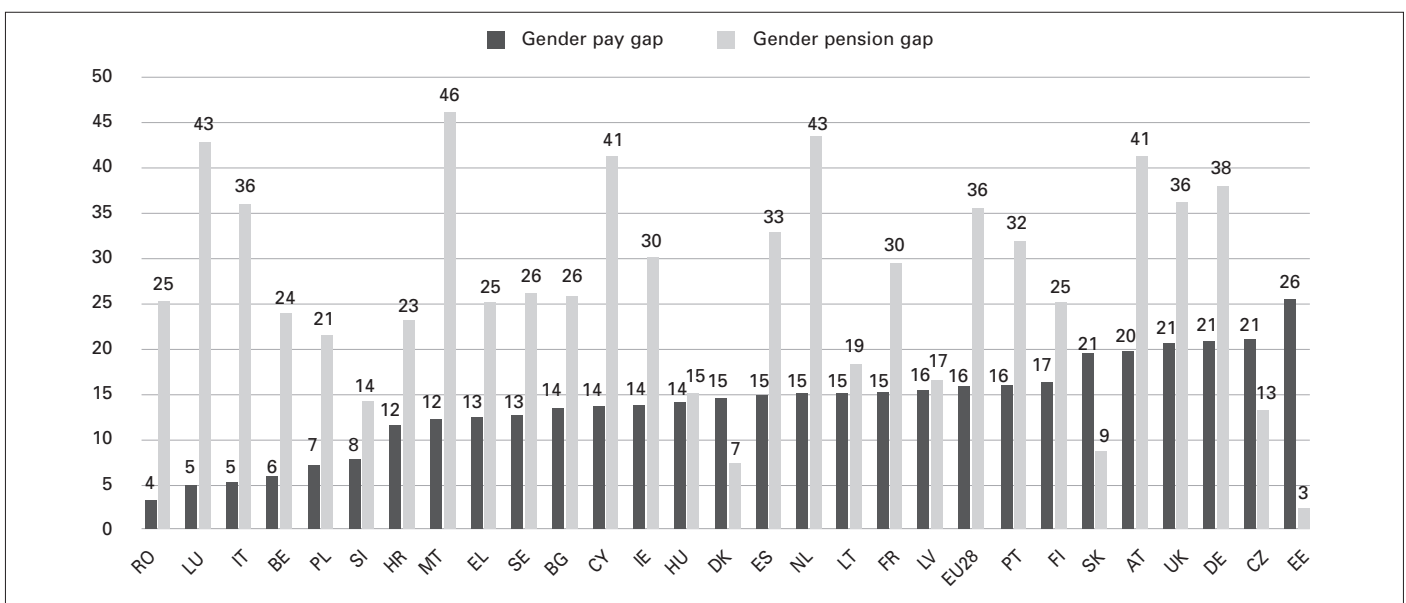
České vlády nedbaly doporučení OECD urychlit zvyšování důchodového věku žen. Aktuálně je např. důchodový věk žen se dvěma dětmi nižší o více než 2 roky než důchodový věk mužů. Kdyby tato matka odložila svůj odchod do důchodu o 2 roky a 2 měsíce, tak by se její sazba

procentní výměry důchodu zvýšila o zhruba 13 procentních bodů a její celkový vyměřený důchod by poté byl téměř shodný se stejným starým mužem (za jinak stejných podmínek). Takže nižší penze českých žen s dětmi nejsou z tohoto pohledu aktuálním problémem; problém je spíše v tom, že našinci v průměru odcházejí do důchodu krátce po dosažení důchodového věku. Důchodový věk je u nás totiž jediným srozumitelným parametrem „důchodového pojištění“.

Zvýšení stávajících důchodů matek za vychované dítě o 500 Kč měsíčně navrhuje KDU-ČSL již vícero let. V rámci svých návrhů na důchodovou reformu dále prosazuje či prosazovala též bonusy za vychované děti pro oba rodiče, nižší sazby pojistného důchodového pojištění pro rodiče, a dokonce i poskytování veřejných penzí výhradně rodičům – za děti. Diferenciace důchodového pojistného podle počtu vyživovaných dětí na druhý pokus prošla Potůčkovou Komisí pro důchodovou reformu a Sobotkovou vládou byla předložena do Poslanecké sněmovny, kde neuspěla. Hlavním ideovým zdrojem těchto návrhů je ideový koncept dětské penze.

Jako dětská penze (Kinderrente) je v Německu označován sociálně-politický projekt poskytování starobního důchodu rodičům nezávisle na příjmech. Rodiče s jedním dítětem podle této koncepce mají mít nárok na třetinovou dětskou penzi, rodičům se dvěma dětmi náleží dvě třetiny této penze. Bezdětní starci nedostanou nic, protože neinvestovali do pořízení a výchovy dětí. Dětská penze je centrálním stavebním kamenem příslušné důchodové reformy, která má odstranit znevýhodnění rodin a dětí ve stávajících

Obrázek 6: Genderová mzdová mezera versus genderová penzijní mezera v roce 2017

Pramen: Dessimirova a Bustamante (2019)

průběžně financovaných systémech sociálního důchodového pojištění (Werding, 2014). Zastánci konceptu dětské penze usilují o plnou či maximálně možnou úhradu rodičovských nákladů na výchovu dětí (investic do lidského kapitálu) z důchodového systému. Jako důvod uvádějí, že průběžně financované sociální důchodové pojištění jednostranně přerozděluje peníze od mladých generací ke starším generacím. Projevuje se to tak, že dnešní mladí do tohoto systému zaplatí na pojistném podstatně více, než kolik z něho dostanou v podobě budoucích penzí. Podle propočtů IFO Institutu činil u Němce narozeného v roce 2000 tento „fiskální přínos“ do systému důchodového pojištění 77 600 € (Sinn, 2013). Příčinou je pokles fertility, prudký pokles počtu rodičích se dětí v Německu a v řadě dalších zemí.

Průběžně financovaný systém prý sám o sobě snižuje investice do lidského kapitálu, podle Sinna ho však lze zredukovat na dostatečně malý rozsah. Proto také dává přednost důchodové reformě před (dalším) zvyšováním státních výdajů ve prospěch rodin s dětmi. Současně si tímto způsobem „usnadňuje“ jím navrhovanou důchodovou reformu: německý bodový systém sociálního důchodového pojištění může existovat dál, „pouze“ se zmrazí sazba pojistného a státní dotace na dnešní úrovni, což při pokračujícím stárnutí německé populace povede k podstatnému snížení starobních důchodů – za 30 let bude jejich relativní reálná výše (náhradový poměr) poloviční. U rodičů má být tento pokles náhradového poměru eliminován dětskou penzí.

Bezdětní občané se mají podle zastánců konceptu dětské penze zajistit na stáří povinným soukromým pojištěním – nemá to pro ně být problém, protože – ve srovnání s rodiči vychovávajícími děti – nemají výdaje na výchovu dětí v nejširším možném pojetí – tedy případně i včetně nákladů ušlé příležitosti v důsledku omezených výdělečných možností. Sinn (2013) předpokládá základní pojistné – pro bezdětné zaměstnance – na úrovni 6–8 % ze mzdy. „Normou“ v koncepci tohoto povinného soukromého pojištění je výchova 3 dětí – rodiče 3 dětí nebudou pojistné platit. Při narození 1. dítěte se podle tohoto konceptu sníží sazba pojistného o třetinu, a kromě toho se klientovi vyplatí jedna třetina dosavadních úspor. Výplata (třetiny) úspor tak může být použita k financování narozeného dítěte. Analogicky se má postupovat při narození 2. a 3. dítěte. Povinné soukromé starobní pojištění pro osoby s méně než 3 dětmi je třetím penzijním pilířem v německém projektu dětské penze.

V povinném soukromém důchodovém pojištění předpokládá Werding (2014) plnou sazbu pojistného ve výši 9 %, při

dvou dětech 6 %, s jedním vyživovaným dítětem 3 %. Dosavadní sociální starobní pojištění by podle Werdinga mělo být transformováno na základní penzi, což by mohlo znamenat i přechod na koncept amerického „sociálního zabezpečení“ (se zásadním důrazem na přerozdělování ve prospěch nízkopříjmových klientů, podobně jako v Česku), nebo i uplatnění koncepce univerzálního (rovného) důchodu (Werding, 2014).

Cigno (2009) uvádí, že nejsou důvody pro existenci průběžně financovaného penzijního systému (PAYG), protože v takovém systému narození dítěte přináší výhody všem aktuálně ekonomicky aktivním lidem, neboť zde bude jedna osoba navíc, která bude platit příspěvky, až oni budou v důchodu. Takto generovaná externalita by byla menší, kdyby byl (veřejný) penzijní systém plně kapitalizovaný (FF). Cigno (2009) koncipuje „druhou nejlepší“ politiku, s veřejným penzijním systémem se dvěma paralelními pilíři:

- konvenční bismarckovský systém, umožňující jednotlivcům získat penzi prací a placením pojistného obvyklým způsobem,
- nekonvenční systém, umožňující lidem získat penzi tím, že budou mít děti a budou investovat čas a peníze do jejich lidského kapitálu.

Podle Cigna by jednotlivci měli mít svobodu volby mezi těmito dvěma systémy, jak budou chtít. Tato svoboda volby by dvojice a jednotlivce měla pobídnout ke specializaci buď na výchovu dětí, nebo na spojení – podle osobních komparativních výhod. Podle Cigna malé prvky jeho návrhu již existují v některých penzijních systémech. Konkrétně má na mysli náhradní doby pojištění pro matky či otce, kteří se stáhli z trhu práce, aby mohli pečovat o dítě s faktivním příspěvkem na penzi.

V Česku byl v roce 2004 publikován návrh skupiny expertů ING. Group na zavedení dětské penze. Ti navrhuji stávající český pilíř veřejných penzí postupně nahradit dvěma novými pilíři zhruba stejného významu: dětskou penzí a povinnou soukromou penzí (Hyzl, Rusnok, Řezníček a Kulhavý, 2004). Některé principy této „Rusnokovy reformy“ hodlá využít KDU-ČSL.

Fenge a Weizsäcker (2006) docházejí k závěru, že dětská penze by nikdy neměla zcela nahradit bismarckovský penzijní systém v nejvíce relevantním případě, když děti jsou více komplementární k volnému času než ke spotřebním statkům. Mix obou penzijních systémů by vybalancoval distorze nabídky práce a fertility a vyprodukoval by druhé nejlepší optimum. Vedle toho docházejí tito autoři i k závěru, že alternativní opatření rodinné politiky v rámci penzijního systému – jako odpočet nákladů výchovy od penzijních příspěvků nebo mimo penzijní systém (jako přídatky na děti) – jsou ekvi-

valentními nástroji stimulace fertility. Velký význam přikládám rovněž závěrečným poznámkám těchto autorů: „Dětské penze vytvářejí finanční motivaci relativně pozdě v životním cyklu jednotlivce. Jsou tak rovnocenné jiným nástrojům rodinné politiky, které pomáhají rodinám dříve v životě, jen pokud jsou kapitálové trhy perfektní. (...) Zavedení dětské penze je příslibem pomoci rodinám v daleké budoucnosti po 30 letech apod. Je to dlouhý časový horizont, v němž budoucí vlády tuto politiku mohou revokovat. Jiná finanční pomoc s okamžitou realizací je spolehlivější, a tudíž může účinněji ovlivnit fertilitu“ (Fenge a Weizsäcker, 2006).

Projekt dětské penze je podstatnou měrou odvozen z výkladu průběžně financovaného systému sociálního důchodového pojištění; tento systém bývá prezentován jako „mezigenerační smlouva“. Podstatou této mezigenerační smlouvy má být, že penze dnešních seniorů financuje ekonomicky aktivní generace s tím, že očekává, že tomu tak bude i do budoucna – a že tedy penze dnešní střední generace budou financovány dnešními a budoucími generacemi dětí. Zastánci dětské penze poukazují na to, že počet dětí podstatně poklesl, takže dosavadní mezigenerační smlouva je nefunkční. Nová mezigenerační smlouva má být smlouvou „třigenerační“: nestačí, když ekonomicky aktivní generace platí pojistné, musí také vychovávat děti, popř. nést náklady na jejich výchovu včetně nákladů ušlé příležitosti, které spočívají v tom, že rodičům pečujícím o děti uchází výdělek (Rürup a kol., 2003). Nějaká sociální mezigenerační „smlouva“ je přitom obsažena ve všech sociálních modelech. V evropských sociálních státech je sociální smlouva primárně smlouvou o veřejných penzích mezi věkovými kohortami (Walker a kol., 1996). Redistribuce bohatství mezi generacemi je účelem mezigenerační smlouvy (Kreuter a kol., 2014).

Pojem mezigenerační smlouva bývá zjednodušeně interpretován jako charakteristika průběžného penzijního systému, zavedeného např. v západním Německu od roku 1957. Naproti tomu fondový systém bývá často charakterizován tak, že důchody závisejí výhradně na příspěvcích klienta, přitom mezi fondovými systémy jsou v praxi velké rozdíly v mezigenerační redistribuci. Nelze ignorovat ani vliv válek, krizí a jiných (z pohledu penzijních systémů) nahodilých událostí. To nevylučuje jistou účelnost vzniku pojmu generační či mezigenerační smlouva v souvislosti se západoněmeckou důchodovou reformou od roku 1957. Mohla to být výstižná, transparentní politická či ideologická charakteristika této reformy. Zásadní otázkou ale dnes je, zda takto „vzniklá“ mezigenerační smlouva je v dnešním Německu zásadním problémem, který by

měl být řešen např. zavedením dětské penze. Rürup a kol. (2003) připomínají, že i v čistě kapitálovém (fondovém) důchodovém systému existuje stimul vzdát se výchovy dětí; právě zde by bylo možno snadněji demonstrovat případné rozhodování rodičů o investicích do lidského kapitálu (vlastních dětí) jako alternativu k investování do „věčného“ kapitálu.

Koncept dětské penze nezapadá do žádného ze základních sociálních modelů. Čistě ideologicky vzato by dětská penze mohla zapadat do kontinentálního (křesťansko-demokratického) sociálního modelu – protože právě tento model se výrazně odvolává na úlohu rodiny v sociálním zabezpečení; v dávkových systémech se to ale zase tolik neprojevuje. To bychom mohli dětskou penzi stejně dobře zařadit i do sociálně-demokratického sociálního modelu. Teoreticky by dětská penze mohla být složkou jakéhosi neomerkantilistického modelu, ale i toto je nepatřičné – již z toho důvodu, že nikde žádná dětská penze neexistuje. Ani jako systém, ani jako pilíř.

Projekt dětské penze byl zkonstruován jako derivát jednostranného výkladu průběžně financovaného systému sociálního důchodového pojištění. Volba mezi kapitálovým a průběžným financováním přitom vždy byla předmětem racionální, ekonomické volby, resp. obecněji řečeno „veřejné volby“. Předmětem veřejné volby je ale především rozhodování o tom, zda má či nemá existovat sociální důchodové pojištění, které je postaveno především na zásadě ekvivalence mezi pojistným a důchodem, se zohledněním i zásady sociální solidarity. Navrhovat či požadovat existenci veřejných rovných důchodů poskytovaných výhradně za výchovu dětí je sice v demokratické společnosti možné a plně legitimní, nikterak to však nesouvisí se sociálním důchodovým pojištěním. Sinn by měl především vysvětlit, jakou logiku má poskytování rovného důchodu za děti desítky let poté, co rodiče vychovali děti, na rozdíl od poskytování dávek rodinám v období výchovy dětí. Stejně tak je velmi jednostranné a nesystémové snažit se „vytlačovat“ bezdětné a málodětné osoby ze sociálního důchodového pojištění do povinného soukromého důchodového pojištění. Není náhodou, že se projekt dětské penze nikde neujal – jde o velmi „akademický“ projekt.

Samotná koncepce projektu dětské penze jako zvláštní (části) dávky vyplácené rodičům za výchovu dětí může být svým způsobem bez problému zakomponována (přiložena) do jakéhokoliv systému sociálního starobního pojištění, podobně jako náhradní doby pojištění. Kvůli této dílčí „penzi“ se nutně nemusí zřizovat nový penzijní pilíř. Zaplatit „to“ ovšem musí stát, resp. státní rozpočet – nejde o sociální pojištění, naopak se jedná o prvek pojištění cizí (Rürup a kol.,

2003). Sociální důchodová pojišťovna jen realizuje „státní zakázku“, „přibalí“ k pojistnému důchodu něco jako další základní výměru důchodu.

Co tedy vedlo Sinna či Werdinga k návrhu na ustavení nového penzijního pilíře? Důvodem mohlo být to, že německé sociální důchodové pojištění není univerzálním penzijním systémem, vedle toho tam existují i další systémy kontinentálního typu. Dětská penze totiž podle jejich návrhů má být univerzální dávkou; to ovšem nemusí zapadat do kontinentálního (křesťansko-demokratického) penzijního modelu. Souvisejícím, obecnějším problémem je i to, že při jakémkoliv návrhu na paradigmatickou penzijní reformu by měl být analyzován celý stávající sociální systém daného státu.

Chápeme nevýhody segmentovaného penzijního systému v Německu, kvůli tomu ale ani v Německu nemusejí zavádět samostatný penzijní pilíř typu dětské penze „průběžně“ financovaný pojistným. To nemá systémovou logiku, autoři těchto nápadů by měli vzít na zřetel existující penzijní sociální modely, jejich logickou stavbu. Přitom univerzální penze za děti (diferencovaná podle počtu dětí) může existovat – ale jako analogie rovného důchodu (který ovšem v Německu nemají), financovaná (také) ze státního rozpočtu. Pokud Česko zavede (jako základní pilíř) rovný důchod, tak k němu může být (rovný) bonus za (třeba všechny) děti. Museli (měli) bychom ale zrušit náhradní dobu za péči o děti do 4 let věku, která ve výsledku vede k tomu, že péče o děti je honorována úměrně výdělku pojištěnce (v plném rozsahu v klasickém sociálním pojištění, s výdělkovým stropem). Tak či onak je již dnes všeobecně pojatá „dětská“ penze zapracována do příslušných penzijních systémů a modelů a má smysl pouze zvažovat její výši a konstrukci. Systémově není třeba přidávat žádný „dětský“ penzijní pilíř. V Česku aktuálně navrhované „výchovné za péči o děti“ či „bonusy za vychované děti“ přebírají německou akademickou koncepci „dětské penze“; systémově tak nepatří do pojistného penzijního pilíře, ale k základnímu rovnému důchodu.

Podle harmonogramu realizace důchodové reformy (MPSV, 2021) má být zaveden od ledna 2023 základní důchod pro každého důchodce ve výši 10 000 Kč měsíčně a od ledna 2024 výchovné za péči o až 3 děti ve výši po 500 Kč měsíčně. K „dokončení systému ocenění nevýdělečných dob“ má dojít od ledna 2025. Neprovázanost těchto reformních kroků nechme stranou, pokusíme se zde ještě jen rámcově porovnat výchovné za dítě 500 Kč od roku 2024 s dnešním zvýšením důchodu za jedno dítě. Pro tento účel vyjdeme z letošních průměrných mzdů 35 441 Kč měsíčně, vynásobíme ji sazbou 1,5 %, redukční sazbou

26 % a náhradní dobou za péči o dítě po dobu 4 let a dostaneme výsledek 553 Kč měsíčně čili částku o něco vyšší než zamýšlené výchovné na dítě 500 Kč měsíčně. Je zřejmé, že pro většinu matek není zavedení výchovného místo dosavadní náhradní doby pojištění za dítě výhodné. Tyto částky jsou zcela nesrovnatelné s výše uvedeným oceněním výchovy dítěte v německém či rakouském sociálním důchodovém pojištění; hlavním důvodem je (zatím skrytá) dominance rovného základního důchodu v českém „důchodovém pojištění“. Je větší veřejné volby, které důchody lze považovat za „spravedlivé“ ocenění práce či výchovy dětí. Stejně tomu je i s „mezigeneračními smlouvami“.

Závěry

České rodinné dávky vyžadují paradigmatickou reformu, která by je ukotvila v efektivním sociálním modelu. Pozornosti OECD a EU se „těší“ především český rodičovský příspěvek, protože je jednou z nejdelších dávek svého druhu na světě. Souhrnný ekvivalent plné mzdy peněžitých pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku je 70 týdnů, v přepočtu na dávku poskytovanou ve výši 100 % průměrné celostátní mzdy. Dřívější snahy umožnit čerpání celkového rodičovského příspěvku po co nejkratší dobu nevedly ke změně chování matek v období do 3 let věku dítěte. Překonání tohoto neuralgického bodu vyžaduje paradigmatickou reformu, která povede minimálně k výplatě obou dávek (či ještě lépe jedné integrované dávky) ve výši plné čisté mzdy, nejlépe formou plné náhrady hrubé mzdy s tím, že dávky budou podrobeny plnému zdanění a s minimální výší dávky (i pro nepojištěné matky/rodiče) např. ve výši poloviny průměrné mzdy. (Integrovaný) rodičovské tak nabude v zásadě charakteru dávky nemocenského pojištění pro všechny rodiče. Pro dosažení žádoucího národohospodářského efektu je zapotřebí v horizontu několika let nastolit právo na umístění dětí od 1 roku věku v kolektivním zařízení typu jeslí a školek za dostupný nebo i nulový poplatek, a to postupně i celodenně. V tomto směru je možné a vhodné „dohnat“ např. Německo či Švédsko.

Rovněž přídavky na děti a daňové zvýhodnění na dítě vyžadují paradigmatickou reformu. Snahy neoliberalů ve světě i u nás o aplikaci daňových zvýhodnění jen pro pracující rodiče s nízkými příjmy nejsou dostatečně efektivní a vedou k neustálým pokusům o větší či menší modifikaci těchto slev na dani na děti a k dalším a dalším komplikovaným konstrukcím. Je jen nepodloženou domněnkou, že znovuzavedení univerzálních přídavků na děti jako jediné formy této podpory rodin s dětmi v Česku by vedlo ke snížení zájmu rodičů, „kteří si hoví v sociální síti“, o výdělečnou

činnost. Již z toho důvodu, že i přídavky na děti jsou plně zohledněny při výpočtu finální dávky sociální pomoci (příspěvku na živobytí). Je účelné znovu zavést i možnost odebrání přídávky na děti v případě, že budou využívány v rozporu s jejich účelem. I v tomto ohledu je racionální aplikace jednoduchého a účinného sociálně-demokratického sociálního modelu.

Společné zdanění příjmů manželů i jeho české „náhradní řešení“ v podobě slevy na dani z příjmů na manželku spolupůsobí při odrazování matek od nástupu do zaměstnání, spolu s přetrvávající konstrukcí českého rodičovského příspěvku.

Rodinná politika je silně propojena nejen se vzdělávací politikou, ale i s penzijní politikou; všechny tyto okruhy se promítají i v systému zdanění a ve financování sociálního zabezpečení. „Veřejnou volbu“ sociálního modelu lze považovat i za „třígenerační smlouvu“. Česko potřebuje nejen ucelený systém rodinných dávek a souvisejících služeb, ale i důchodovou reformu, která primárně zavede srozumitelný systém veřejných penzí. K tomu patří i jednodušší zohlednění výchovy dětí ve starobních důchodech. Pokud z dnešního důchodového pojištění vyčleníme základní důchod a u zbytkových starobních důchodů využijeme např. rakouský systém penzijního konta či německý bodový systém, tak se v něm plně promítne i spravedlivé/odpovídající ocenění výchovy dětí. Samostatné výchovné za péči o děti nezapadá do žádného standardního penzijního systému, nemluvě o akademických úvahách o „dětské penzi“, které se nikde neujaly.

Literatura

(Platnost všech internetových adres uvedených v tomto seznamu je ověřena k 11. 6. 2021.)

- Adema, W., Clarke, Ch., Thevenon, O. (2020). Family Policies and Family Outcomes in OECD Countries. Chapter 9 of the book: The Palgrave Handbook of Family Policy. Springer. 10.1007/978-3-030-54618-2_9
- Augustin-Dittmann, S. (2010). The Development of All-Day Schooling in Germany: How was it possible in this Conservative Welfare State? German Policy Studies, Vol. 6, No. 3. <https://spaef.org/article/1234/The-Development-of-All-Day-Schooling-in-Germany-How-was-it-possible-in-this-Conservative-Welfare-State>
- Bruckmayer, M., Picken, N., Janta, B. (2020). Developments in Child and Family Policy in the EU in 2019. European Platform for Investing in Children: Third annual thematic report. European Commission. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1246&langId=en>
- Chzhen, Y., Gromada, A., Rees, G. (2019). Are the world's richest countries family friendly? Policy in the OECD and EU. Florence: UNICEF Office of Research. <https://www.unicef-irc.org/family-friendly>
- Ciccia, R. (2017). A two-step approach for the analysis of hybrids in comparative social policy analysis: a nuanced typology of childcare between policies and regimes. Quality & Quantity. Vol. 51, No. 6. <https://doi.org/10.1007/s11135-016-0423-1>
- Cigno, A. (2009). How to Avoid a Pension Crisis: A Question of Intelligent System Design. IZA Policy Paper No. 4. Institute for the Study of Labour. <http://ftp.iza.org/pp4.pdf>
- D'Addio, A. C. (2013). Pension Entitlements of Women with Children: The Role of Credits within Pension Systems in OECD and EU Countries. In: Holzmann, R., Palmer, E., Robalino, D., eds. (2013). Nonfinancial Defined Contribution Pension Schemes in a Changing Pension World. Volume II: Gender, Politics, and Financial Stability. Washington: The World Bank.
- Dessimirova, D., Bustamante, M. A. (2019). The gender gap in pensions in the EU. Briefing. European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/631033/IPOL_BRI\(2019\)631033_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/631033/IPOL_BRI(2019)631033_EN.pdf)
- Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press.
- EU (2018). The 2018 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. Volume I. Joint Report prepared by the Social Protection Committee (SPC) and the European Commission (DG EMPL). Brussels: European Union.
- Fenge, R., Weiszäcker, J. von (2006). Mixing Bismarck and Child Pension Systems: An Optimum Taxation Approach. CESifo Working Paper No. 1751. http://econpapers.repec.org/paper/cesceswps/_5f1751.htm
- Heckman, J. J. (1999). Policies to Foster Human Capital. NBER Working Paper No. w7288. <http://www.nber.org/papers/w7288>
- Hyzl, J., Rusnok, J., Řezníček, T., Kulhavý, M. (2004). Penzijní reforma pro Českou republiku. (Inovativní přístup). ING Česká a Slovenská republika. http://www.skvara.cz/_cw_files/d%C5%AFchodov%C3%A1%20reforma/ing_navrh_penzijn_reformy/69/66/742c52d81bf40ba8e83d9c38d1aefaa81121206669/INGnavrhpenzijnreformy.pdf
- Kališková, K., Münich, D., Pertold, F. (2016). Veřejná podpora míst ve školkách se vyplatí: analýza výnosů a nákladů. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR. https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_3_2016_Verejna_podpora_mist_ve_skolkach/files/downloads/IDEA_Studie_3_2016_Verejna_podpora_mist_ve_skolkach.pdf
- Kreuter, V., Slupina, M., Klingholz, R. (2014). Die Zukunft des Generationsvertrags. Wie sich die Lasten des demographischen Wandels gerechter verteilen lassen. Discussion Paper 14. Berlin: Berlin-Institut für Bevölkerung und Entwicklung. http://www.berlin-institut.org/fileadmin/user_upload/Zukunft_des_Generationenvertrags/Zukunft_des_Generationenvertrags_Online.pdf
- Kuchařová, V., Nešporová, O. (2019). Rodinná politika a formální a neformální péče o předškolní děti ve vybraných státech Evropy. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, Vol. 55, No. 4. <https://doi.org/10.13060/00380288.2019.55.4.474>
- Martins, J., Vale, A., Mouraz, A. (2015). All-Day Schooling: Improving Social and Educational Portuguese Policies. International Electronic Journal of Elementary Education, Vol. 7, No. 2. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1057866.pdf>
- MPSV (2017). Koncepce rodinné politiky. Verze 4. září 2017. https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Koncepce_rodinne_politiky.pdf/5d1efd93-3932-e2df-2da3-da30d5fa8253
- MPSV (2021). Spravedlivá důchodová reforma. 3 největší problémy současného důchodového systému. <https://www.mpsv.cz/spravedлива-дuchodova-reforma>
- Münich, D. (2015). Školkovné: drahá sleva nic nevyřešíla. Mladá fronta DNES, 16.6.2015. https://idea.cerge-ei.cz/files/Munich_16062015.pdf
- OECD (2010). OECD Economic Surveys: Czech Republic 2010. OECD Publishing, Paris. https://read.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-czech-republic-2010_eco_surveys-cze-2010-en#page2
- OECD (2019a). OECD Family Database. PF2.1. Parental leave systems. https://www.oecd.org/els/soc/PF2_1_Parental_leave_systems.pdf
- OECD (2019b). Pensions at a Glance 2019: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>
- OECD (2020). OECD Economic Surveys: Czech Republic 2020. Overview. Paris: OECD Publishing. <https://www.oecd.org/economy/surveys/Czech-Republic-2020-OECD-economic-survey-overview.pdf>
- OECD (2021). OECD Social Expenditure Database. <http://www.oecd.org/social/expenditure.htm>
- Pertold, F. (2019). Nízké důchody žen jsou výsledkem porodinné politiky. Komise pro spravedlivé důchody řeší následek, nikoliv příčinu. Hospodářské noviny, 13. 2. 2019. <https://archiv.ihned.cz/c1-66476210-nizke-duchody-zen-jsou-vysledkem-pro-rodinne-politiky-komise-pro-spravedlive-duchody-resi-nasledek-nikoli-pricinu>
- Rürup, B. a kol. (2003). Nachhaltigkeit in der Finanzierung der Sozialen Sicherungssysteme. Bericht der Kommission. Berlin: Bundesministerium für Gesundheit und Soziale Sicherung. http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/c318-nachhaltigkeit-in-der-finanzierung-der-sozialen-sicherungssysteme.pdf?__blob=publicationFile
- Sapir, A. (2005). Globalisation and the Reform of European Social Models. Background document for the presentation at ECOFIN Informal Meeting in Manchester. Brussels: Bruegel. <https://graspe.eu/SapirPaper.pdf>
- Saxonberg, S., Sirovátka, T. (2006). Failing Family Policy in Post-Communist Central Europe. Journal of Comparative Policy Analysis, Vol. 8, No. 2. <https://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/SPP453/um/failing.pdf>
- Sinn, H.-W. (2013). Das demographische Defizit - die Fakten, die Folgen, die Ursachen und die Politikimplikationen. Ifo Schnelldienst, svazek 66, č. 21.
- Szelewa, D. (2006). Three faces of familism: comparing family policies in the Czech Republic, Hungary and Poland. Annual Conference: Social Policy in a Globalizing World: Developing a North-South Dialogue. Florence. <https://www.dsps.unifi.it/upload/sub/szelewapaper.pdf>
- Veselý, A. a kol. (2019). Hlavní směry vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. Praha: MŠMT, Externí expertní skupina pro přípravu Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+. <https://www.msmt.cz/file/51582/>
- Vláda (2018). Programové prohlášení vlády České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-165960/>
- Vláda (2019). Aktualizovaná Koncepce rodinné politiky. Verze 29. května 2019. <https://socialnipolitika.eu/wp-content/uploads/2019/09/Aktualizovana-Koncepce-rodinne-politiky-2019.pdf>
- Werdning, M. (2014). Familien in der gesetzlichen Rentenversicherung: Das Umlageverfahren auf dem Prüfstand. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-3C3F7D36-1F449E9A/bst/xcms_bst_dms_39223_39224_2.pdf

Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. (jaroslav.vostatek@vsfs.cz) vyučuje zejména sociální politiku a veřejnou ekonomii na katedře financí Fakulty ekonomických studií Vysoké školy finanční a správní (Department of Finance, Faculty of Economic Studies of the University of Finance and Administration), Estonská 500, 101 00 Praha 10, Česká republika.

Asistent sociální péče jako alternativní instrument podpory setrvávání jedinců v jejich přirozeném sociálním prostředí

Miroslav Pilát

Abstrakt

Článek se zabývá institutem asistenta sociální péče jako nástrojem podpory setrvávání osob v jejich přirozeném prostředí. Úvodní část příspěvku se věnuje vymezení potřeb uživatelů a potenciálních uživatelů sociálních služeb a vybraným možnostem zjišťování těchto potřeb. Stěžejní část stati se zabývá institutem asistenta sociální péče a jeho legislativním ukotvením v právním systému ČR. Koncept zavedení asistenta sociální péče vychází ze skutečnosti, že některé potřeby lze saturovat jinými činnostmi, než je poskytování registrovaných – a často pro uživatele i zbytečně drahých – sociálních služeb. Článek se věnuje rovněž podmínkám poskytování služeb asistenta sociální péče a sociálním a kontrolním mechanismům jeho činnosti včetně problematiky přestupků a sankcí v této oblasti. Autor konstatuje dosavadní velmi malé rozšíření institutu asistenta sociální péče. Jako hlavní důvod tohoto stavu uvádí, že lidé závislí na pomoci jiných osob dávají přednost registrovaným sociálním službám, které pokládají za profesionálnější a lépe kontrolovatelné.

Klíčová slova: asistent sociální péče, sociální služby, sociální reforma 2012, pobytové sociální služby poskytované bez oprávnění

Abstract

The article addresses the engagement of social care assistants as a tool to support individuals remaining in their natural environment. The introductory part of the paper is devoted to defining both the needs of users and potential users of social services and options for identifying such needs. The main part of the paper addresses the institute of the social care assistant and the legislative anchoring thereof in the Czech legal system. The concept of introducing social care assistants is based on the fact that some needs are often overwhelmed with activities other than the provision of registered – and often for the user unnecessarily expensive – social services. The article also considers the conditions relating to the provision of social care assistant services and the social and inspection mechanisms that direct such activities, including the issue of violations and sanctions in this area. The author notes the very limited expansion of the institute of social care assistants to date, the main reason for which is that persons who depend on assistance from others tend to prefer registered social services, which they consider to be more professional and accountable.

Keywords: social care assistant, social services, social reform of 2012, residential social services provided without authorisation

Úvod

Významnou změnu do systému poskytování sociálních služeb v ČR přinesl v roce 2011 soubor níže uvedených právních úprav, které bývají souhrnně označovány jako Sociální reforma I., někdy také jako Sociální reforma 2012. Jedná se zejména o zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů, a právní normu, kterou se mění níže zmíněné zákony v souvislosti s výplatou nepojistných sociálních dávek. Jde konkrétně o zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Z velké většiny nabyl změny účinnosti od 1. ledna 2012.

Zmíněná opatření měla dle MPSV sledovat naplnění vytknutých cílů reformy, kterými bylo zejména zlepšení zacílení a adresnosti sociálních dávek a dosažení maximální možné účelnosti těchto dávek, zefektivnění práce orgánů státní správy

a snížení administrativní zátěže pro uživatele služeb. Prostředkem k dosažení těchto vytknutých cílů byly mechanismy, které měly zabezpečit převedení kompetencí rozhodování o nepojistných sociálních dávkách na jeden správní orgán, a to na Úřad práce ČR, snížení počtu vyplácených dávek jejich agregací do větších celků při zachování prostředků, které jsou nyní vypláceny osobám se zdravotním postižením, a zavedení (dle názoru MPSV) efektivního hodnocení příjmů žadatelů o sociální dávky.

Mezi důležité, dodnes však stále málo známé změny, kterou tzv. Sociální reforma 2012 přinesla, patří i zavedení zcela nového institutu asistenta sociální péče, a sice zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů, kde jsou vymezeny podmínky, za kterých může být tato činnost vykonávána, a to mimo systém registrovaných sociálních služeb.

Cílem předkládané stati je seznámit odbornou a potažmo i laickou veřejnost s legislativním ukotvením asistenta sociální péče v českém právním řádu, cílovou skupinou příjemců jeho podpory a pomoci, s podmínkami poskytování a výhoda-

mi spojenými s poskytováním jeho služeb, se zákonnými sankcemi při nedodržování podmínek poskytování služeb asistenta sociální péče i s možnými formami jeho zneužití v rámci poskytování sociálních služeb v ČR. Při psaní stati byla použita metoda desk research a komparačně komparativní metoda s autorskou expresí.

1. Potřeby uživatelů a potenciálních uživatelů sociálních služeb

Potřeby lidí a potažmo uživatelů sociálních služeb a jejich zjišťování jsou bezesporu ústředními pojmy jak v oblasti plánování sociálních služeb, tak jejich poskytování. Jedním z největších, ale bohužel také nejčastějších omylů v oblasti plánování i poskytování sociálních služeb či jiné formy pomoci či podpory jedincům je skutečnost, že tomuto fenoménu je věnována často pozornost pouze v analytické fázi procesu komunitního plánování, bez uvědomění si skutečnosti, že potřeby lidí se nejen dynamicky vyvíjejí, ale někdy dokonce radikálně mění.

Dříve, než se budu zabývat problematikou asistenta sociální péče podrobněji, považuji za nezbytné se alespoň rámcově dotknout tématu zjišťování potřeb lidí za účelem nalezení adekvátních nástrojů pro saturování oněch potřeb prostřednictvím poskytování sociálních služeb či jiné formy pomoci a podpory. Naplňování a uspokojování potřeb lidí v oblasti péče o svoji osobu či domácnost mimo systém registrovaných sociálních služeb je totiž základní filozofií institutu asistenta sociální péče.

1.1 Vymezení potřeb, potřeby uživatelů a potencionálních uživatelů

Pojem potřeba je velmi široký, zákonem u nás nedefinovaný a bývá velmi často různě interpretován. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, v ustanoveních § 94 a § 95 poněkud nešťastně obsahuje formulaci, kterou ukládá za povinnost obcím a krajům zjišťovat potřeby poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám osob na svém území.¹

Tato dle našeho názoru poněkud zavádějící dílka zákona může vést a často v praxi vede k tomu, že při zjišťování potřeb uživatelů se v dotaznicích zjišťují chybějící služby dle typologie služeb zákona o sociálních službách, a nikoliv potřeby podpory či pomoci uživatelům sociálních služeb nebo zájemcům o ně. Jsme přesvědčeni o tom – a současná praxe to potvrzuje – že lidé jsou schopni velmi dobře specifikovat a popsat svoje potřeby, ale že řadu z nich nelze řešit sociální službou, jelikož sociální služby pochopitelně nemohou řešit celé spektrum lidských potřeb. Dostupnost sociálních služeb a potřeby osob na daném území jsou jednoznačně ve vzájemném vztahu, dostupnost by měla reagovat na potřeby (Úlehla, 2008).

Znalost potřeb lidí a následně i uživatelů sociálních služeb se tedy stává základním informačním zdrojem při plánování sociálních služeb či jiné formy pomoci a podpory jedincům.

1.2 Zjišťování potřeb uživatelů sociálních služeb

Problematikou zjišťování potřeb z pohledu sociokulturní antropologie se ve své práci zabývá rovněž Kavalír (2006). Kavalír poukazuje na tu skutečnost, že paradoxně proces zjišťování potřeb uživatelů sociálních služeb, který by v žádném případě neměl sloužit jako náhrada přímé participace uživatelů na procesu komunitního plánování, bývá obvykle nejslabším článkem analytické části komunitního plánování sociálních služeb. Důvod lze spatřit v tom, že techniky zjišťování potřeb uživatelů si vyžadují dostatečný a erudovaný znalostní základ z oblasti sociologie a kulturní antropologie.

„Bradshaw (In Ervin, 2000) rozlišuje čtyři druhy potřeb: normativní, pocíťované, vyjadřované a srovnávací“ (Kavalír, 2006, s. 32).

Kavalír (2006) je ve své práci popisuje následujícím způsobem, který nám může lépe pochopit komplexnější hodnocení potřeb.

Normativní potřeby (normative needs) jsou na základě studií a dlouhodobé zkušenosti s uživateli sociálních služeb určovány poskytovateli služeb anebo experty. Někdy mohou mít podobu měřitelných čísel, v sociální oblasti se například jedná o stanovení hranice chudoby, která je vyjádřena určitým procentem z příjmu. Potřebu tak zakládá odchylka od normativu. V oblasti komunitního plánování sociálních služeb se můžeme setkat s normativy stanovenými Průsou (1997), které stanovují počet míst u vybraných typů rezidenčních služeb připadajících na 1000 nebo 10 000 obyvatel a jejichž přepočtem je možné získat údaje odpovídající řešenému území. Tyto údaje je však nutno brát pouze orientačně, jelikož nerespektují specifické situace u obyvatel jednotlivých obcí a regionů. Na druhé straně jsou často jediným referenčním rámcem umožňujícím srovnání a v dnešním pojetí se jedná o jistý kvantitativní standard.

Pocíťované potřeby (felt needs) bývají zjišťovány tak, že lidé jsou přímo dotazováni, co aktuálně chtějí. Vzhledem ke skutečnosti, že je velmi pravděpodobné, že dotazované osoby budou své potřeby rozšiřovat o svá ideální přání, je často obtížné touto cestou identifikovat reálné potřeby. Na druhou stranu se setkáváme se skutečností, že někteří lidé se ostýchají si vědomě připustit, že nějakou pomoc skutečně potřebují. Navíc není reálné očekávat, že lidé budou schopni definovat své potřeby tak, aby byly kompatibilní s konkrétní sociální službou.

Vyjadřované potřeby (expressed needs) jsou chápány jako pocíťované potřeby, které směřují k poptávce po nějakém záahu nebo řešení. Jako příklad uvádí Ervin (in Kavalír, 2006) lobbování nebo demonstrace, kdy lidé dávají přímo najevo, co chtějí. V oblasti poskytování sociálních služeb se zpravidla jedná o vyhledání příslušné sociální služby a o oslovení poskytovatele jako zájemce o službu, popřípadě zápis do pořadníku čekatelů na službu. V rámci komunitního plánování sociálních služeb lze nalézt prostor pro vyjadřované potřeby právě v pracovních skupinách, ve kterých by měli být podle hlavních zásad komunitního plánování zapojeni rovněž uživatelé sociálních služeb. Je zřejmé, že motivací pro zapojení se do pracovních skupin ze strany uživatelů sociálních služeb je právě úsilí o řešení konkrétních potřeb postavených na reálném základě. Nejde tedy o formulování vizí řešících hypotetické situace.

Koncept komparativních potřeb (comparative needs) vychází z předpokladu, že lidé spadající do určité kategorie mívají většinou stejné nebo alespoň podobné potřeby. Můžeme tedy vycházet z předpokladu, že i když sociálních služeb využívají pouze zástupci určité kategorie, budou mít i ostatní stejné nebo podobné potřeby. V oblasti plánování sociálních služeb lze definovaného souboru komparativních potřeb pro určité cílové skupiny uživatelů sociálních služeb využít jako jeden z podkladů v regionech, kde se nepodaří kontaktovat a popřípadě zapojit uživatele řešené cílové skupiny (např. u lidí ohrožených drogovou závislostí, kteří využívají služeb neznámých poskytovatelů v jiných regionech, kdy poskytovatelé sociálních služeb s regionální působností nezjišťují bydliště uživatelů, a proto se nemohou vyjádřit k počtu uživatelů v dané oblasti a ani s nimi zprostředkovat kontakt).

Podle Doyala (2016) a dalších autorů (Deci & Ryan, 2000; Doyal & Gough, 1991; Ife, 2013; Jani & Reisch, 2011), došlo v zahraniční sociální práci kromě definování komparativních potřeb k výraznému nárůstu používání různých modelů teorie lidských potřeb. Nejčastěji se jedná o modely THN a SDT, které se opírají o dvě formální teorie: Teorie Doyala a Gouhta o lidské nouzi (THN) a teorie Deci Ryana o sebeurčení. V podstatě se jedná o dvě kompatibilní teorie lidských potřeb (SDT a THN), které čím dál častěji informují o výzkumu v praxi sociální práce. K těmto teoriím navíc Dover (2016) přidává další model – s názvem TIME, který pojednává o tom, jak kriticky uvažovat o využívání teorií běžných lidských potřeb (Jani & Reisch, 2011, in Dover, 2016) a přístupů zjišťování, propojování a naplňování potřeb v kontextu lidských práv a sociálního rozvoje institucí v komunitě (Ife, 2013, in Dover, 2016). Všechny tyto modely mohou pomoci systematicky analyzovat v rámci skupiny i mezi skupinami podobnosti a rozdíly v tom, jak lidé a komunity interpretují lidské potřeby a reagují na ně, začleňují je do života, například v kontextu cesty nazvané také jako „koncepty potřeb“ (Dover, 2016).

„Pro účely zjišťování potřeb uživatelů při komunitním plánování sociálních služeb postačí zredukování 4 Bradshawových typů potřeb na 2 kategorie:

1. potřeby deklarované uživateli služeb (pocíťované a vyjadřované),
2. potřeby uživatelů stanovené poskytovateli a dalšími odborníky v dané oblasti (normativní/komparativní)“ (Kavalír, 2006, s. 37).

Je přínosné mít z teorie potřeb na zřeteli, že běžně dochází k odlišnostem mezi tím, jak různí lidé dokáží artikulovat své potřeby, přičemž někteří mohou mísit své „skutečné“ potřeby s ideálními přáními

řešícími jejich hypotetické situace. Proto konečným arbitrem znění a definice potřeb uživatelů je vždy někdo jiný, někdo, kdo má možnost nadhledu, srovnání a analýzy a syntézy (Skříčková et al., 2007).

2 Vybrané přístupy k zjišťování potřeb uživatelů sociálních služeb

2.1 Ohniskové skupiny

Pro výše zmíněné zjišťování potřeb lze kromě běžných kvalitativních a kvantitativních výzkumných šetření rovněž použít progresivní kvalitativní metodu pro získávání dat, která získáváme za využití skupinové interakce vzniklé a probíhající v debatě na téma určené badatelem v rámci ohniskových skupin (focus groups).²

Komunitně vedená strategie místního rozvoje je vnímána jako metoda pro zapojování partnerů (na místní úrovni, včetně občanské společnosti a místních ekonomických subjektů) při vytváření a provádění lokálních integrovaných strategií, které pomáhají v daném území a společenství vytvořit přechod k udržitelnější budoucnosti. Velmi účinným nástrojem k novým, efektivnějším a udržitelnějším formám hospodářského i sociálního rozvoje a ochrany životního prostředí může být metoda tzv. ohniskových skupin, která se podle některých autorů řadí v současné době mezi nejprogresivnější metody kvalitativního výzkumu.

Pro potřeby komunitní práce je ale zatím metoda tzv. ohniskových skupin využívána dosti sporadicky, v posledních letech můžeme zaregistrovat zvýšený zájem o tuto metodu kvalitativního výzkumu v oblasti komunitního plánování a poskytování sociálních služeb či další formy podpory a pomoci osobám, a to zejména při zjišťování potřeb uživatelů, poskytovatelů a zadavatelů sociálních služeb. Ohnisková skupina je výzkumná technika k získání kvalitativních dat, jejíž podstata spočívá v tom, že probíhá formou rozpravy nad zvoleným tématem. Diskuse je řízena moderátorem a účastní se jí skupina respondentů, kterým je ponechána velká volnost při vyjadřování a je jim rovněž umožněno vzájemně reagovat a doplňovat to, co zazní od jiných účastníků diskuse (Štáiner, 2011).

2.2 Nové zjišťování potřeb

Kolektiv autorů převážně se rekrutujících z okruhu vzdělavatelů a metodiků komunitního plánování v ČR (Havlík et al.,³ 2009) vydal v roce 2009 – pro některé možná poněkud diskutabilní a v určitém ohledu i kontroverzní,⁴ ale bezesporu svým způsobem zajímavou – práci s názvem *Nové zjišťování potřeb*.

Autoři nabízejí způsob práce s potřebami občanů, který staví na běžně používaných dovednostech, využívá dostupné znalosti a zkušenosti a vychází z přirozených způsobů jednání s lidmi. Situace se zjišťováním potřeb je podle autorů zofalá. Nejčastěji se podle jejich názoru ptáme na potřeby lidí s pomocí dotazníku, bez ohledu na to, že je pro daný účel zcela nevhodný. Navíc jsou otázky natolik obecné, že se stejně nic nedozvíme. Velká část tzv. zjišťování potřeb občanů ve skutečnosti představuje náborové akce pro sociální služby: Chcete pečovatelskou službu? A pro jaké úkony? Jak často? Rádi také říkáme, že ke zjišťování potřeb občanů se musí přistoupit odpovědně a má se svěřit do rukou odborníků. Výsledky jejich práce pak obdivujeme tím více, čím méně jim rozumíme (Havlík et al., 2009).

Podle názorů autorů, se kterými se většinou ztotožňuji, současný přístup k potřebám vychází z falešných předpokladů, že potřeby zjišťujeme kvůli sociálním službám, že potřeby jsou tajemné a nepojmovatelné, že se dají změřit, zvážit a spočítat či že je lze určit na několik let dopředu.

Havlík et al. (2009) představují nová východiska, která nabízejí podle autorů v oblasti zjišťování potřeb cestu vpřed a která níže stručně uvádím.

Potřeby zjišťujeme proto, abychom lidem pomohli. Existují pouze dva důvody, proč zjišťovat potřeby občanů. Abychom je mohli uspokojit (zprostředkovat existující způsoby pomoci) a abychom mohli jejich uspokojení plánovat (zajistit vznik potřebných, neexistujících způsobů pomoci).

Potřeby nezjišťujeme kvůli sociálním službám. Děláme to proto, abychom zprostředkovali potřebnou pomoc. Způsobů pomoci může být spousta a sociální služby jsou možná až posledním z nich. Přicházejí na řadu až tehdy, kdy všechny ostatní způsoby nestačí nebo nejsou dostupné.

Ptáme-li se, musíme reagovat. Není správné ptát se lidí na jejich potřeby, vzbudit v nich očekávání, a potom nic neudělat. Musíme informovat o nejbližších plánovaných krocích, musíme zajistit přiměřenou reakci na zjištěné informace.

2.3 Zjišťování potřeb prostřednictvím šetření v rámci vysokoškolských kvalifikačních prací

Tento možný způsob zjišťování není zatím v našich podmínkách příliš rozšířen, a to z pochopitelných důvodů. Řada těch, kteří plánují poskytování sociálních a souvisejících služeb na daném území, není často v kontaktu s akademickou půdou a naopak: nemnoho akademických pracovníků, jejichž oborem je sociální práce a sociální služby, je detailněji seznámeno s problematikou zjišťování potřeb uživate-

lů a potencionálních uživatelů sociálních služeb či příjemců jiného způsobu pomoci a podpory. Jelikož působím jako vysokoškolský pedagog, snažím se o propojení akademického prostředí s praxí např. tím, že každoročně vypisuji témata bakalářských a diplomových prací zaměřená na zjišťování potřeb vybraných cílových skupin uživatelů – s tím, že studenti mají možnost oslovit aktéry komunitního plánování ve vybrané lokalitě a dohodnout se s nimi, na které cílové skupiny je třeba zjišťování potřeb zacílit. Výstupy praktických částí vysokoškolských závěrečných prací po jejich obhájení se mohou stát, a často i stávají, legitimní součástí analytických částí střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb, a tím podkladem pro tvorbu komunitních plánů sociálních služeb, potažmo pro naplňování zjištěných potřeb na daném území.

V letech 2013–2014 jsem měl možnost působit v rámci projektu ESF OPLLZ *Efektivní plánování sociálních služeb ve městě Bruntál* jako metodik a vzdělavatel v oblasti komunitního plánování sociálních služeb. Vzhledem ke skutečnosti, že součástí finanční podpory v rámci projektu nebyly náklady spojené se zjišťováním potřeb, nabídl jsem realizátorům projektu spolupráci s tím, že jsem vypsál témata bakalářských prací zabývajících se zmíněnou problematikou ve městě Bruntále. Byly zpracovány a obhájeny dvě bakalářské práce – Chudobová (2014, Zajištění dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez přístřeší ve městě Bruntál metodou komunitního plánování jako prevence jejich sociálního vyloučení) a Motyčková (2014, Metoda komunitního plánování sociálních služeb jako možný nástroj prevence proti sociálnímu vyloučení seniorů ve městě Bruntále). Zejména z výstupů práce Motyčkové (2014) vyplývá potřebnost institutu asistenta sociální péče z pohledu sledované cílové skupiny. Výstupy obou prací se staly nedílnou součástí analytické části

IV. Komunitního plánu sociálních služeb na území města Bruntálu 2015–2017 a některé z nich byly rovněž promítnuty v návrhové části plánu do konkrétních cílů a opatření pro zmíněné cílové skupiny uživatelů.

Zjišťování výše uvedených potřeb lze rovněž provádět prostřednictvím zakázek či projektů, které mohou realizovat různá výzkumná pracoviště.⁵

3 Asistent sociální péče jako alternativní instrument podpory v systému sociální péče

Činnost asistenta sociální péče je upravena v § 83 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů,⁶ kde je taxativně vymezeno, že asistentem sociální péče může být pouze

fyzická osoba, která je starší 18 let věku a je zdravotně způsobilá (zdravotní způsobilost se posuzuje podle § 29 odst. 1 písm. e) zákona o sociálních službách). Jedná se o jinou než blízkou osobu⁷ (např. soused), která není registrovaným poskytovatelem sociálních služeb a která nemusí mít k této činnosti živnostenský list. Asistent sociální péče je povinen s osobou, které poskytuje pomoc, uzavřít formální písemnou smlouvu o poskytnutí pomoci, která musí mít ze zákona obligatorními náležitostmi, kterými jsou označení časových stran, rozsah pomoci, místo a čas poskytování pomoci a výše úhrady za pomoc. Asistent sociální péče nemůže tuto činnost vykonávat jako podnikatel. Z výše uvedeného je zřejmé, že tento institut stojí zcela mimo systém registrovaných sociálních služeb i oblast podnikatelské činnosti.

Budeme-li zjišťovat skutečné potřeby občanů, kteří jsou závislí na pomoci jiné fyzické osoby, určitě dojdeme k názoru, že některé jejich potřeby lze saturovat jinými činnostmi, než je poskytování registrovaných – často pro uživatele i zbytečně drahých – sociálních služeb. Jedná se zejména o obstarávání nákupů, běžné pochůzky, pomoc při zajištění stravy, pomoc při zjištění chodu domácnosti (běžný úklid a údržba domácnosti, údržba domácích spotřebičů, pomoc při zajištění velkého úklidu domácnosti, velký nákup, nákup ošacení a nezbytného vybavení domácnosti, praní a žehlení ložního prádla, popřípadě jeho drobné opravy), zprostředkování kontaktu se společenským prostředím (doprovázení dospělých do školy, školského zařízení, zaměstnání, k lékaři, na orgány veřejné moci a instituce poskytující veřejné služby a doprovázení zpět).

Tato nová forma podpory je souhrnně řečeno směřována k lidem, kteří potřebují pomoc v péči o vlastní osobu z důvodu věku, nemoci či zdravotního postižení a chtějí zůstat ve svém přirozeném sociálním prostředí bez nutnosti využívat registrovaných sociálních služeb.

Úhradu za poskytnutou pomoc hradí asistent sociální péče osoba se zdravotním znevýhodněním ze svého příspěvku na péči. Zavedení institutu asistenta sociální péče umožňuje zajištění péče osobě, která z důvodu zdravotního znevýhodnění, chronického onemocnění nebo věku či místa, kde služby neposkytuje žádný registrovaný poskytovatel sociálních služeb nebo kde není žádná možnost individuální péče ze strany rodinných příslušníků.

Pokud asistent sociální péče odvádí řádnou péči, není omezen v počtu osob, kterým chce poskytnout péči. Přijatá částka z příspěvku na péči jako úhrada za poskytnutou péči je osvobozena od povinnosti zdaňování, a to tak, že od daně z příjmů je měsíčně osvobozena v úhrnu částka do výše příspěvku na péči pro osobu ve IV. stupni závislosti na pomoci jiné fyzické

osoby (úplná závislost) v souladu s ustanovením § 4 odst. 1 písm. i) zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, (tj. aktuálně částka do výše 19 200 Kč měsíčně). Úhrada za péči se nepovažuje za součást příjmů ani pro účely dávek státní sociální podpory, pomoci v hmotné nouzi a ani v jiných případech, kdy se bere zřetel na výši příjmu. Úhrada za péči se nepřipočítá k jiným příjmům a nemůže tedy být důvodem ke zvýšení daně.

Nahlásí-li asistent sociální péče své zdravotní pojišťovně a příslušné okresní správě sociálního zabezpečení, že je hlavní pečující osobou, není asistent povinen platit za splnění níže uvedených podmínek sociální a zdravotní pojištění. Doba péče o osobu, které asistent poskytuje pomoc, je započítávána jako doba odpracovaná při nárocích na starobní důchod (Sociální reforma, 2012).

Podle stanoviska MPSV ČR asistent sociální péče musí být vždy uveden jako pečující osoba v žádosti o příspěvek na péči (ve formuláři „Oznámení o poskytovateli pomoci“) pro účely rozhodnutí krajské pobočky Úřadu práce o přiznání příspěvku. Povinnost uzavření písemné smlouvy o poskytnutí pomoci je předmětem kontroly využívání příspěvku na péči v souladu s ustanovením § 29 zákona o sociálních službách. Kontrolu provádějí krajské pobočky Úřadu práce. Krajská pobočka kromě dalšího kontroluje také to, zda je pomoc poskytována osobně tím, kdo byl uveden v žádosti o příspěvek, popřípadě ohlášen podle § 21 odst. 1 písm. d) nebo § 21 odst. 2 písm. c) zákona o sociálních službách. Kontroluje i to, zda způsob poskytované pomoci a její rozsah odpovídá stanovenému stupni závislosti a zda je pomoc zaměřena na základní životní potřeby, které podle výsledku posouzení stupně závislosti okresní správou sociálního zabezpečení není osoba schopna zvládat sama (Asistent sociální péče, 2012).

Pro účely zdravotního pojištění se z titulu takového příjmu nestává osoba zaměstnancem a nehradí z něj pojistné.⁸ Podle § 7 odst. 1 písm. g) výše zmíněného zákona je stát plátcem pojistného prostřednictvím státního rozpočtu za osoby, které jsou závislé na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), a za osoby pečující o tyto osoby. Dále za osoby pečující o osoby mladší 10 let, které jsou závislé na péči jiné osoby ve stupni I – lehká závislost (Asistent sociální péče, 2012).

Při posuzování účasti asistenta sociální péče na důchodovém pojištění prostřednictvím institutu náhradních dob pojištění se postupuje podle ustanovení § 5 odst. 1 písm. s) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Důchodového pojištění jsou při spl-

nění podmínek stanovených v tomto zákoně účastny osoby pečující osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost), nebo o osobu, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost), pokud spolu žijí v domácnosti. Podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde-li o blízkou osobu.

Asistent sociální péče není pro účely důchodového pojištění považován za osobu blízkou automaticky, ale pouze v případě, že půjde současně o osobu definovanou v § 24 zákona o důchodovém pojištění. Tyto pečující osoby jsou účastny důchodového pojištění prostřednictvím institutu náhradních dob pojištění, za které není pojistné (ani jiné platby) na důchodové pojištění odváděno (nepříspěvkové doby). O době a rozsahu péče pro účely započtení náhradní doby pojištění vydává rozhodnutí příslušný orgán sociálního zabezpečení. Doba péče o osobu, které asistent poskytuje pomoc, je tedy započítávána jako doba odpracovaná při nárocích na starobní důchod (Asistent sociální péče, 2012).

Asistent sociální péče může být za předpokladu splnění zákonných podmínek veden jako uchazeč o zaměstnání na Úřadu práce ČR a pobírat podporu v nezaměstnanosti. V tom případě však musí dostát všem povinnostem, které jsou na uchazeče o práci kladeny, tj. mít volnou kapacitu na práci, dostavovat se na schůzky apod. Pokud tak neučiní, bude z evidence vyřazen a dalších 6 měsíců nebude mít možnost se na Úřadu práce ČR evidovat. Uchazečům o zaměstnání je statem hrazeno sociální a zdravotní pojištění, nikoli však nemocenské pojištění (Pulščíková, 2016).

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, v § 106, který se zabývá přestupky, uvádí, že asistent sociální péče se dopustí přestupku tím, že neohlásí úmrtí oprávněné osoby ve lhůtě do 8 dnů a rovněž tím, že neuzavře písemnou smlouvu o poskytnutí pomoci s osobou, které poskytuje pomoc. Za tyto přestupky lze uložit pokutu až do výše 20 000 Kč, přičemž tyto přestupky v prvním stupni projednávají krajské pobočky Úřadu Práce ČR.

V rámci své supervizní činnosti v oblasti poskytování sociálních služeb provádím od roku 2012 soukromý průzkum, který se zabývá povědomím o institutu asistenta sociální péče mezi supervidovanými sociálními pracovníky a pracovníky sociálních služeb. K dnešnímu dni mohu konstatovat, že toto povědomí je u dotazovaného vzorku minimální. Na druhé straně však eviduji tři případy, kdy pracovníce pečovatelské služby, které musely denně dojíždět do místa výkonu svojí práce za uživateli služby, si na základě mnou poskytnutých informací

o asistentu sociální péče našly klienty v místě svého bydliště a přestaly pracovat v sociálních službách, což v tomto kontextu míním jako příklad dobré praxe.

4 Asistent sociální péče a jeho zneužití při poskytování pobytových sociálních služeb bez oprávnění

Podle ustanovení § 78 odst. 1 zákona o sociálních službách lze sociální služby poskytovat jen na základě oprávnění, které vzniká rozhodnutím krajského úřadu o registraci. Ne všichni poskytovatelé tento zákonný požadavek respektují. V důsledku toho se vyhýbají plnění zákonných požadavků na kvalitu sociálních služeb a státní kontrole. Neregistrovaná zařízení poskytují služby i klientům, kteří jsou v různém stupni závislí na pomoci druhé osoby. Péče o takto zranitelné osoby se dotýká jejich zdraví a lidské důstojnosti, proto má být pečlivá a v mnoha ohledech odborná a s dostatečnými zárukami kvality a ochrany práv klientů.

Pokud provozovatel tímto oprávněním nedisponuje, dopouští se přestupku neoprávněného poskytování sociálních služeb dle § 107, odst. 1 zákona o sociálních službách, za který může být uložena pokuta až do výše 2.000 000 Kč.⁹ Registraci navíc nelze obejít ani tím, že provozovatel zapíše obecně prospěšné služby do rejstříku obecně prospěšných společností, nebo získá živnostenské oprávnění (živnostenský zákon v § 3 odst. 3 písm. af/ stanoví, že živností není poskytování sociálních služeb).

V roce 2013 veřejná ochránkyně práv navštívila sedm ubytovacích zařízení pro seniory, v nichž byly poskytovány sociální služby poskytovatelem, který k poskytování sociálních služeb nebyl řádně registrován či který tyto služby poskytoval ve větším rozsahu, než bylo v příslušné registraci stanoveno (např. fakticky poskytoval pobytové sociální služby místo služeb terénních). Některá pochybení zjištěná během systematických návštěv těchto zařízení byla dle názoru ochránkyně natolik závažná, že mohla dosahovat i intenzity trestného činu. Proto se v té době v případě čtyř zařízení ochránkyně obrátila na příslušná okresní státní zastupitelství a seznámila je se svými zjištěními (Veřejný ochránce práv, 2014).

Podle Veřejného ochránce práv (2014) se některá zařízení pokoušela obejít povinnost registrace využitím institutu asistentů sociální péče. Formálně péči potřebným klientům pobírajícím příspěvek na péči poskytovali asistenti sociální péče zapsaní na Úřadu práce ČR v Oznámení o poskytovateli pomoci. Asistenti měli sjednané smlouvy o poskytnutí pomoci a byli zároveň zaměstnanci společnosti, která provo-

zovala neregistrované zařízení. Podle názoru veřejné ochránkyně práv bylo zjevným cílem obejít podmínky registrace a působit skrze práci zaměstnanců deklarovaných jako asistenti mimo systém sociálních služeb. Asistenti sociální péče se navíc starali o všechny klienty, nejen o ty, u nichž jsou uvedeni jako asistenti na Úřadu práce, přičemž ani nevěděli, s kolika klienty měli uzavřenou smlouvu.

Z popisu toho, jak asistenti sociální péče v zařízení fungovali, vyplývá, že využití asistenta sociální péče v tomto případě neodpovídá účelu a povaze tohoto institutu, tedy „zajistit dostupnost potřebné pomoci v oblastech s málo dostupnými sociálními službami terénního charakteru a současně umožnit lidem, kteří vyžadují pomoc jiné fyzické osoby, aby mohli i nadále zůstat ve svém přirozeném domácím prostředí bez nutnosti využívat pobytových zařízení sociálních služeb“. Ve zmíněných zařízeních byla pomocí asistentů vytvořena právě pobytová instituce a zřejmým účelem zavedení asistenta sociální péče byla pouze snaha o získání příspěvku na péči od klientů a obcházení zákonné povinnosti registrace poskytování sociální služby (Veřejný ochránce práv, 2014).

5 Osobní asistent na Slovensku

Při práci na Komparativní studii opatření v rámci boje s nelegálně poskytovanými sociálními službami¹⁰ se realizační tým projektu, jehož jsem byl členem, pokoušel mapovat kromě jiného i problematiku nelegálně poskytovaných služeb ve vybraných zemích Evropy dle zadávající dokumentace projektu.¹¹ V rámci analýzy legislativních norem týkajících se poskytování sociálních služeb ve zmíněných zemích Evropy se tým zabýval činností „osobního asistenta“, který může být vnímán jako určitý derivát českého institutu asistenta sociální péče na Slovensku.

Zprostředkování osobní asistence je sociální službou ve smyslu ustanovení § 46 zákona SNR č. 448/2008 Sb., o sociálních službách a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů; samotné poskytování osobní asistence však sociální službou není.

Tato činnost je vnímána jako pomoc fyzické osoby osobě s těžkým zdravotním postižením při specifikovaných činnostech prováděných osobním asistentem. Rozsah osobní asistence se vymezí podle stanoveného seznamu činností, které osoba s těžkým zdravotním postižením nemůže vykonávat sama a počtu hodin potřebných k jejich provedení, přičemž seznam těchto činností je předmětem přílohy č.4 výše uvedeného zákona. Osobním asistentem může být pouze fyzická osoba, která dosáhla věku nejméně 18 let a je svéprávná.¹² Osobní asistent poskytuje

osobní pomoc na základě písemné smlouvy, která je uzavřena jak mezi ním a osobou, které je tato činnost poskytována, tak mezi osobou s těžkým zdravotním postižením a agenturou pro osobní asistenci. Písemná smlouva o poskytování osobní pomoci zahrnuje zejména druh činností prováděných podle stanoveného seznamu činností, rozsah prováděných činností, dobu poskytování osobní asistence, práva a povinnosti osobního asistenta, odměnu a způsob vyplacení odměny a důvody odstoupení od smlouvy o osobní asistenci.

Výkon činnosti osobního asistenta je vázán dalšími regulativy. Osobní asistent může poskytovat pomoc nejvýše deset hodin denně; toto omezení se nevztahuje na osobní pomoc v době, kdy fyzická osoba se zdravotním postižením pobývá mimo místo svého bydliště nebo dočasněho pobytu. Rodinný příslušník osoby se zdravotním postižením může vykonávat osobní asistenci po dobu nejvýše čtyř hodin denně, a to pouze u vybraných druhů činností zákonem stanoveného seznamu činností. Počet hodin osobní asistence se stanoví pro období kalendářního roku a nesmí být delší než 7 300 hodin ročně. Osobní asistent odvádí z odměny za osobní asistenci daň z příjmu fyzických osob. Při splnění určitých stanovených podmínek je plátcem sociálního a zdravotního pojištění za osobního asistenta stát (MPSVR, 2018).

Diskuse a závěr

Institut asistenta sociální péče i přes všechny zmíněné výhody jak pro pečovanou osobu, tak pro pečující stranu nemá v našich podmínkách takové uplatnění, jak by si zasloužil. Dle mého názoru se na této skutečnosti podílí synergicky několik faktorů. Vlastní empirie ukazuje na to, že osoby, které jsou závislé na pomoci jiné fyzické osoby, dávají přednost registrovaným sociálním službám, jež jsou z jejich pohledu profesionálnější a lépe kontrolovatelné. Při hledání pramenů k předmětnému tématu a jeho zpracování se mi nepodařilo bohužel najít jediný relevantní zdroj na úrovni odborného článku nebo monografie, který by se problematikou asistenta sociální péče zabýval.

Tématem asistenta sociální péče a jeho zneužíváním při poskytování sociálních služeb bez oprávnění se zabývá již výše citovaná studie Foldynová, Hruška, Hrušková a kol. (2018). Jejím hlavním cílem bylo vytvoření analýzy opatření, která šest vybraných evropských států přijalo v rámci boje s nelegálně poskytovanými sociálními službami – s důrazem na hledisko přenositelnosti systému či jeho částí do prostředí České republiky. V průběhu zpracování komparativní studie byly vybrány tři státy, které mají z hlediska portability pro Českou republiku nejvhodnější nastavení

a ze kterých by bylo vhodné čerpat další zkušenosti. V rámci studie autoři finální verze vygenerovali opatření, ve kterých se snaží o stanovení takových pravidel, která by měla zajistit, že asistenti sociální péče budou provádět činnost v dostatečně kvalitě a jejich naplnění povede k eliminaci nelegálních pobytových služeb. Jedná se zejména o vymezení počtu osob, o které souběžně může osoba asistenta sama pečovat s určeným stupněm závislosti osob pečovaných. Dále autoři doporučují stanovit maximální počet asistentů, kteří mohou souběžně poskytovat péči jedné pečované osobě, určit organizace činností a v neposlední řadě zabezpečit průběžnou informační podporu pro asistenty sociální péče v potřebném rozsahu tak, aby mohli adekvátně poskytovat pomoc pečovaným osobám (Foldynová, Hruška, Hrušková a kol., 2018).

Autoři studie přiznávají, že opatření vycházejí ze zkušeností ze Slovenska, a to zejména z oblasti regulativů stanovených pro činnost „osobního asistenta“ na Slovensku (viz výše). Domnívám se, že navrhovaná opatření nejsou zcela v souladu s výše uvedenou filozofií institutu asistenta sociální péče, který stojí, na rozdíl od Slovenska, zcela mimo systém sociálních služeb v ČR, a mají spíše usnadnit kontrolu ze strany státu než podpořit efektivní fungování institutu asistenta sociální péče a zamezit jeho zneužívání.

Mediální kauzy okolo tzv. neregistrovaných sociálních služeb, které v uplynulé době proběhly ve sdělovacích prostředcích, rovněž institutu asistenta sociální péče, který byl v některých případech zneužíván, na jeho popularitě nepřidaly. V tomto kontextu i někteří zástupci Ministerstva práce sociálních věcí ČR¹³ veřejně deklarovali možnost vypuštění tohoto institutu ze zákona o sociálních službách. Tím by ale – dle mého názoru – došlo ke klasickému „vylití vaničky i s dítětem“. Realitou zůstává, že dlouho připravovaná a diskutabilní tzv. velká novela zákona o sociálních službách připravená Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR v roce 2016 s institutem asistenta sociální péče nadále počítá, stejně jako v současné době v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR projednávaná poslanecká iniciativa spočívající v předložení návrhu novely zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé související návrhy.¹⁴

1 Na straně druhé nově v § 3 písm. h) zákona č. 254/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, se za střednědobý plán rozvoje sociálních služeb považuje strategický dokument obce nebo kraje schválený na dobu tří let, který je výsledkem aktivního zjišťování potřeb osob na území obce nebo kraje a hledání způsobů jejich uspokojování s využitím dostupných zdrojů.

2 Velmi často je rovněž používán anglický termín "focus groups", který je často překládán jako ohnis-

kové skupiny, neboť termín "fokusni" není z lingvistického hlediska správný a jazykově správná varianta "fokální" se příliš neujala. V ČR zatím stále nedošlo k sjednocení názvu, což jen potvrzuje tu skutečnost, že prozatím nejde o frekventovanou techniku, která by byla odbornou veřejností jednotně nazývána. Všechny uvedené názvy tak představují stejnou výzkumnou techniku a rozdíl je pouze v názvu, nelší si nijak svým provedením. Pro účely tohoto textu se budeme držet českého překladu v podobě "ohnisková skupina".

3 Miloš Havlík, Jindra Koldinská, Martina Macurová, Zuzana Skříčková, Jan Srovný, Milan Šveřepa, Marek Topolovský, Ivan Ůlehl a Josef Veselka.

4 Např.: "Vysokoškolské pedagogové by zasluhovali vylískat. Jak jinak reagovat, když metodologicky správný přístup čelí výtkám z nevědeckosti, kdežto zcela pomýlený je považován za správný a vědou podložený" (Havlik et al., 2009, s. 6).

5 Jako příklad uvádím projekt Analýza potřeb vybraných cílových skupin sociálních a souvisejících služeb na území statutárního města Opavy, který byl realizován prostřednictvím akademických pracovníků Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě na základě objednávky statutárního města Opavy v roce 2016. Cílem projektu bylo podat relevantní a empiricky podložené informace k posuzování potřeb vybraných cílových skupin sociálních a souvisejících služeb, které sloužily jako jeden z podkladů pro tvorbu Komunitního plánu rozvoje sociálních a souvisejících služeb na území statutárního města Opavy na období 2017–2021.

6 Předmětnou úpravu zmíněného § 83 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, přinesl zákon č. 366/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

7 Za osoby blízké se pro účely zákona o sociálních službách považují manželé, příbuzní v řadě přímé, děti, sourozenci, zeť, snacha a manžel rodiče, a to kteréhokoliv z manželů.

8 Podle § 5 písm. a) bod 1. zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, se pro účely zdravotního pojištění za zaměstnance považuje fyzická osoba, které plynou nebo by měly plynout příjmy ze závislé činnosti nebo funkční požitky podle zákona upravujícího daně z příjmů, s výjimkou osoby, která má pouze příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků, které nejsou předmětem daně nebo jsou od daně osvobozeny.

9 Od ledna 2014 došlo ke zvýšení pokuty za poskytování sociálních služeb bez oprávnění (jednalo se o správní delikt podle § 107 odst. 1 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách) z 250 000 Kč na 1 000 000 Kč. 10 Od 1. 8. 2016 došlo ke zvýšení pokuty za poskytování sociálních služeb bez oprávnění z 1 000 000 Kč na 2 000 000 Kč, krajské úřady mohou pokutu uložit opakovaně.

10 Veřejná zakázka v rámci individuálního projektu Ministerstva práce a sociálních věcí s názvem "Rozvoj systému sociálních služeb", reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_017/0003739. Realizátor projektu bylo ACCENDO - Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.

11 Finsko, Estonsko, Španělsko, Rakousko, Polsko a Slovensko.

12 Osobní pomoc nesmí vykonávat fyzická osoba, která je závislá na pomoci jiné fyzické osoby při činnostech, které má vykonávat jako osobní asistent. Osobní asistence nesmí být rovněž vykonávána rodičem dítěte, dokud nedosáhlo věku 10 let (je-li postiženou osobou dítě) a také osobou, která převzala takové dítě v péči náhradních rodičů na základě soudního rozhodnutí, ani profesionálním rodičem nebo opatrovníkem stanoveným soudem osobě se zdravotním postižením.

13 V rámci jednoho z hlavních referátů na XIII. Hradeckých dnech sociální práce dne 23. 9. 2016 ředitel odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení MPSV ČR Mgr. David Pospíšil prohlásil, že dle jeho názoru by měl být institut asistenta sociální péče kvůli jeho zneužívání zrušen (Pospíšil, 2016).

14 Jedná se o sněmovní tisk č. 1143, kterým podala skupina poslanců Jany Pastuchové, Jana Bauera, Hany Aulické Jírovkové, Víta Kaňkovského, Lucie Šafránkové, Markéty Pekarové Adamové a Lenky Dražilové návrh na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé související zákony. Tento návrh je v době uzávěrky tohoto vydání Fóra sociální politiky zařazen do schváleného pořadu 104. schůze Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, která byla zahájena dne 25. 5. 2021.

Literatura

Autorovy práce

JANÁK, Dušan, Miroslav PILÁT a Jan BEZDĚK. *Rozdělování sociálních nerovností pod patronací státu. Situační analýza Osoblažska a možnosti jeho socioekonomického rozvoje*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, 2014. ISBN 978-80-7248-3.

PILÁT, Miroslav. Institut asistenta sociální péče jako nástroj podpory setrávání osob v jejich přirozeném prostředí. *Veřejná správa a společnost*, 2017, ročník XVIII., č. 2, s. 91–106. ISSN 1335-7182.

PILÁT, Miroslav. *Komunitní plánování sociálních služeb v současné teorii a praxi*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0932-4.

PILÁT, Miroslav. Sociální reforma 2012 v ČR – vybrané aspekty z oblasti poskytování sociálních služeb. *Revue sociálních služeb*, 2013, ročník 5, č. 1, s. 68–79. ISSN: 1338-1075.

PILÁT, Miroslav. Social reform 2012 i the Czech Republic-chosen aspects. In: ŽILOVÁ, Anna, Alena NOVOTNÁ, Venus M. JOSEPH & al., eds. *European and global contexts of poverty in the period of social and demographic transformations of the society*. Milano: EDUCatt, 2014, s. 179–188. ISBN 978-88-6780-072-8.

Další použitá literatura a zdroje

Asistent sociální péče [online]. MPSV, c2012, <http://www.mpsv.cz/cs/13928> [cit. 2013-7-5], v současné době on-line nedostupné (k dispozici v archivu autora).

DOVER, Michael, A. Human Needs: Overview [online]. Oxford: 2016 [cit. 2021-6-7]. Dostupné z: <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-554>

FOLDYNOVÁ, Ivana, Lubor HRUŠKA, Andrea HRUŠKOVÁ a kol. *Komparativní studie opatření v rámci boje s nelegálně poskytovanými sociálními službami*. Ostrava: ACCENDO. 2018.

HAVLÍK, Miloš et al. *Nové zjišťování potřeb*. Žďár: Komunitní plánování o. p. s., 2009.

CHUDOBOVÁ, Jana. *Zajištění dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez přístřeší ve městě Bruntál metodou komunitního plánování jako prevence jejich sociálního vyloučení*. Opava, 2014, 75 s., 5 s. příloh. Bakalářská práce. Fakulta veřejných politik Slezské univerzity v Opavě. Ústav pedagogických a psychologických věd. Vedoucí bakalářské práce Miroslav Pilát.

JANÁK, Dušan a Miroslav PILÁT. Vývoj právních norem k sociální péči a sociálním službám v Československu a v České republice od roku 1956. In: KRAJČÍK, Vladimír, Dušan JANÁK ml. a kol. *Mikro podnikání v sociálních službách*. Ostrava-Opava: Vysoká škola podnikání a. s. a Slezská univerzita v Opavě, 2012, s. 13–64. ISBN 978-80-72-48-766-0.

KAVALÍR, Aleš. *Komunitní plánování sociálních služeb – příklad uplatnění antropologie v praxi*. Plzeň, 2006, 90 s., 2 s. příloh. Diplomová práce. Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Katedra antropologie. Vedoucí diplomové práce Tomáš Hirt.

MOTYČKOVÁ, Dagmar. *Metoda komunitního plánování sociálních služeb jako možný nástroj prevence proti sociálnímu vyloučení seniorů ve městě Bruntále*. Opava, 2014, 58 s., 6 s. příloh. Bakalářská práce. Fakulta veřejných politik Slezské univerzity v Opavě. Ústav pedagogických a psychologických věd. Vedoucí bakalářské práce Miroslav Pilát.

MPSVR. *Osobný asistent* [online]. Bratislava: MPSVR, 2018 [cit. 2021-5-16]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/rodina-socialna-pomoc/tazke-zdravotne-postihnutie/penazne-prispevky/pp-osobnu-asistenciu/osobny-asistent.html>

POSPÍŠIL David. *Dostat šanci žít doma* (přednáška) Hradec Králové: MPSV ČR a Ústav sociální práce, Univerzita Hradec Králové, 23. 9. 2016.

PRŮŠA, Ladislav, ed. *Obce, města, regiony a sociální služby*. 1. vydání. Praha: Sociopress, 1997. ISBN 80-902260-1-9.

PULŠČÁKOVÁ Lenka. *Může být asistent soc. péče současně v evidenci úřadu práce?* [online]. Praha: Diakonie, c2016 [cit. 2017-3-26]. Dostupné z: <http://www.pecujdoma.cz/poradna/poradna-socialne-pravni/muze-byt-asistent-soc-pece-soucasne-v-evidenci-uradu-prace/>

Sociální reforma 2012 [online]. MPSV: Praha, c2012, <http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/23> [cit. 2012-4-12], v současné době on-line nedostupné (k dispozici v archivu autora).

SKŘIČKOVÁ, Zuzana et al. *Metodiky pro plánování sociálních služeb*. 1. vydání. Praha: Centrum pro komunitní práci, 2007. ISBN 978-80-86902-44-9.

ŠTAINER, Martin. Ohnisková skupina v komunitním plánování sociálních služeb. In: KAMÁNOVÁ, Irena, Lenka ŠTEFÁKOVÁ a Lucia JUHÁSOVÁ, eds. *Inovace, plánování a kvalita sociálních služeb v komunitě*. Zborník príspevkov z 1. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011, s. 153–161. ISBN 978-80-8084-781-4.

ÚLEHLA, Ivan. Zajištění dostupnosti plánování sociálních služeb na principech komunitního plánování. In: *Manuál zadavatele sociálních služeb*. Praha: Instand, 2008.

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Činnost veřejné ochránčyně práv při zjištění podezření ze spáchání trestného činu v průběhu systematické návštěvy ubytovacího zařízení pro seniory* [online]. Praha: Veřejný ochránce práv, c2014 [cit. 2017-3-26]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Socialni_sluzby/Trestni-oznameni-VOP.pdf

PaedDr. Miroslav Pilát, Ph.D.

(miroslav.pilat@seznam.cz) je odborným asistentem Ústavu veřejné správy a sociální politiky Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě (Institute of Public Administration and Social Policy, Faculty of Public Policies, Silesian University), Bezručovo nám. 14, 746 01 Opava, Česká republika. Zaměřuje se na teorie a metody sociální práce, na sociální služby, komunitní plánování sociálních služeb, sociálně-právní poradenství a supervizi v pomáhajících profesích.

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Vychází nové číslo 2/2021 „Podoby sociálních vztahů ve stáří“
(ed. Marcela Petrová Kafková)

Z obsahu

Stati

Jaroslava Hasmanová Marhánková: Ageismus, věkové rozdělení a zkušenost stáří v době krize: Zamyšlení nad společenskými dopady pandemie COVID-19

Petr Fučík: Sociální participace ve vyšším věku ve vztahu k partnerské dráze

Dana Sýkorová: Sourozenectví ve stáří – vztahy „na okraji“?

Hana Šlechtová: Sourozenectví a švagrovství ve vyšším věku jako vzájemně provázané a prostupující se sociální role

Esej

Blanka Filipcová: Když život končí...

Knižní recenze

Sociologický časopis / Czech Sociological Review
Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i.

Prináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.

Obsah časopisu je dostupný online na <https://sreview.soc.cas.cz>
Vychází 6x ročně (4x česky, 2x anglicky).

Cena jednoho výtisku je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.

Předplatné zajišťuje SEND Předplatné s.r.o. <https://send.cz/>

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
Tiskové a ediční oddělení
Jilská 1, 110 00 Praha 1,
tel. 210 310 217
e-mail: casopis@soc.cas.cz

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Ročník 57 (2021)
Číslo 2

2–21

MONOTEMATICKÉ ČÍSLO: PODOBY SOCIÁLNÍCH VZTAHŮ VE STÁŘÍ

JAROSLAVA HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ: Ageismus, věkové rozdělení a zkušenost stáří v době krize: Zamyšlení nad společenskými dopady pandemie COVID-19

PETR FUČÍK: Sociální participace ve vyšším věku ve vztahu k partnerské dráze

DANA SÝKOROVÁ: Sourozenectví ve stáří – vztahy „na okraji“?

HANA ŠLECHTOVÁ: Sourozenectví a švagrovství ve vyšším věku jako vzájemně provázané a prostupující se sociální role

Přístup ke zdanění a konkurenceschopnost zemí Visegrádské skupiny

Lenka Farkačová

Abstrakt

Cílem příspěvku je zjistit, která ze zemí Visegrádské skupiny má nejpřívětivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty. Předpokladem je, že výchozím bodem pro zajištění podnikatelské aktivity a dosažení mezinárodní konkurenceschopnosti je přívětivé podnikatelské prostředí. K dosažení stanoveného cíle byla využita metoda MCDA. Analyzovaná kritéria jsou: daňové zatížení a pohodlí vypořádání; kvalita správy daňového systému; HDP; odměna za práci; míra korupce. Jako nejpřívětivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty se jeví Maďarsko. Zároveň je nutné uvést, že v širším kontextu a v porovnání jednotlivých faktorů s ostatními zeměmi EU jsou si země Visegrádské skupiny v mnohém poměrně blízké. Kupříkladu v hlediscích, jako je míra korupce, ale i výše odměny za práci. Je nutné upozornit i na odvrácenou stranu přívětivosti podnikatelského prostředí. Kupříkladu velice nízká cena lidské práce může vést k upřednostňování lidské práce nad vývojem a aplikací technologických inovativních řešení.

Klíčová slova: konkurenceschopnost, Visegrádská skupina, daně, digitální agenda.

Abstract

The paper aims to determine which of the Visegrad Group countries has the most favourable tax environment for businesses. The assumption is that a friendly business environment is the starting point for the support of business activities and leads to the achievement of international competitiveness. The MCDA method is used to achieve this aim. The four analysed countries are compared applying a set of quantitative evaluation criteria, i.e. the tax burden and settlement convenience; the quality of the administration of the tax system; GDP; remuneration for work and the level of corruption. According to the methodology, Hungary appears to be the most favourable tax environment for businesses. At the same time, it can be stated that, in the broader context of the comparison of the selected factors across all EU countries, the Visegrad Group countries are, in many respects, similar, particularly with respect to the level of corruption and the remuneration for work. It is also necessary to draw attention to the disadvantages of the openness of such business environments. For instance, the low level of the cost of human labour may lead to the prioritisation of human labour over the development and application of technologically-innovative business approaches.

Keywords: competitiveness, Visegrad Group, taxes, digital agenda.

Úvod

Konkurenceschopnost na mikro- i makroúrovni je jedno z klíčových témat každé vyspělé ekonomiky. Zásadní úlohu při zvyšování konkurenceschopnosti a hospodářského růstu má i fiskální politika daně země. Daňový systém je jedním z nejdůležitějších opatření stimulujících ekonomiku a zvyšujících konkurenceschopnost na jednotlivých trzích i v mezinárodním kontextu. Současně je zásadní, aby daňový systém byl spravedlivý vůči ekonomickým hráčům a aby nenarušoval efektivní využívání výrobních faktorů. Na těchto stěžejních pilířích dochází ke shodě jak v případech zahraničních autorů (Lentner, 2017), tak v případě autorů tuzemských (Maaytová, Ochraňa a Pavel, 2015). S ohledem na skutečnost, že předkládaný článek je zaměřen na země Visegrádské skupiny (dále též V4), tedy na **Česko republiku, Maďarsko, Polsko a Slovensko**, je vhodné uvést také daňové priority Evropské unie, jejíž součástí tyto země jsou.

Daňová politika na úrovni Evropské unie definuje pět daňových priorit, kterými jsou:

- stimulace investic a řešení pozitivních a negativních externalit,

- zlepšení správy daní a daňové jistoty,
- podpora zaměstnanosti,
- snižování nerovností,
- zajištění dodržování daňových předpisů (European Commission, 2020).

Předkládaný příspěvek je zaměřen na zhodnocení vlivu daňových systémů na konkurenceschopnost jednotlivých ekonomik. Samotné daňové systémy v jednotlivých zemích budou komparovány nejen na základě explicitní výše daňových sazeb, ale také na základě dalších implicitních proměnných, jako je kvalita správy daňového systému, míra korupce a další. Jedná se tak o multikriteriální zhodnocení stavu.

Cílem příspěvku je tak zjištění, která ze zemí V4 má nejpřívětivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty. Předpokladem je, že právě přívětivé podnikatelské prostředí je výchozím bodem pro zajištění podnikatelské aktivity a dosažení mezinárodní konkurenceschopnosti.

Struktura příspěvku

Příspěvek je rozdělen do několika částí, které na sebe chronologicky navazují. Nejdříve článek obsahuje literární rešerši a vymezení klíčových pojmů. Dále je před-

staven metodologický rámec, zvolená metoda a její specifika. Následně článek přechází do fáze aplikační, kde je představena samotná analýza a její výstupy. Klíčové poznatky a zjištění jsou uvedeny v závěru tohoto článku, kde nechybí ani doporučení, jak daňovou konkurenceschopnost v analyzovaných zemích pozitivně stimulovat.

Přístup k daňové konkurenceschopnosti a jeho vývoj v evropském prostředí od 2. pol. 20. století

Problematika daňové konkurenceschopnosti zemí Evropy je v novodobých dějinách frekventovaně diskutována. Přestože nejdříve byla znatelná snaha o jistou harmonizaci daňových systémů jednotlivých zemí, již v roce 1997 Evropský hospodářský a sociální výbor (EESC) vyjádřil znepokojení nad skutečností, že zavedení společné daňové politiky v EU zůstávalo (Economic and Social Committee, 1997).

Současně je důležité upozornit i na situaci v roce 1980, kdy se Evropská komise rozhodla rozlišovat daňovou suverenitu jako hlavní pilíř suverenity zemí, a to ze dvou úzce souvisejících důvodů: 1) rozdílu

v ekonomickém rozvoji mezi zúčastněnými zeměmi a 2) vlivu daňových sazeb a daňové politiky na růst ekonomiky země (European Commission, 1980).

Není proto překvapující, že důsledkem výše uvedeného byl růst daňové soutěže. Lze konstatovat, že samotná daňová soutěž pomyslně dosáhla svého vrcholu mezi roky 2004 a 2007, kdy do Evropské unie vstoupilo ve dvou fázích 13 nových zemí. K datu 1. května 2004 do EU vstoupily také analyzované země V4, tedy Česká republika, Slovensko, Polsko a Maďarsko (Europa.eu, 2021). Právě tyto nové členské země byly charakteristické pro relativně nízké přímé daňové zatížení.

Dalším klíčovým mezníkem pro daňovou soutěž byly události spojené s finanční krizí v roce 2008. S ohledem na skutečnost, že právě daňové systémy mají značný potenciál ovlivňovat ekonomickou sílu zemí (Prammer, 2011), není překvapením, že byla ze strany EU zahájena protikrizová iniciativa, která předpokládala koordinaci daňových politik v rámci EU (European Commission, 2010) a konsolidaci rozpočtů zemí. Logickým důsledkem pak bylo snížení daní v téměř všech zemích EU.

Metodologický přístup – metoda MCDA

V této části článku dojde k metodologickému vymezení přístupu, který povede k dosažení stanoveného cíle. Nejdříve je nutné vymezit jaké faktory ovlivňují daňovou konkurenceschopnost. Rámcově lze tyto faktory rozdělit na dvě skupiny:

1) faktory přímo související s daněmi a daňovým systémem

První skupina faktorů ovlivňuje výši zisků, které si firmy ponechají po úplném zaplacení daní. Tato skupina faktorů je také klíčová při rozhodování o výběru geografického umístění firmy či její části, například produkce, centrály apod. Výše zdanění a celkový přístup fiskální politiky je pro stimulaci podnikatelského prostředí důležitý. Vyjadřuje to známá Lafferova křivka, tedy vztah míry zdanění k daňovému výnosu státu; často je uváděna jako základní argument při daňových debatách (např. Mach, 2019). V neposlední řadě do této skupiny faktorů patří i kvalita správy daní a snadnost jejich placení, které také ovlivňují rozhodnutí podnikatelů, zda, případně ve které zemi podnikatelskou činnost zahájí.

2) faktory ekonomické

Druhá skupina faktorů poukazuje na podmínky spojené s podnikáním v dané zemi. Mezi druhou skupinu tak patří náklady práce, úroveň odměňování nebo také přístup ke korupci. Jak potvrzuje odborná veřejnost, faktory ekonomického prostředí jsou stejně důležité jako faktory související se sazbami daně (Pugachev a kol.,

2017). Obzvláště pak odměna za práci a náklady práce ovlivňují konkurenceschopnost produktů, služeb, a dokonce i jednotlivých států se zájmem o mezinárodní obchod (Beran, 2018).

K dosažení cíle práce je tak nutné stanovit takový výběr kritérií, který zahrne všechny výše uvedené faktory. Kritéria, která budou v rámci tohoto článku analyzována, jsou:

- 1) daňové zatížení a pohodlí vypořádání,
- 2) kvalita správy daňového systému,
- 3) HDP,
- 4) odměna za práci,
- 5) míra korupce.

Výše uvedené faktory budou analyzovány v rámci období roku 2019.

Aby mohlo dojít k samotné analýze, je nutné vybrat metodu, pomocí níž budou výše uvedené faktory analyzovány. Byla zvolena Metoda MCDA (multiple criteria decision-aid) neboli multikritériální metoda, ve které dojde k porovnání jednotlivých analyzovaných zemí pomocí souboru kvantitativních hodnotících kritérií, která jsou vymezena výše. Právě tento přístup je vhodný pro měření relativní konkurenceschopnosti ve skupině vybraných zemí. Kromě toho byla volba ve prospěch metody MCDA určena z důvodu struktury dat (Podvievko, 2015). Váhy jednotlivých kritérií jsou pak vymezeny v tabulce 1.

Tabulka 1 Výčet kritérií a jejich váha

Kritérium	Stanovené váhy
Pohodlí vypořádání	0,1
Daňové zatížení	0,3
HDP	0,1
Odměna za práci	0,3
Míra korupce	0,2
Celkem	1,0

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro zajištění kvalitního výstupu, který bude reflektovat situaci roku 2019, je nutné zajistit kvalitní data. Nutné je se zaměřit na dvě charakteristiky, a to reliabilitu a validitu vstupních dat. Reliabilita nebo spolehlivost je charakterizována jako stabilita nálezu, zatímco validita je charakterizována jako pravdivost nálezu. Jedná se o pojmy, které jsou nedílnou součástí procesu výzkumu (Altheide a Johnson, 1994). Reliabilita a validita zvyšují transparentnost a snižují možnosti zkreslení výstupů (Singh, 2014), přičemž při využívání sekundární analýzy dat je zásadní zaměřit se blíže na proces sběru dat.

Z důvodu zajištění kvalitních vstupních dat a možnosti opakovaného posouzení

vzvolených kritérií v jednotlivých letech jsou vstupními daty údaje publikované od významných institucí, jako jsou Světová banka či Eurostat. Právě údaje od těchto institucí jsou často základem i pro tvorbu vládních doporučení, proto lze předpokládat, že kvalita těchto dat je na odpovídající úrovni. Níže uvedená analýza jednotlivých kritérií proto nejdříve představuje kritérium samotné a až následně je představena analýza. Na základě tohoto přístupu je možné vytvořeným přístupem analyzovat země V4 i v dalších letech.

Analýza daňové konkurenceschopnosti zemí V4

V úvodu této části příspěvku je vhodné zmínit Global Competitiveness Index (GCI) neboli globální index konkurenceschopnosti. Tento index je vytvořen na základě více než 300 faktorů, které jsou rozděleny do hlavních pilířů: 1) ekonomická výkonnost, 2) efektivnost vlády, 3) efektivnost podniků, 4) infrastruktura. Přestože je tento index globální konkurenceschopnosti založen na rozsáhlých analýzách, nemá plnou vypovídací hodnotu pro všechny řešené situace. Nejedná se tedy o ukazatel, pomocí něhož by například firmy mohly přesně zjistit přívětivost podnikatelského prostředí v dané zemi.

Limitace tohoto indexu byla řešena i některými autory, například Vaiva Petryle (2017) v návaznosti na vymezení indexu zkoumala správnost předpokladu, že pokud je země hodnocena jako více konkurenceschopná (tj. její index globální konkurenceschopnosti je vyšší), měla by mít větší odolnost vůči hospodářské krizi než méně konkurenceschopné země. Výsledky tohoto výzkumu ukazují, že mezi indexem globální konkurenceschopnosti a růstem HDP zemí existuje slabý nebo žádný vztah; jedná se však o negativní vztah mezi indexem globální konkurenceschopnosti a směrodatnou odchylkou růstu HDP země. Výsledky tvrdí, že index globální konkurenceschopnosti není schopen předpovídat budoucí tempa růstu HDP země. Index globální konkurenceschopnosti však naznačuje, zda se země vyhne prudkým výkyvům v tempěch růstu HDP a udrží udržitelný ekonomický růst po celé období. V návaznosti na výše uvedené je proto vhodné vytvořit vlastní MCDA analýzu.

Následující část příspěvku, vlastní analýza, obsahuje rozbor jednotlivých kritérií k posouzení daňové konkurenceschopnosti vybraných zemí. Nejdříve je uvedena analýza jednotlivých kritérií a následně navazuje celkové zhodnocení daňové konkurenceschopnosti.

Pohodlí vypořádání daní

Prvním analyzovaným kritériem je oblast pohodlí vypořádání daní. Pohodlí vypořádání je stanoveno na základě dat Světové banky, konkrétně se jedná o hledisko

počtu hodin na přípravu a zaplacení daní. Čas na přípravu a placení daní je čas v hodinách za rok, který je zapotřebí k přípravě, registraci a placení (nebo zadržení) tří hlavních typů daní: daň z příjmu právnických osob, daň z přidané hodnoty nebo daň z prodeje a daně z práce, včetně daní ze mzdy a příspěvků na sociální zabezpečení (Worldbank, 2021a).

Jak je zřejmé z tabulky 3, časová náročnost na přípravu a zaplacení daní se v jednotlivých zemích liší desítkami hodin. Z pohledu časové náročnosti je situace nejpříznivější na Slovensku (192 hodin), následuje Česká republika (230 hodin). Je zde ovšem vhodné upozornit na skutečnost, že vlády se snaží čas na přípravu a proces zaplacení daní co nejvíce zkrátit.

Částečně by v tomto ohledu mohla pomoci větší míra digitalizace, respektive využití maximálního potenciálu online komunikace s úřady. Mimo digitalizaci lze zmínit i další kroky, které mohou zkrátit čas na přípravu a platbu daní. V případě České republiky byla tato snaha realizována například skrze úpravy přístupu k platbě daně z příjmů u osob samostatně výdělečně činných, a to tzv. institutem paušální daně s účinností od 1. ledna 2021. Právě tato paušální platba by měla přispět k významnému snížení administrativní náročnosti pro poplatníky ve vazbě na povinnosti související s daní z příjmů a s tzv. veřejnými pojistnými – pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na veřejné zdravotní pojištění (Finanční správa, 2021).

Daňové zatížení

Dále bylo nutné analyzovat celkové daňové zatížení. Daňové zatížení bylo porovnáno na základě celkové daňové sazby jakožto % ze zisku, kterou uvádí Světová banka.

Tzv. celková daňová sazba měří výši daní a povinných příspěvků placených podniky po započtení povolených odpočtů a osvobození od daně jako podíl na komerčních ziscích. Je zde vhodné upozornit, že daně srážené (například daň z příjmu fyzických osob) nebo daně vybírané a poukazované daňovým úřadům (například daně z přidané hodnoty, daně z obratu nebo daně ze zboží a služeb) nejsou v této celkové daňové sazbě zahrnuty (Worldbank, 2021b).

Nejnižší daňové zatížení je evidováno v případě Maďarska, naopak nejvyšší daňové zatížení je v případě Slovenska. Rozdíl je zde větší nežli 11,8 p.b. K případu Maďarska je vhodné dodat kontext této relativně malé daňové zátěže. Maďarsko již od roku 2010 mírně snižovalo zdanění práce, stejně tak v průběhu posledních více než 10 let také snižovalo zdanění kapitálu. Důvodem ke snižování daňové zátěže byla situace před rokem 2010, kdy se zdanění práce vyznačovalo vysokými sazbami i progresí. Právě toto vysoké zdanění způsobilo nedostatečné přiznávání příjmů a celkový odklon podnikání do oblasti stínové ekonomiky. Aby tomuto nepříznivému fenoménu, který má dopad nejen na samotné firmy, ale i na trh práce a sociální politiku, Maďarsko zabránilo, přistoupilo ke snížení výše uvedených daní. V roce 2017 dokonce došlo ke snížení daně z právnických osob (Péter a Kaszab, 2019). Není proto překvapením, že právě ohledně daňového zatížení je Maďarsko pomyslným vítězem na žebříčku zemí V4.

Je zároveň vhodné upozornit, že v roce 2020 měl na výši daní a daňové úlevy vliv i boj proti pandemii koronaviru.

Tabulka 2 Pořadí a skóre GCI zemí V4

Analyzované země	Pořadí v rámci GCI žebříčku 2019	Skóre GCI
Česká republika	32.	70.9
Slovensko	42.	66.8
Polsko	37.	68.9
Maďarsko	47.	65.1

Zdroj: Global Competitiveness Index (GCI), 2019, vlastní zpracování

Tabulka 3 Pohodlí vypořádání daní

Analyzované země	Počet hodin, které jsou zapotřebí na přípravu a zaplacení daní v roce 2019	Pořadí
Česká republika	230	2.
Slovensko	192	1.
Polsko	334	4.
Maďarsko	277	3.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat Světové banky

Tabulka 4 Daňové zatížení

Analyzované země	Celková daňová zátěž (% ze zisku) v roce 2019	Pořadí
Česká republika	46,1	3.
Slovensko	49,7	4.
Polsko	40,8	2.
Maďarsko	37,9	1.

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat Světové banky

Tabulka 5 HDP na jednoho obyvatele a jeho vývoj v letech 2015–2019 (USD)

Analyzované země	HDP PPP 2015	HDP PPP 2019	Rozdíl mezi roky 2015–2019	Pořadí
Česká republika	17829,7	23494,6	+ 5664,9	1.
Slovensko	16310,9	19266,3	+ 2955,4	2.
Polsko	12578,5	15692,5	+ 3114,0	4.
Maďarsko	12706,9	16731,8	+ 4024,9	3.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Světové banky

HDP

Daňové systémy, respektive jejich změny mohou ovlivnit základní makroekonomickou veličinu HDP. Jak bylo zjištěno například ze studie Knut (2017), výrazné negativní daňové šoky (pokles daňové sazby) v letech 1964, 1980 a 2002 v USA zvýšilo HDP v prvních třech letech po dané změně. Zároveň samotná informace o tempu růstu HDP může být pro podnikatele signifikantní při rozhodování o geografickém umístění svého podnikání.

S ohledem na různě velkou populaci jednotlivých zemí V4 je v rámci toho kritéria tempa růstu HDP porovnáváno HDP na jednoho obyvatele (GDP per capita; GDP PPP). Zdrojem dat jsou data Světové banky (Worldbank, 2021c). Pořadí je stanoveno na základě výše HDP na jednoho obyvatele v roce 2019.

Jak je patrné z tabulky 5, všechny země vykazují v analyzovaném období kladné tempo růstu HDP na jednoho obyvatele. Absolutně nejvyšší HDP na jednoho obyvatele je v případě České republiky, naopak nejnižší je v Polsku.

V případě komparace HDP v jednotlivých zemích je nutné upozornit, že samotná výše HDP bez širšího kontextu může být matoucí. Například tradiční vývozci ropy mají relativně vysokou úroveň HDP, ale ostatní aspekty života v těchto zemích většinou nejsou nijak idylické.

Při pohledu na trend vývoje HDP zemí V4 jsou patrné jisté faktory, které ovlivnily výši HDP ve všech analyzovaných zemích. Významným milníkem je rok 2009, kdy ve všech analyzovaných zemích došlo k výraznému poklesu HDP (v absolutní hodnotě i na obyvatele), a to v důsledku globální hospodářské krize. Vývoj po krizi byl však nebyl ve všech zemích obdobný. Přestože se může zdát, že Česká republika má ohledně HDP silnou pozici, je nutné upozornit, že tempo jejího růstu HDP obzvláště po hospodářské krizi není v komparaci s ostatními zeměmi V4 tak rychlé.

Důležitým aspektem pro růst HDP je technologický pokrok a inovace. Ostatně, jak uvádí i kolektiv autorů Kowalska, Kowarnik, Hamplova a Prazak (2018), Česká republika se v roce 2016 začínala vzdalovat, pokud jde o inovace v porovnání s ostatními zeměmi V4 i v případě porovnání s EU 28. Česká republika dobíhá země od takzvaných příznivců inovační skupiny, konkrétně například inovační aktivity v České republice dosahovaly hodnoty 0,34 v roce 2016 (průměr EU-28 byl v tomto roce 0,46). Na druhou stranu Polsko zaujímá jedno z posledních míst v žebříčku inovací mezi zeměmi V4 obecně i v jednotlivých tematických skupinách (například v případě výše zmíněné Inovační aktivity dosahovalo v roce 2016 hodnoty pouhých 0,18). Poznatky těchto autorů potvrzoval i Global innovation index (GII).

Tabulka 6 Průměrná hodinová cena práce v celé ekonomice (kromě zemědělství a veřejné správy) v roce 2019 v eurech

Analyzované země	Průměrná hodinová cena práce v celé ekonomice (kromě zemědělství a veřejné správy) v roce 2019 v eur	Pořadí
Česká republika	13,5	4.
Slovensko	12,5	3.
Polsko	10,7	2.
Maďarsko	9,9	1.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostat, 2020

Tabulka 7 Index korupce (CPI) ve vybraných zemích v roce 2019

Analyzované země	Index korupce v roce (CPI) 2019	Pořadí
Česká republika	56	2.
Slovensko	50	3.
Polsko	58	1.
Maďarsko	44	4.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostat, 2021

Dle nejaktuálnějších dat GII reportu 2020 je nejnižší hodnota inovačního výkonu v případě Slovenska. Ovšem ani v České republice, Maďarsku a Polsku není inovační výkon plně akcelerován. Maximalizace inovačního potenciálu je pro ekonomiky žádoucí. Základním činitelem, který přináší inovativní řešení, je člověk. Lze tak uvést, že inovační výkon je ovlivněn i trhem práce a vhodně nastavenou sociální politikou, která by trh práce pozitivně stimulovala.

I zde je nutné poznamenat, že vývoj HDP v letech následujících, která nejsou předmětem této analýzy, bude silně ovlivněn koronavirovou pandemií, respektive restrikcemi, jež byly v letech 2020 a 2021 aplikovány v jednotlivých státech. Na druhou stranu lze předpokládat, že dlouhodobý trend bude zachován.

Odměna za práci

Výše odměny za práci je další z řady faktorů, které ovlivňují konkurenceschopnost jednotlivých ekonomik. Právě přístup ke zdanění práce pak formuluje nákladovost produkce firmy. Pro firmy je z účetního hlediska vhodnější směřovat produkci tam, kde jsou odměny za práci nejvyšší. Mzda neboli odměna za práci je pro firmu nákladovou položkou.

Jak je patrné z tabulky 6, nejvyšší výdaje za lidskou práci mohou firmy očekávat v Maďarsku. Naopak nejvyšší odměna za práci je evidována v České republice. Ač

jsou mezi analyzovanými zeměmi rozdílné výše odměny za práci, při porovnání s ostatními zeměmi EU jsou právě země V4 pod úrovní průměrné výše odměny za práci ve všech zemích EU, která byla pro rok 2019 na úrovni 27,7 eur/hodina práce.

Je nutné podotknout, že významný vliv na pohyb ceny práce mají vždy měnové kurzy (Beran, 2020). Z analyzovaných zemí V4 Česká republika, Polsko i Maďarsko využívají národní měny, a právě s případnou volatilitou měnových kurzů musí podnikatelé počítat.

Míra korupce

Posledním, ovšem ne méně důležitým kritériem je míra korupce. Stálost podnikatelského prostředí a jistota vymáhání práv je klíčovým základem, bez kterého nelze očekávat zdravou podnikatelskou sféru. K posouzení míry korupce v analyzovaných zemích V4 byl využit CIP neboli Corruption Perceptions Index (Index vnímání korupce), který uveřejňuje Eurostat, 2021. Pokud je skóre 0, představuje velmi vysokou míru korupce. Skóre 100 znamená zemi bez korupce. Konkrétní výše indexu korupce v analyzovaných zemích je uvedena v tabulce 7.

Jak je patrné z výsledků, nejvyšší míra korupce je patrná v Polsku, následuje Česká republika a Slovensko. Naopak nejvyšší míra korupce je pozorována v Maďarsku. Při mezinárodním srovnání v kontextu všech zemí EU je míra korupce

v zemích V4, obzvláště v případě České republiky a Polska, velice podobná. Pro úplnost je vhodné dodat, že například Německo disponuje indexem ve výši 80 bodů.

Při pohledu na vývoj hodnoty indexu CPI ve vybraných zemích je pro účely tohoto článku přínosné zdůraznit, že hodnoty indexů v České republice a na Slovensku v posledních pěti letech těsně oscilují okolo hodnoty roku 2019. Na druhou stranu v Polsku a v Maďarsku hodnota CPI v posledních pěti letech klesá. Například v Maďarsku byl index ještě v roce 2014 na úrovni 54 bodů, došlo tedy k poklesu o 10 bodů.

Porovnání daňové konkurenceschopnosti zemí V4 v roce 2019

Po analýze jednotlivých hledisek je nutné přistoupit k celkovému zhodnocení a porovnání analyzovaných zemí pomocí stanovené metody. Celkové zhodnocení daňové konkurenceschopnosti analyzovaných zemí v roce 2019 je uvedeno v tabulce 8.

Jak je patrné z výsledků provedené analýzy, nejpřívetivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty má Maďarsko, na pomyslném druhém místě se nachází Polsko, následuje Česká republika a celý žebříček uzavírá Slovensko. Zároveň je nutné uvést, že v širším kontextu a v porovnání jednotlivých faktorů s ostatními zeměmi EU jsou si země V4 v mnohém poměrně blízké. Kupříkladu v hlediscích jako je míra korupce, ale i výše odměny za práci.

Vybrané možnosti a úskalí podpory přívetivého daňového prostředí pro podnikatelské subjekty

Na základě komparace jednotlivých hledisek a porovnání zemí V4 s ostatními ekonomikami jsou patrné oblasti, jejichž stav by bylo vhodné zlepšit. Tato závěrečná část článku je proto zaměřena na představení možností, jak změnit daňové prostředí tak, aby bylo pro podnikatelské subjekty co nejpříznivější a zároveň pozitivně působilo na prosperitu státu jako celku.

Pohodlí vypořádání daní a míra korupce

Časová náročnost na vypořádání daní spolu s transparentností, respektive jednoduchostí správy daní může poměrně úzce souviset a ovlivňovat i míru korupce. V případě jednotných daňových pravidel nejen v oblasti daňové, ale i v oblasti hospodářských soutěží apod. by byl zmenšen prostor pro korupční praktiky.

Jak bylo již uvedeno výše, částečně by v tomto ohledu mohla pomoci větší míra digitalizace, respektive využití maximálního potenciálu online komunikace s úřady. Mimo digitalizaci lze zmínit i další kroky, které mohou zkrátit čas na přípravu a platbu daní. V případě České republiky byla tato snaha realizována například skrze úpravy přístupu k platbě daně z příjmů u osob samostatně výdělečně činných, a to tzv. institutem paušální daně s účinností od 1. ledna 2021. Právě tato paušální platba by měla přispět k významnému snížení administrativní náročnosti pro poplatníky ve vazbě na povinnosti související s daní z příjmů a s tzv. veřejnými pojistnými (pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na veřejné zdravotní pojištění) (Finanční správa, 2021).

Přestože takové kroky mohou částečně naznačovat jisté zjednodušení, je stále potřebné zdůraznit, že konkrétně Česká republika čelí i problému se švarcsystémem, tedy zdanlivým sebezaměstnáním. Podíl osob samostatně výdělečně činných (dále označovaných jako OSVČ) na ekonomicky aktivním obyvatelstvu je v porovnání s ostatními členskými zeměmi Evropské unie nadprůměrný. Zatímco podíl OSVČ na ekonomicky aktivním obyvatelstvu EU-15 se v posledních osmi letech pohybuje okolo hodnoty 12 %, v České republice se tento podíl pohybuje mezi 18 % až 19 % (Říhová a Blahout, 2019). Jakékoliv tendence o zjednodušení správy daní by tak měly brát ohled i na případné negativní vedlejší dopady například v podobě podpory švarcsystému.

O podporu digitalizace usiluje ostatně i celá EU. V návaznosti na Lisabonskou strategii byla Digitální agenda pro Evropu jednou ze sedmi stěžejních iniciativ strategie Evropa 2020, které přijala Evropská komise (McGourty, Maciejewski a Ratcliff, 2020).

Výše odměny za práci

Zásadní oblastí, která si zaslouží bližší pozornost, je oblast výše odměny za práci. Jak bylo zjištěno, obzvláště v mezinárodním kontextu zemí EU-27 je výše odměny za práce v zemích V4 velice nízká pod úrovní průměru EU-27. Tato informace sama o sobě se může zdát na první pohled atraktivní pro firmy zaměřující se především na výrobu. Přesunutí poboček do zemí, kde je nižší odměna za práci, je pro samotné firmy nákladově logické. Na druhou stranu je nutné upozornit na stinnou stránku nižších odměn za práci. Nízká odměna za práci, respektive cena práce, která je nižší nežli cena technologií, může vést k cílené substituci práce za technologicky vyspělá řešení. Jinými slovy, nízká cena práce může vést k upřednostňování práce lidí a nerealizace inovativních řešení či využívání umělé inteligence. Tato blokáda tvorby a aplikace inovativních řešení by vedla k limitaci ekonomického růstu a v neposlední řadě k nižším příjmům státního rozpočtu.

Závěr

Cílem příspěvku bylo zjištění, která ze zemí V4 má nejpřívetivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty. Předpokladem je, že právě přívetivé podnikatelské prostředí je výchozím bodem pro zajištění podnikatelské aktivity a dosažení mezinárodní konkurenceschopnosti.

Pro posouzení daňového prostředí, respektive daňové konkurenceschopnosti ve vybraných zemích byl vytvořen modelový propočít s využitím metody MCDA (multiple criteria decision-aid) neboli multikriteriální metody. V jejím rámci byly porov-

Tabulka 8 Celkové zhodnocení zemí V4

	Česká republika Pořadí / Skóre v rámci daného kritéria	Slovensko Pořadí / Skóre v rámci daného kritéria	Polsko Pořadí / Skóre v rámci daného kritéria	Maďarsko Pořadí / Skóre v rámci daného kritéria
Pohodlí vypořádání daní (váha 0,1)	2. / 0,2	1. / 0,1	4. / 0,4	3. / 0,3
Daňové zatížení (váha 0,3)	3. / 0,9	4. / 1,2	2. / 0,6	1. / 0,3
HDP (váha 0,1)	1. / 0,1	2. / 0,2	4. / 0,4	3. / 0,3
Výše odměny za práci (váha 0,3)	4. / 1,2	3. / 0,9	2. / 0,6	1. / 0,3
Míra korupce (váha 0,2)	2. / 0,4	3. / 0,6	1. / 0,2	4. / 0,8
Celkové skóre:	2,8	3,0	2,2	2,0

Zdroj: vlastní zpracování a výpočet

návány následující vážené faktory: daňové zatížení a pohodlí vypořádání; kvalita správy daňového systému; HDP; odměna za práci; míra korupce.

Na základě provedené analýzy bylo zjištěno, že nejpřívětivější daňové prostředí pro podnikatelské subjekty skýtá Maďarsko. Na pomyslném druhém místě se nachází Polsko, následuje Česká republika a pořadí zemí V4 uzavírá Slovensko. Zároveň je nutné uvést, že v širším kontextu a v porovnání jednotlivých faktorů s ostatními zeměmi EU jsou si země V4 v mnohém poměrně blízké. Kupříkladu v hlediscích, jako je míra korupce, ale i výše odměny za práci.

Je důležité upozornit i na odvrácenou stranu analyzované přívětivosti podnikatelského prostředí, které ve svém důsledku může mít negativní vliv nejen na růst HDP, ale také může působit negativně na trh práce apod. Kupříkladu velice nízká cena lidské práce může vést k upřednostňování lidské práce nad vývojem a aplikací technologických inovativních řešení. Ve svém konečném důsledku pak taková situace může působit proti základnímu cíli sociální politiky, kterým je zlepšení základních podmínek života obyvatel.

Závěrem je vhodné vyzdvihnout roli a potenciál digitální agendy a digitalizace obecně. Přestože digitalizace přináší řadu úskalí a výzev spojených především s ochranou dat, je digitalizace klíčovým prvkem i při správě daní a umožňuje zvýšit kvalitu zázemí pro podnikatelské subjekty.

Literatura

- Altheide, D.L., & Johnson, J.M. (1994) "Criteria for Assessing Interpretive Validity in Qualitative Research." In N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.). *Handbook of Qualitative Research* (Thousand Oaks, CA: SAGE, 1994), s. 485–499.
- Beran, Vlastimil (2018). Labour costs in the European Union [Náklady práce v Evropské unii]. In: *Proceedings of 15th International Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. – Ostrava : VŠB-TU Ostrava, 2018. – ISBN 978-80-248-4155-7, s. 43–58.
- Beran, Vlastimil (2020). Monitoring nákladů práce v České republice, ve státech Evropské unie a v USA v letech 2012–2017: Bulletin No. 13. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2020. ISBN 978-80-7416-385-2.
- Eurostat (2021). *Corruption Perceptions Index* [online]. 2021 [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sd_g_16_50/default/table?lang=en
- Eurostat (2020). Labour costs in the EU [online]. 31 March 2020n. l. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/portlet_file_entry/2995521/3-31032020-BP-EN.pdf/055df0e0-980d-27b9-a2a9-83b143d94d5b
- European Commission (2020). Tax policies in the European Union. 2020 survey. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_in_the_eu_survey_2020.pdf
- European Commission (1980). Report from the Commission to the Council on Scope for Convergence of Tax Systems in the Community. Brussels: Office for Official Publications of the European Communities.
- Economic and Social Committee (1997). Opinion of the Economic and Social Committee on 'Taxation in the European Union-Report on the development of tax systems'. *Official Journal of the European Communities C 296*, s. 37–51.
- Europa.eu (2021) Evropská unie [online]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_cs#tab-0-1
- European Commission (2010). Monitoring Tax Revenues and Tax Reforms in EU Member States. Brussels: European Union.
- Finanční správa (2021). Paušální daň. Finanční správa [online]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/pausalni-dan>
- Insead. GLOBAL INNOVATION INDEX 2020 [online]. 2020 [cit. 2021-5-19]. Dostupné z: https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII_2020_KeyFind_English_web.pdf
- Knut L. Seip (2017). "Does tax reduction have an effect on gross domestic product? An empirical investigation," Working Papers 201701, Oslo Metropolitan University, Oslo Business School.
- Kowalska, Anna, Jaroslav Kovarik, Eva Hamplova & Pavel Prazak (2018). "The Selected Topics for Comparison in Visegrad Four Countries," *Economies, MDPI, Open Access Journal*, vol. 6(3), s. 1–15, September.
- Lentner, Csaba. (2017). *New Concepts in Public Finance After the 2007–2008 Crisis*. Economics & Working Capital, UK, London.
- Maaytová, Alena, František Ochraňa a Jan Pavel. (2015). *Veřejné finance v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-5561-8.
- Mach, Petr (2019). "On the Origin of the Laffer Curve," *ACTA VSFS, University of Finance and Administration*, vol. 13(2), s. 186–191.
- McGourty, Amy, Mariusz Maciejewski a Christina Ratciff (2020). *Digitální agenda pro Evropu*. Evropský parlament [online]. 2020 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/64/digitalni-agenda-pro-evropu>
- Prammer, Doris. (2011) "Quality of taxation and the crisis: Tax shifts from a growth perspective," *Taxation Papers 29, Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission*.
- Podvievko, A. (2015). Use of multiple criteria decision aid methods in case of large amounts of data, *International Journal of Business and Emerging Markets* 7 (2), s. 155–169. <http://doi.org/10.1504/IJBEM.2015.068351>
- Pugachev, Andrey, Lyudmila Parfenova, Dmitry Vakhrushev, Andrey Volkov, and Andrey Kalsin. (2017). Minimization of the Competitive Risk of the Tax System for Improving Public Administration at National and Regional Levels. *European Research Studies Journal*.
- Péter, Gábor & Lóránt Kaczab (2019). "Laffer Curves for Hungary," *Financial and Economic Review, Magyar Nemzeti Bank (Central Bank of Hungary)*, vol. 18(4), pages 55–76.
- Říhová, Lenka a Michal Blahout. (2019) Daň z podnikání jako nástroj omezení pohybu OSVČ v oblasti stínové ekonomiky. *FÓRUM sociální politiky* [online]. 2019(1), s. 8–13 [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/casopis/forum-socialni-politiky-1-2019/>
- Singh, A.S. (2014) "Conducting Case Study Research in Non-Profit Organisations," *Qualitative Market Research: An International Journal* 17, (2014), s. 77–84.
- Schwab, Klaus. *The Global Competitiveness Report 2019* [online]. World Economic Forum, 2019 [cit. 2021-5-19]. ISBN 978-2-940631-02-5. Dostupné z: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
- Worldbank (2021a). Time to prepare and pay taxes (hours) [online]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.DURS>
- Worldbank (2021b). Total tax and contribution rate (% of profit) [online]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS>
- Worldbank (2021c). GDP per capita (current US\$). *WORLDBANK* [online]. [cit. 2021-04-15]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2019&start=2014&view=chart>

*Ing. Lenka Farkačová, Ph.D.
(lfarkacova@europeum.org) je nezávislou expertkou a externí výzkumnou spolupracovnicí Institutu pro evropskou politiku – EUROPEUM (Institute for European Policy, EUROPEUM), Staroměstské náměstí 4/1, 110 00 Praha 1, Česká republika. Zaměřuje se na oblast daňových systémů, trhu práce a lidského kapitálu.*

Výzva k zasílání příspěvků na téma sociálně politických dopadů koronavirové krize

Časopis Fórum sociální politiky chystá své letošní 5. číslo jako tematické, věnované sociálně politickým důsledkům nynější koronavirové krize.

Ohlášení příspěvku spolu se zasláním předběžné anotace v rozsahu cca 80 slov očekáváme do 1. srpna. Termín k zaslání článků: 10. září. E-mail: redakce@vupsv.cz.

Call for the submission of contributions on the theme of the socio-political implications of the coronavirus crisis

This year's 5th issue of the Social Policy Forum journal, that will be dedicated to the theme of the socio-political implications of the current coronavirus crisis, is currently under preparation

We ask for the announcement of contributions from interested parties accompanied by a preliminary annotation of approximately 80 words by 1 August. The deadline for the submission of articles is 10 September. E-mail: redakce@vupsv.cz.

Zaměstnávání lidí 50+

Kateřina Legnerová – Marie Dohnalová

Tématem příspěvku je změna zaměstnání u osob starších 50 let. Autorky provedly výzkum, jehož cílem bylo zjistit důvody změny zaměstnání, dobu hledání nového zaměstnání, výhody a nevýhody věku 50 a více let a kariérní plány dotázaných na další období. Výzkum potvrdil, že existují problémy se zaměstnáváním této skupiny osob a je nezbytné hledat nové nástroje a formy, jak oslovovat a zaměstnávat osoby 50+ a umožnit jim pokračování jejich pracovního uplatnění.

Úvod

Příspěvek se zabývá tématem změny zaměstnání u osob starších 50 let. Podpora zaměstnanosti těchto lidí je kromě jiného cílem Strategického rámce politiky zaměstnanosti v České republice do roku 2030 (MPSV, 2020a) a také Strategie sociálního začleňování 2021–2030, která spojuje téma zaměstnávání s tématem chudoby a sociálního vyloučení (MPSV, 2020b). Autorky tohoto článku provedly výzkum, jehož součástí byla i analýza dosavadních výzkumů zaměřených na zaměstnávání osob v předdůchodovém věku na českém trhu práce. Cílem výzkumu bylo zjistit důvody změny zaměstnání, dobu hledání nového zaměstnání, výhody a nevýhody věku 50 a více let a kariérní plány dotázaných na další období. Pouze pětina respondentů provedeného výzkumu si nemyslí, že by měli nějaké nevýhody spojené s věkem. Z tohoto důvodu je nezbytné věnovat úsilí na hledání nových nástrojů a forem, jak zaměstnávat osoby 50+ a umožnit jim jistotu a flexibilitu i v pozdějším věku.

Demografický trend stárnutí populace

V posledních letech je v mnoha zemích po celém světě patrné zvýšení počtu starších lidí a rostou obavy, zda stávající sociální politiky mohou spravedlivě řešit potřeby všech věkových skupin ve společnosti (Ghosheh, 2008; Boissonneault et al., 2020). V České republice byl vládou v roce 2017 přijat Strategický rámec ČR 2030, který zároveň zohledňuje cíle udržitelného rozvoje OSN (Úřad vlády ČR, 2017). Tento koncepční dokument udává směr rozvoje Česka na příští desetiletí s cílem zvyšovat kvalitu života obyvatel ve všech regionech. Má pomáhat směřovat zemi k rozvoji udržitelného sociálního, ekonomického i místního aspektu podobně, jak to činí vlády mnoha dalších zemí (Böcker, Meelen 2017). Z hlediska trhu práce je uvedena relevantní vize, že v roce 2030 budou lidé v Česku moci získat důstojnou práci v jakémkoli věku. Zdůrazňuje se demografický trend stárnutí populace. Díky stárnutí obyvatelstva dochází k úbytku lidských zdrojů v organizacích a objevuje se pojem age managementu

(Chang et al., 2020). Dokument se věnuje problematice rozvoje tzv. stříbrné ekonomiky a celoživotního učení, podpoře udržení, popřípadě návratu seniorů na trh práce a mezigenerační solidaritě tak, aby byly vytvářeny podmínky pro předávání zkušeností.

Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030 vznikl na MPSV v roce 2019. Cílem politiky zaměstnanosti je fungující český trh práce, který se opírá o kooperující a efektivní služby zaměstnanosti. Ve Strategickém rámci politiky zaměstnanosti se hovoří o věkovém znevýhodnění na trhu práce – jednak osob, které jsou takzvaně příliš mladé (do věku 25 let), jednak lidí starších 50 let. V roce 2019 tvořily osoby nad 50 let 37,5 procenta z celkového počtu uchazečů o zaměstnání a koncem června 2019 byla čtvrtina všech uchazečů o zaměstnání ve věku více než 55 let (MPSV, 2020a).

Strategie sociálního začleňování spojuje téma zaměstnávání s tématem chudoby a sociálního vyloučení (MPSV, 2020b). Existuje úzká souvislost zejména mezi dlouhodobou nezaměstnaností a chudobou. Téměř polovina nezaměstnaných je ohrožena chudobou (Goll, 2015). Kreativní nové přístupy a sociální inovace by měly přispět ke snížení dlouhodobé nezaměstnanosti, jak uvádí Dearing (2018) v teorii diffusion of innovation. Nové inovativní přístupy představují oproti dostupným alternativám lepší řešení. Tzn. účinnější, efektivnější, udržitelnější, spravedlivější – a vytvářející nové sociální vztahy.

Poznatky z výzkumu

Autorky provedly v říjnu a listopadu 2020 výzkum, jehož cílem bylo zjistit u osob starších 50 let, které v posledním roce změnilo zaměstnání, důvody změny zaměstnání, dobu hledání nového zaměstnání, výhody a nevýhody věku 50 a více let, kariérní plány dotázaných na další období a poměr různých věkových skupin zaměstnanců v nové organizaci.

Výzkumný vzorek činil 80 respondentů starších 50 let, kteří v posledním roce změnili zaměstnání (účelový výběr). Z celkového počtu bylo 62 respondentů ve věku mezi 50–59 let, 18 respondentů bylo nad 60 let. Osobního dotazníkového šetře-

ní formou standardizovaného rozhovoru se zúčastnilo 36 žen a 44 mužů.

Podle výsledků výzkumu získali respondenti nové zaměstnání ve většině případů v sektoru, ve kterém pracovali předtím. Rozložení podle sektorů, ve kterých respondenti pracují, je následující: 38 dotázaných pracuje v soukromé ziskové firmě, 34 ve státní a 2 v neziskové organizaci. Za OSVČ se označilo 6 respondentů.

Obory, ve kterých jsou respondenti zaměstnání, se pohybují v celé škále pracovního trhu. Pracují ve zdravotnictví, školství, zemědělství, průmyslu, logistice, bankovníctví, IT, sociálních službách, gastronomii, řemeslné výrobě, administrativě a službách.

Důvody přijetí do zaměstnání

Jako důvody, proč získali práci a co rozhodlo o jejich přijetí, uváděla většina respondentů zkušenosti (50 % z dotázaných), známosti nebo reference (25 %), možnost rychle nastoupit do práce (15 %), flexibilitu (18 %) a odbornost (znalosti pro vykonávání práce; 46 %).

Výsledky výzkumu ukázaly, že osoby starší 50 let více využívají doporučení přátel a známých. Problémy při hledání práce nezaznamenalo 20 % respondentů, 14 % zaznamenalo při hledání práce problémy spojené s jejich věkem, 14 % mělo problém se zaškolením (délka, neochota kolegů), 7 % mělo problém s nedostatečným vzděláním a 10 % s platovými podmínkami.

Polovina respondentů hledala práci po dobu delší než 4 měsíce, třetina dotázaných přešla z jedné práce hned do další, ostatní hledali práci v rozmezí 1 až 4 měsíců. Respondenti vyzdvihovali jako klady přijímacího pohovoru vstřícnost, otevřenost a zájem, nepříjemné jim byly otázky na zdravotní stav, se kterými se setkala několik dotázaných (3), někdy byl pohovor pro respondenty příliš krátký a stručný.

Otázka výhod, které mají oproti mladším zaměstnancům, byla pochopena respondenty různě. 25 % respondentů si nemyslí, že by měli nějaké přednosti oproti mladším zaměstnancům. Jiní zmiňovali jako výhodu svého věku více zkušeností, svědomitost v práci a to, že už mají odrostlé děti a jsou více flexibilní než mladší

kolegové s rodinou s malými dětmi – nemají problém zůstat přesčas. Vnímají jako plus to, že si díky svým zkušenostem umí dobře rozplánovat práci (organizace času).

Nevýhody zaměstnávání starších osob

Pokud jde o nevýhody spojené s věkem, 57 % dotázaných vnímá jako nevýhodu únavu a nižší fyzickou zdatnost, 10 % si uvědomuje jako nevýhodu práci s počítačem a technologiemi, která je pro ně náročnější než pro mladší ročníky a delší dobu se těmto věcem učí, 7 % uvádí jako nevýhodu neznalost jazyků a 20 % si nemyslí, že by měli nějaké nevýhody spojené s věkem.

Ohledně minusů jejich současného zaměstnání dotázaní uváděli nejčastěji nízký plat, pracovní dobu, přesčasy, stres, přístup vedení firmy a omezení ve výběru dovolené. Dva respondenti uvedli jako minus ohrožení nakažením covidu-19 a také dva uvedli problémy s mladší generací jako minus práce.

Většina respondentů dělá rádo svoji práci a chtělo by v ní zůstat až do důchodu. Změnit práci plánuje část dotázaných, kteří hledali práci v posledním roce a kvůli současné epidemii covidu-19 museli vzít práci, která jim úplně nevyhovuje. Složitá situace pro hledání práce byla především pro lidi z oblasti gastronomie a cestovního ruchu, pro které mohla být epidemie jedním z důvodů, proč hledali novou práci.

Závěr

Problematika zaměstnávání osob 50+ se stává důležitým tématem v oblasti zaměstnávání. Tyto osoby jsou považovány za obtížně zaměstnatelné na trhu práce. Výzkum potvrdil, že existují problémy se zaměstnáváním této skupiny osob a je nezbytné hledat nové nástroje a formy, jak oslovovat a zaměstnávat osoby 50+ a umožnit jim pokračování v jejich pracovním uplatnění.

Literatura

(Platnost všech internetových adres uvedených v tomto seznamu je ověřena k 11. 6. 2021.)

- Böcker L., Meelen T. (2017). Sharing for people, planet or profit? Analysing motivations for intended sharing economy participation. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, Volume 23, 2017, s. 28–39, ISSN 2210–4224, <https://doi.org/10.1016/j.eist.2016.09.004>.
- Boissonneault M., Mulders JO, Turek K, Carriere Y (2020). A systematic review of causes of recent increases in ages of labor market exit in OECD countries. *PLoS ONE* 15(4): e0231897, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231897>
- Dearing, J. W., & Cox, J. G. (2018). Diffusion of innovations theory, principles, and practice. *Health Affairs (Project Hope)*, 37(2), 183–190. doi:10.1377/hlthaff.2017.1104
- Chang E.-S., Kanno S., Levy S., Wang S.-Y., Lee J. E., Levy B. R. (2020). Global reach of ageism on older persons' health: A systematic review. *PLoS ONE* 15(1): e0220857, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220857>
- Ghosheh N. (2008). Age discrimination and older workers: Theory and legislation in comparative context. Geneva: International Labour Office. 2008. ISBN 978-92-2-121249-2. s. 5.

- Goll J. C., Charlesworth G, Scior K., Stott J. (2015). Barriers to Social Participation among Lonely Older Adults: The Influence of Social Fears and Identity. *PLoS ONE* 10(2): e0116664, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0116664>
- MPSV (2020a). Strategický rámec politiky zaměstnanosti do roku 2030, https://www.mpsv.cz/documents/20142/1357303/SRPZ_2030.pdf/148b2fc5-d7a6-f9c7-cc50-13b52a62e86e
- MPSV (2020b). Strategie sociálního začleňování 2021–2030, <https://www.mpsv.cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2021-2030>
- Úřad vlády ČR (2017). Strategický rámec České republiky 2030, <https://www.cr2030.cz/strategie/>

Ing. Kateřina Legnerová, M.Sc., MBA, Ph.D. (katerina.legnerova@vse.cz) je odbornou asistentkou na katedře personalistiky Fakulty podnikohospodářské VŠE (Department of Human Resource Management, Faculty of Business Administration at the Prague University of Economics and Business), Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika. Zabývá řízením lidských zdrojů, společenskou odpovědností firem a tématem sociálního podnikání.

Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (marie.dohnalova@vse.cz) je docentkou na katedře personalistiky Fakulty podnikohospodářské VŠE (Department of Human Resource Management, Faculty of Business Administration at the Prague University of Economics and Business), Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika. Zaměřuje se na sociální ekonomiku, sociální podnikání a na zaměstnávání osob ze znevýhodněných sociálních skupin.

Národohospodářská fakulta VŠE v Praze Katedra hospodářské a sociální politiky

zve odborníky na oblasti sociální politiky, sociální práce a příbuzných vědních oborů k účasti na III. ročníku mezinárodní vědecké konference

**SOCIÁLNÍ
POLITIKA
2021**

**KORONAVIRUS JAKO IMPULS
KE ZMĚNÁM**

konané v Praze dne 25. listopadu 2021

Uvítáme zájemce o prezentaci výsledků vlastní vědecké činnosti, autory příspěvků shrnujících poznatky z praxe a posluchače se zájmem o problematiku sociální politiky v širším pojetí.

Vědecké příspěvky budou recenzovány a na základě rozhodnutí organizačního výboru konference publikovány ve sborníku.

Zaslání příspěvku a účast na konferenci jsou bez poplatku.

Další informace a možnost registrace naleznete na webu www.socialni-politika.cz

MEDIÁLNÍ PARTNEŘI

SPONZOŘI

FÓRUM
sociální politiky

ZDRAVOTNICTVÍ

Innovation

ČESKÁ
spořitelna

INSIGHTERS

Je snaha o premiantství ve zvládnutí Průmyslu 4.0 cestou do pekel?

Jaroslav Šulc

Článek se zabývá třemi možnými scénáři dopadů Průmyslu 4.0 na trh práce, sociální dialog a sociální systémy, a to na pozadí současné pandemie covidu-19. Autor představuje nejdříve variantu rovnovážnou, kdy by byla salda mezi úbytky pracovních příležitostí a tvorbou nových míst v zásadě vyrovnaná. Za nejvíce pravděpodobnou pokládá tu variantu, kdy by salda byla snesitelně záporná. Katastrofická varianta by znamenala vytlačení většiny pracovní síly z trhu práce a z toho plynoucí důsledky.

Dopady pandemie covidu-19 se po půl-druha roce jejího globálního rozšiřování ukazují být mnohem rozsáhlejší a komplexnější, než se původně optimistům zdálo. Nechme však komplexitu dopadů covidu-19 stranou a soustředíme další úvahy jen směrem ke zmapování vzájemných vazeb covidu-19 a nástupu vývojové etapy Společnost 4.0. Sledujme přitom především segment Práce 4.0, potažmo subsegment sociální dialog v Etapě 4.0 (či Sociální systémy 4.0).

Důvod je zřejmý: přes obrovské a do jisté míry i koordinované nasazení medicínské vědecko-výzkumné fronty ve všech relevantních zemích má obrana formou vakcinace a její plošné dostupnosti¹ značný skluz za mutační variabilitou viru. Proto nejsou jisté prognózy dalšího působení pandemie a logicky se rýsuje otázka, jaký dopad bude mít dosud málo říditelná a zákeřně mutující pandemie covidu-19 na již probíhající i očekávané procesy v rámci Etapy 4.0.²

Při úvahách o budoucím vývoji přicházejí v úvahu především dvě varianty – že koronavirová pandemie nástup procesů 4.0 buď *urychlí*, či naopak *zpzdí*.

Pandemie nástup procesů 4.0 urychlí

Tento akcelerační scénář je obecně dosud přijímaný jako nejvíce žádoucí. Mohou ho realizovat především ty státy, kterým se (po)daří zvládnout souběh přinejmenším následujících tří faktorů, kdy:

- *zabrání nekontrolovanému šíření viru v čase a prostoru* domácí ekonomiky do té míry, že klíčové infrastruktury – především ekonomický potenciál a logistika vnitřních dodavatelských vztahů – budou pandemií prakticky nedotčeny. Místa a regiony zasažené restrikcemi v rámci lockdownu nebudou příliš četné a co do času byly/budou vyhlášeny jen na minimální dobu (ať jakou trvá celozávodní dovolená). Tedy z covidové krize vyjdou bez zásadních negativních makroekonomických a dalších výpadků, zejména bez zvýšení sociální tenze;
- *efektivním nasazením státní moci se podaří čelit pandemii*: dostatečně rychle,

energická a vymahatelná opatření opřená o vědecké poznání znemožní nekontrolované šíření viru v populaci a masivní vakcinace zabrání recidivě nákazy. Jde o komplementární faktor k prvně jmenovanému;

- *doplňkovým faktorem využívající oba nyní jmenované bude existence dlouhodobé a společensky konsensuální vize zvládnutí všech výzev nesených Etapou 4.0*. Jde především o orientaci významné části vědecko-výzkumných kapacit na obory umožňující digitalizovat společnost, automatizovat, masově nasazovat roboty či prvky umělé inteligence, ale nejen to. Předpokládá to mít souběžně dobře připravené země nejen ve smyslu technicko-technologickém, ale i finančně zdrojovém. To znamená mít schopnost udržet ve střednědobém časovém horizontu přiměřeně vysoké tempo přírůstků hrubého domácího produktu. K tomu patří jak jeho obezřetné prvotní rozdělení a znovurozdělení (HDP rozpadající se na mzdy a zisky, resp. na akumulaci a spotřebu), tak – v situaci, kdy příjmy veřejných rozpočtů jsou výrazně nižší než jejich výdaje – udržení růstu zadlužení veřejných financí v přijatelných mezích. To je – v případě zemí EU – přístup zajišťující mj. i rovnovážný rozvoj jednotlivých regionů, včasné tlumení objektivně narůstajících rozdílů v životní úrovni jejich obyvatel, uchopení klíčových výzev obsažených třeba v Green Dealu apod. Jedná se zde tedy o potřebu dobrého zvládnutí obtížného střednědobého až dlouhodobého „covidového“ a „postcovidového“ makroekonomického manévru.

Země/regiony, které by mohly tyto předpoklady splnit (a to platí globálně), by mohly pokračovat v osvojování si výhod přinášených Etapou 4.0. Být tedy premianty se všemi z toho plynoucími důsledky.

Pandemie nástup procesů 4.0 naopak zbrzdí

Zhruba inverzně vypadá opačný (negativní) scénář – tedy souběh nezvládnutí

pandemie a z toho plynoucí masivní negativní makroekonomické, sociálně politické i psychologické dopady a škody – jak vratné, tak nevratné. U těch v zásadě *nevratných* máme na mysli především předčasně zemřelé osoby a poměrně výrazné narušení psychiky nejen přímých pozůstalých, ale obecně mnoha dalších skupin obyvatelstva, u nichž „covidový šok“ bude zřejmě odeznívat hodně dlouho, pokud vůbec zmizí.

Ještě pestřejší je mozaika škod našťastí v zásadě zcela či alespoň zčásti *vratných*. Máme na mysli především kolapsy řady oborů kriticky závislých na mobilitě tradičních zákazníků, především u rozlehlého komplexu služeb cestovního ruchu (nejen u klasické turistiky³, ubytování a stravování, ale také u letecké a další dopravy či služeb cestovních kancelářů). Podobně je na tom lockdowny přechodně ochromený vzdělávací sektor, kultura, sport a jiné obory. Vzhledem k obnově prvků dříve tolik vysmívaného státního paternalismu bylo/je možné hodně z negativních dopadů alespoň částečně tlumit nejrůznějšími dotacemi či výpomocemi podnikatelské sféry či domácnostem, ale jen za cenu dramatického zvyšování schodku veřejných rozpočtů.

Klíčovou otázkou se nutně stává uchopení sociálně-ekonomického rébusu vpravdě obřích rozměrů – *kdo všechno, v jaké výši a kdy bude narůstající a již nyní obrovské rozpočtové schodky splácet?* Jak bude konkrétně rozložena obsluha nečekaně zvýšeného „covidového“ dluhového břemene mezi firmy a domácnosti (zaměstnance, živnostníky i seniory)? A jak se na řešení bude podílet sám stát, resp. jeho centrální bankovní instituce?

Možností je sice teoreticky více – státní bankroty, vysoká inflace (znehodnocující úspory a devalvující běžné příjmy), odpisy státního dluhu a v neposlední řadě kombinace zvýšených daňových sazeb se snížením rozpočtových výdajů, především sociálních⁴, tvořících gros výdajové strany. Zjevně je ale pro běžného občana jedna možnost horší druhá⁵ – covidová krize byla a je extrémně drahá.

Paradoxní dopady do sociálního dialogu

Až dosud se obecně připouštělo, že Etapa 4.0 – jakkoliv nadějná jakožto symbol civilizačního pokroku – nemusí mít na trh práce (potažmo na sociální dialog či sociální systémy) vždy jen pozitivní dopad. Srov. nedávný seminář zorganizovaný Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, v. v. i., (dále též VÚPSV) 10. února 2021 nad podkladovým materiálem/prezentací „Průmysl 4.0 – Systémy sociálního zabezpečení. Jejich propojení a vzájemné ovlivňování“⁶. Během diskuse se pracovalo s následujícími třemi alternativami/scénáři:

- podle prvního budou zánik stávajících a tvorba nových (pracovních) míst co do počtu zhruba vyrovnané nezávislé procesy. Některé profese/obory zaniknou, jiné vzniknou, ale člověk v zásadě nebude nahrazen technologií – zůstane na trhu práce a ten se z pohledu struktury výrazněji nezmění. Označme ho za scénář *rovnovážný*;
- podle druhého bude člověk nahrazován technologií částečně (diferencovaně podle oborů v závislosti na jejich schopnosti vstřebávat technologický pokrok), čímž sice dojde k zániku většího množství počtu pracovních míst, ale zároveň (především v důsledku stárnutí populace a prodlužování délky života) zesílí tlak na vytváření nových pracovních míst zejména ve veřejném sektoru, hlavně v sociálních službách. Člověk tak na trhu práce zůstane, ale dojde k zásadní změně poměru veřejného a soukromého sektoru (a tudíž k výraznějšímu zatížení veřejných financí). Jde o scénář (podle názoru autora tohoto článku) *velmi pravděpodobný*;
- podle třetího bude člověk, až na výjimky, nahrazen technologií a bude z trhu práce hojně vytěsňen. Proto dojde i ke kolapsu nastavených schémat sociálního pojištění a vznikne zadání postavit nový systém sociální ochrany. Nepochybně jde o scénář již na první pohled nebezpečně *katastrofický*, ne však zcela vyloučený.

Pořadí scénářů nejspíše odpovídá jejich pozici na časové ose. Krátkodobě se na trhu práce v zásadě zatím ještě mnoho neděje, změny se odehrávají v jednotlivých oborech a podoborech. Ale již ve střednědobém horizontu ty země, které budou na čele procesů 4.0, nejspíše budou profitovat ze svého předstihu vůči ostatním. Jejich náskok asi nebude mít trvalý charakter. Nicméně i přechodná doba, po jakou bude možné *dolování renty* v oborech silně ovlivněných fází 4.0, těmto zemím určitě umožní vygenerovat takovou masu efektů (finančních zdrojů, osvojení si unikátních know-how, geopoliticky pozičních

a dalších), že budou mít poměrně volnou ruku při jejich následné alokaci. Budou si moci vybírat, jak velkou část čistých výnosů reinvestují do dalších (nadějných) oborů 4.0, a jakou část věnují na průběžné odvracení katastrofické varianty z třetího scénáře VÚPSV přeměrování trhu práce do modu varianty druhé, kde by byly sociální náklady přechodu do fáze 4.0 ještě zvládnutelné.

Lze dále predikovat, že tyto „premiantské“ země tedy budou současně jakýmsi globálním testovacím vzorkem, jak je možné se s dopady Etapy 4.0 (ne)vypořádávat a ostatní to budou bedlivě analyzovat.

Při splnění těchto předpokladů by se určité případné zaostávání v procesu 4.0 v jistém smyslu mohlo paradoxně jevit i jako výhoda. Omezení možností přednostního dolování renty by totiž mohlo být kompenzováno vyvarováním se chyb těch, kdo sice byli u „těžení renty“ první, ale její alokaci dobře nezvládli: třeba připustili prudký nárůst počtu osob bez práce a bez příjmu, následně zůstali s deficitem předpokládaných plateb do sociálních systémů a fakticky tak dopustili destrukci celospolečenské reprodukce.

Ve hře je totiž více než jen vyšší vývojový stupeň dolování renty, tentokrát na inovační bázi 4.0. Je jím nalezení modelu někdy nazývaného optimální motivací, pod kterým zde rozumíme plné využití lidského potenciálu odkrytím tvůrčí aktivity, podnikavosti a soutěživosti lidí. Zde nemáme na mysli vždy jen početně relativně úzkou vrstvu vynálezců, konstruktérů či objevitelů, ale co možná nejširší záběr všech účastníků společenské reprodukce, kteří by dobře pochopili výhody a rizika faktu, že žijí v Etapě 4.0. Pregnantně je to formulováno třeba v Zeleném plánu pro Evropu: „*Aby byla Zelená dohoda pro Evropu úspěšná, je naprosto nezbytné zapojení a angažovanost veřejnosti a všech zúčastněných stran. Nedávné události na politické scéně ukazují, že převratné politiky fungují pouze tehdy, jsou-li do jejich přípravy plně zapojeni občané. Lidé mají obavy ohledně pracovních míst, vytápění jejich domovů i toho, zda si vystačí s příjmem, a pokud má být Zelená dohoda úspěšná a přinést trvalé změny, měly by s nimi orgány EU spolupracovat. Občané by měli být a zůstat hybnou silou transformace.*“⁸

Aby bylo jasno: klíčové reprodukční schéma přece není to ryze ekonomické – cyklus produkce zboží a služeb a její následně štěpení na spotřebu a investice (jakožto základu dalšího produkčního cyklu), neboť ekonomická reprodukce není cíl, ale pouze prostředek k zajištění demografické reprodukce. Právě ta a jen ta je v dlouhém časovém horizontu pro společnost nezastupitelná.

Modifikace sociálního dialogu

Naznačený přístup má fatální důsledky pro podobu sociálního dialogu. Půjde o to, v jakém modu se bude vyvíjet mj. psychologická stránka převážně většiny účastníků společenské reprodukce – zda se ocitnou v pasivní pozici, kdy budou trpně a s obavami vyčkávat, co jim nástup čtvrté průmyslové revoluce do jejich osobní pozice negativního přinese – a minimálně podvědomě se budou změnám bránit. Anebo naopak, v Etapě 4.0 většina z nich správně identifikuje, že – vedle nepochybných rizik – tato vývojová fáze přináší též spoustu příležitostí ke stabilizaci postavení v reprodukčním procesu jakožto nejjednodušší cesty k osobnímu růstu, ke zvyšování sociálních jistot a životní úrovně své a případně své rodiny.

To vůbec není proklamace ani akademická úvaha. To je dlouholetá zkušenost třeba ze zlínské firmy Baťa, a. s., která už zhruba před sto lety na odvážném podnikatelském zvládnutí tehdy probíhajícího přechodu z druhé do třetí průmyslové revoluce (sladěním inovačních toků se systémem hmotné zainteresovanosti a komplexní péči o zaměstnance) založila svou expanzi do pozice největších meziválečných globálních hráčů v obuvnickém průmyslu.

Aniž by se tomu tehdy říkalo „sociální dialog“, obsahově šlo o to, že – vedle platů – ve firmě Baťa, a. s., existoval jednak prémiový řád, jednak roční (novoroční) odměny. Ty byly přiznávány – silně diferencovaně – prakticky všem zaměstnancům, a to na základě jejich „komplexního pracovního hodnocení“ nadřazeným manažerem. Současně si musel každý ze zaměstnanců uvážlivě koncem druhého pololetí sám stanovit cílovou peněžní částku – kolik by si chtěl v příštím roce vydělat⁹. Tomáš Baťa se v této souvislosti pořád držel svých původně „amerických“ zásad získaných na cestě po amerických firmách, když po návratu do Zlína prohlásoval: „*Jste moji spolupracovníci (výraz „dělník“ v zásadě z psychologických důvodů vůbec nepoužíval, J. Š.) a moji povinností je, vytvořit Vám takové podmínky, abyste si tyto peníze mohli vydělat.*“¹⁰

Dodejme, že ve srovnání s tehdejšími celorepublikovými platy byly ty zlínské asi trojnásobné. Přestože tehdy nebylo k vidění mnoho firem s tak systematickým uplatňováním inovací¹¹, jako byla baťovka, tak právě na jejím příkladu je možné demonstrovat evidentně vstřícný vztah zaměstnanců k technicko-technologickému pokroku: neviděli v něm hrozbu svému pracovnímu uplatnění, ale naopak šanci, jak si vylepšit svou pracovní pozici a celkový příjem. O tom, jak byla tato forma „sociálního dialogu“ v baťovce úspěšná, nejlépe mluví fakt, že i přes vysokou in-

tenzitu práce a propracovaný systém měření kvality (penalizující zmetky) nezaznamenala firma v meziválečném období jedinou stávku a pro obrovský zájem mohla přijímat jen zhruba pětinu až třetinu zájemců o práci. Jde o přístupy nepochybně inspirující i v dnešní Etapě průmyslové revoluce 4.0 a šance, jak případně čelit jejím nepochybným rizikům.

Když se s ohledem na právě řečené vrátíme k výše uvedeným třem variantám – „rovnovážné“, „pravděpodobné“ a „katastrofické“¹², nabízí se prostor ke „změkčení“ použitých adjektiv, a to tak, že je si budeme promítat v různě dlouhém časovém horizontu vývoje trhu práce a sociálních systémů, kde se pro ně nabízí ideální zařazení.

Rovnováha v krátkém časovém horizontu

Dosavadní reakce na covid-19 sice naznačily mnohá rázná vybočení z dosavadních zvyklostí – příkladem může sloužit třeba přechod v mnoha firmách a oborech na *home office* či růst *platformových forem podnikání*, případně dílčí rozšíření e-aktivit zejména v prodejní síti –, ale s jistým zjednodušením lze uvést, že se v *krátkém časovém horizontu* vlastně nic tak zásadního nestalo. To nemá být bagatelizace ohromujících výpadků v kvartálním vyčíslení HDP, v příjmech určitých skupin domácností či firem atp. Ale pořád jde – alespoň na makroúrovni – o víceméně řízené procesy, minimálně v podobě (v případě ČR) Parlamentem akceptovaných a zatím dvakrát za sebou schválených půlbiliardových rozpočtových schodků na roky 2020 a 2021. Přijatých s optimistickým přesvědčením, že jde o přechodnou záležitost nemající alternativu do doby, než se vše vrátí „do normálu“.

Podobně záměrně „lehkomyslně“ přistupme k předběžným signálům z trhu práce, totiž že míra nezaměstnanosti v ČR pořád zůstává na nízkých hodnotách a zvyšuje se jen počet předčasných odchodů do starobního důchodu.

Z krátkodobého hlediska je „rovnovážná“ varianta ta, kdy mezi sumou zanikajících profesí/pracovních míst a sumou nově vytvářených budou jen minimální salda. A tudíž počty zaměstnanců a živnostníků budou krátkodobě víceméně neměnné, resp. budou podléhat více než dopadům Etapy 4.0 hlavně dlouhodobě působícím demografickým faktorům a ke změnám bude docházet víceméně jen ve struktuře (s minimálními dopady na sociální systémy). Tuto variantu lze označit za optimistickou.

Narůstající nerovnováha ve středním časovém horizontu

Jestliže druhou variantu, kdy očekáváme jen minimální salda, označujeme za

variantu „pravděpodobnou“, tak se v zásadě jen držíme valné části „předcovidových“ expektací, z nichž ty pesimistické přesně takto vymezovaly důsledky budoucích procesů na trhu práce (a v sociální oblasti) ve *střednědobém* časovém horizontu.

Řadu dosavadních přístupů pandemie docela zpochybnila. Zdá se, že do úvahy bude třeba vzít (i při použití „Occamovy břitvy“) mnohem více vlivů, než se původně soudilo, především:

- již zmíněnou nutnost vnímat dlouhodobě destruktivní vliv rychle rostoucí míry nerovnováhy veřejných financí;
- nárůst psychické labilitaty současné populace, z nichž značná část vnímá proti pandemická opatření jako novou formu globálního politického střetu velmocí a supervelmocí;
- posuny v geopolitické pozici jednotlivých zemí.

Při hledání jejich společného jmenovatele není těžké jeho nalezení: je jím faktor času, jakožto (staro)nové paradigma. Pouze těm zemím/regionům/společnostem, které se nejrychleji a nejdárněji vypořádají se všemi zadáními Etapy 4.0 a dopustí co nejkratší dobu a co nejmenší hloubku negativních dopadů pandemie, se může podařit uhájit vzestupnou trajektorii v rozhodujících ukazatelích civilizačního vývoje pro 21. století.

A naopak. Z tohoto obecného konstatování je nutné se odrazit do mnohem konkrétnější polohy řešení jak již dříve známých dílčích úkolů a zadání, tak do zvládnutí výzev nových, rysujících se až v „covidové“ či „postcovidové“ etapě.

Jeden z možných přístupů deskripce nových zadání je obsažen v podkladu pro výše zmíněný online seminář VÚPSV ze dne 10. února 2021. Citujme klíčovou pasáž: „Všechny „*předkoronavirové*“ dosavadní představy o novém možném využití uvolněné pracovní síly předpokládaly obecně rozvoj služeb, práci na bázi individuálních kontaktů a vztahů. Koncept „*vy-mysli si práci, která tě uživí*“. Právě aktivity takového (zbytného) typu pandemie ovšem ničí. Předkládají (volnou) kupní sílu. Úspěšně se rozvíjí digitalizace v odvětvích s problematickou budoucností (rozvoz jídla a zboží obecně). Určité „*nadšení*“ z akcelrace digitalizace ale evokuje problém/otázku. Digitalizace je nepochybně jen cesta/nástroj – ne cíl. A je vážná otázka „*cesta kam, nástroj k čemu?*“ K osvobození člověka od práce, rozvolnění pracovních právních vztahů obsahujících prvky z otrokářství a nevolnictví. Od 4. průmyslové revoluce se očekává zcela zásadní změna v dimenzi civilizačního vzorce. Život bez nutnosti práce. Nebo je zaručený příjem efektivní řešení kapitalismu bez práce, jehož dimenzí si zatím neu-míme představit? Je tu i koncept redefinice práce. Diskuse o nepodmíněném, zaruče-

ném příjmu v tomto pohledu lze možná považovat spíše za důkaz bezradnosti, pokud jde o budoucí život a práci. A přetrvává otázka budoucích klíčových finančních transferů (sociálních a daňových).“¹³

Není sporu o tom, že snad každá z nadhozených (i dalších, souvisejících) otázek, které musejí být ve střednědobém horizontu řešeny a zdárně vyřešeny, by si zasloužila samostatné pojednání. Soustředíme se jen na úvahy o již známých úskalích varianty třetí, „katastrofické“. S tím, že současně budeme hledat opatření a nástroje nezbytné k – pokud možno co nejdélšímu – setrvání v prostoru druhého, „pravděpodobného“ varianty. Tedy s cílem se „pádu do varianty třetí“ raději vyhnout.

Varianty třetí ... a poslední?

Přidržme se následujícího vymezení třetí varianty: „*Člověk bude, až na výjimky, nahrazen technologií, nebude tedy součástí trhu práce*“, a: „*Jedinec nebude mít mzdu ani plat; dojde ke kolapsu nastavených schémat sociálního pojištění*“, když související otázka nutně zní: „*Na jakých pilířích stavět nový, vyhovující systém sociální ochrany?*“¹⁴

Když si klademe tyto zcela legitimní otázky, neříkáme tím současně, že tato – asi finální – budoucí podoba společenského reprodukčního procesu založeného na víceméně plošné aplikaci moderní techniky, která umožňuje člověka (či většinu dospělé populace) konečně „osvobodit“ od nutnosti pracovat, se z polohy ideální fakticky převrací do polohy *fatální hrozby* pro celou společnost?

Protože co bylo až dosud v dějinách moderní společnosti pro její rozšířenou reprodukci (ať ekonomicko sociální, tak čistě demografickou) elementární podmínkou? Nepochybně *jednota hmotné, hodnotové a sociální stránky její ekonomické reprodukce*! Zjednodušeně řečeno tato ekonomická abeceda dosud více méně zdařile fungovala tak, že na jedné straně generovala kombinace výrobních faktorů nepřetržitý tok produkovaných hmotných statků a nabídku potřebných hmotných i nehmotných služeb směrem ke spotřebitelům. Na druhé straně suma spotřebitelů – za odměnu za svou účast ve zmíněné produkční fázi – průběžně disponovala určitým objemem peněz, který se jako sumární finanční poptávka na trhu potkával s nabízenou produkcí. Ta se momentem prodeje fakticky zrealizovala, a celý koloběh reprodukce tak byl průběžně završován – s příslušnými důsledky pro demografii a sociálně.

Co ale plyne ze třetí varianty prolongující reprodukční podstatu Etapy 4.0 na vzdálený horizont? Nabídka by mohla být nejspíše zachována, ale jelikož při jejím

vytváření postupně většinou vytěsníme člověka (jako pracovní sílu) mimo reprodukční proces, nebude žádný důvod lidi za neexistující podíl na produkci honorovat. Ovšem tím by se současně snížil a v mezím případě i přerušil tok peněz do generování potřebné výše poptávky a koloběh zboží a peněz – tedy hmotné a hodnotové stránky reprodukce – by tak byly roztrženy. Paralelně s tím by se nutně zhroutily všechny přerozdělovací procesy, protože by nebylo co přerozdělovat: nebudou-li příjmy, nebude ani z čeho platit daně a odvody, zdroje v bilancích všech sociálních systémů nutně vyschnou. Mimo jiné i koncept *nepodmíněného základního příjmu*¹⁵ by zůstal definitivně utopií, protože na jeho výplatu by nebyly zdroje.

Komu se zdá být tento přístup jistou analogií k úvahám Karla Marxe o budoucí společnosti negující tehdy dynamicky rostoucí kapitalismus, má pravdu, ale jen na první pohled. Ani Karel Marx, ani jeho soupoutníci se konceptem postkapitalismu sice nikdy nijak vážněji nezabývali – tuto etapu vizionářsky komentovali „jen“ v poloze obecné negace tehdejšího společensko ekonomického uspořádání.¹⁶ Nicméně i tyto jejich hrubé obrysy budoucí společnosti (založené na spotřebě statků či služeb již nikoliv jen „podle zásluh“, ale „podle potřeb“) vždy jednoznačně předpokládaly, že budoucí konzumenti budou primárními aktéry výrobního/reprodukčního procesu, tedy současně producenti i konzumenti. Nikoliv že z něj budou vytěsněni, i třeba formou razantně sníženého počtu lidí odpracovaných hodin. Úvahy o finální verzi Etapy 4.0 jsou zdá se oproti úvahám marxistických klasiků poněkud realističtější, ale naše nepřipravenost na její výzvy je o to více zneklidňující.

Ale i identifikace budoucích hrozeb – byť jakkoliv provizorní a neúplná – je pro každý rozhodovací proces klíčová. V tuto chvíli se zdá být konsensuálním vyústěním již naznačený požadavek, že odpovídající reakcí na riziko zhroucení celospolečenské reprodukce je co nejdříve setrvání ve stádiu druhé varianty (respektive výše zmíněného druhého scénáře VÚPSV), tedy nepřipustění nástupu varianty třetí.

Závěr

Aniž půjdeme do detailů – ostatně můžeme ve většině oborů o hodně vzdáleném horizontu¹⁷ – řešením zjevně nebude držet vysokou obsazenost zaměstnanci tam, kde se ukáže být hospodárnější jejich nahrazování technikou. Velkou roli zde bude hrát právě finanční stránka této případné substituce, kdy při dostatečně nízkých odměnách za práci bude pořad výhodnější obsazenost fyzickými zaměstnanci (než mechanizace/robotizace) a rovněž snaha o vytváření nových profesí a oborů, potaž-

mo co nejširší a nejplnější využití „baťovských“ podnikatelských invencí a manýrů a jejich vštěpování lidem.

Je zřejmé, že již nyní člověk mezi sebe a přírodu vkládá nejen automatizované technologie, ale dokonce i umělou inteligenci a tím prakticky násobí inovační potenciál lidstva. Je to možný únik ze slepé uličky třetí varianty, respektive šance, jak navodit příznivé klima pro – v zásadě trvale udržitelný – ekonomický růst, a tedy pro pokračování ekonomického reprodukčního procesu s námi požadovanými atributy – generování nejen dostatečně vysoké nabídky, ale zároveň i poptávky. Tímto způsobem by asi bylo možné překonat výše avizovanou rizikovou bariéru: například by nasazování umělé inteligence nejen nevytlačovalo člověka z pracovních technologických procesů, ale naopak by vytvářelo předpoklady pro plnější uplatnění jeho nezaměnitelných tvůrčích schopností.

Bude nepochybně nutné tyto procesy sladit nejen v čase, ale – s ohledem na nutnost minimalizovat ekologickou stopu ekonomické reprodukce – i směrem k trvalé udržitelnosti. Tímto přístupem by zřejmě bylo možné kompenzovat i tak nevyhnutelné početní úbytky zaměstnanců v důsledku stárnutí především evropské populace. A – po stránce finanční – je třeba generovat potřebně vysoký objem koupěschopné poptávky. Vše uvedené pak v takové míře, aby proces celospolečenské reprodukce nezkolaboval.

- 1 Pokud bude očkování probíhat tak, jako probíhalo do konce května 2021, nejhudší země svět budou schopny zabezpečit své obyvatelstvo očkováním proti covidu-19 až za 57 let. Srov. Právo 5. 5. 2021, str. 19.
- 2 Právě jejich analýze a souvislostem byla v loňském ročníku Fóra sociální politiky věnována značná pozornost (zejména v jeho čtvrtém čísle r. 2020, které bylo monotematické).
- 3 Třeba Španělsko, druhá nejoblíbenější světová turistická destinace, registruje v 1. čtvrtletí 2021 pouhých 1,8 milionu zahraničních turistů, což představuje pokles o celých 82,6 % ve srovnání se stejným „předcovidovým“ obdobím roku 2020. Odvětví turismu je hlavní hnací silou španělské ekonomiky a v roce 2019 generovalo přibližně 12,4 % španělského HDP. Viz The Capitals, Euractiv, 2. 6. 2021, <https://euractiv.cz/section/politika/news/the-capitals-recko-se-pousti-do-noveho-experimentu-chce-mit-svuj-zeleny-ostrov/> (platnost všech internetových adres uvedených v tomto článku je ověřena k 11. 6. 2021).
- 4 Srov. komentáře ekonoma Radima Valenčíka na jeho blogu, např. <https://radimvalencik.pise.cz/9005-covi-kavicka-4-3-cr-15088-usa-66879-cod.html>. Právě doc. Radimovi Valenčíkovi děkuje autor za cenné podněty při koncipování této stati.
- 5 Zpráva OECD Economic Outlook 2021 z června 2021 nepředpokládá, že by Česká republika snad dosáhla předcovidové hladiny HDP/osobu dříve než v polovině roku 2022. A tímto pořadím v rychlosti návratu k předcovidovým hodnotám se dostává až na konec druhé třetiny zemí OECD. Viz https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2021/issue-1_edfbc02-en.

- 6 Víšek, Petr – Váňová, Jana: Průmysl 4.0 – Systémy sociálního zabezpečení. Jejich propojení a vzájemné ovlivňování. Prezentace pro online seminář pořádaný VÚPSV, Praha, 10. února 2021.
- 7 Výchozí přístupy dolování renty jakožto fenoménu současné fáze tržní ekonomiky jsou popsány například ve studii NEWTON College, a.s., Fenomén dobývání renty zájmovými skupinami v ČR a jeho vliv na stav veřejných financí (Professional Publishing, Praha 2008. ISBN 978-80-86946-75-7). Hlavní řešitelkou byla Eva Klvačová, spoluřešiteli byli Jiří Malý, Karel Mráček, Ivana Dostálová a Jiří Chlumský. Zadavatelem bylo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- 8 Sdělení Evropské komise COM(2019)640 Zelená dohoda pro Evropu, preambule části 4: Čas jednat společně: Evropský klimatický pakt. Viz https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_cs.
- 9 Není bez zajímavosti, že souhrn těchto představ zaměstnanců byl klíčovou informací pro tvorbu podnikových záměrů.
- 10 Viz např.: Pokorný, Jiří a kol.: Historie, odbory a společnost. Exkurz Inovace jako klíčový a trvalý zdroj proměn sociálního dialogu, str. 70-90. ČMKOS. Praha 2020. ISBN 978-80-86809-24-3. či také Ryšavý, Vítězslav: Baťovské formy organizace práce a odměňování, <https://zlin.estrany.cz/clanky/batuv-system--batismus--batovske-formy-organizace-prace-a-odmenovani.html>.
- 11 Nejednalo se pouze o nasazování nových strojů, dopravníků či technologií, ale také o rušení funkcí třeba kontrolorů kvality, protože tuto činnost plnohodnotně zastaly samostatně účtující dílny přebírající polotovary.
- 12 Tato adjektiva prezentace VÚPSV neobsahuje, jde o jejich následnou interpretaci autorem této statě.
- 13 Víšek, Petr – Váňová, Jana: Průmysl 4.0, c. d.
- 14 Tamtéž.
- 15 Srov. diskusi k problematice nepodmíněného základního příjmu ve Fóru sociální politiky v minulých číslech.
- 16 Pozoruhodné úvahy ve vazbě na kategorii vlastnictví jsou např. v prvních pěti kapitolách knihy Lubomíra Mlčocha Úvahy o české ekonomické transformaci. Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-389-2, str. 15–31.
- 17 Že to není zas až tak vzdálená budoucnost, svědčí příklad mohelnické filiálky Siemensu, kde je na systém řízení kvality nasazena příslušná špičková bezobsluhová technika. Přestože ta umožňuje při individuální kontrole všech polotovarů pomocí automatů identifikovat kus vybočující z tolerančního pásma a vyřadit ho z další operace, dohodly se místní odbory s vedením firmy, že tuto kontrolní fázi budou dublovat i fyzickými zaměstnanci. Asi nelze spoléhat na univerzálnost v použití tohoto algoritmu, přestože je velmi drahý.

Ing. Jaroslav Šulc, CSc.

(sulc.jarek@volny.cz) pracoval téměř dvě desetiletí v ústředních orgánech státní správy České republiky (FSÚ, FMSP a MF ČR), souběžně působil na VŠE a poté na VŠFS, v 90. letech byl ekonomickým ředitelem tehdy největšího penzijního fondu. V posledních deseti letech byl ekonomickým poradcem předsedů ČMKOS, premiéra a předsedy Senátu. Nyní je v důchodu. Zabývá se především sociálními aspekty makroekonomického vývoje.

Pozvánka na konferenci

Katedra demografie Fakulty informatiky a statistiky
Vysoké školy ekonomické v Praze si
Vás dovoluje pozvat na mezinárodní vědeckou konferenci RELIK 2021

REPRODUKCE LIDSKÉHO KAPITÁLU (VZÁJEMNÉ VAZBY A SOUVISLOSTI)

Konference se bude konat 4. a 5. listopadu 2021 v online formě přes platformu Microsoft Teams. RELIK 2021 je vědecká konference zabývající se tématem reprodukce lidského kapitálu z pohledu demografie, ekonomie sociální a hospodářské politiky a dalších příbuzných oblastí. Konference je určena také mladým začínajícím vědcům.

Výstupem konference je recenzovaný sborník příspěvků z konference s ISBN, dostupný online na <http://relik.vse.cz/cz/>. Sborník bude zaslán k indexaci do Web of Science. Sborníky z let 2017 až 2020 jsou již zařazeny do databáze Web of Science.

Účastníci se mohou registrovat do 5. září 2021 přes registrační formulář, který je dostupný na stránkách konference relik.vse.cz/signup.

Na konferenci se neplatí vložné.

Kontakt:

Vrabcová Jana vrabcova.jana@post.cz
Zachariášová Dana zachar@vse.cz

V případě, že nás budete kontaktovat e-mailem, zasílejte Vaše dotazy a požadavky na všechny výše uvedené emailové adresy.

Konference je spolufinancována sponzorským darem České spořitelny, a.s.

Právo na rovné zacházení: Deset let antidiskriminačního zákona

Vladimír Barák

Šmíd, Martin (ed.): *Právo na rovné zacházení: Deset let antidiskriminačního zákona*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, 324 stran, ISBN: 978-80-7598-850-8.

Kniha shrnuje prvních deset let platnosti zákona č. 198/2009 Sb., Zákona o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (tzv. antidiskriminační zákon). Editor publikace Martin Šmíd měl velmi těžký úkol: zpracovat příspěvky dvacítky autorů a jejich pohledů na antidiskriminační zákon nejen z hlediska právního, ale i dalších společenských věd. Jednotlivé kapitoly jsou sice logicky uspořádané, ale mají velmi různou kvalitu zpracování.

Již přes deset let v České republice platí zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, v médiích i u veřejnosti spíše známější pod označením antidiskriminační zákon. Desetileté výročí přímo vybízí k tomu kriticky zhodnotit účinnost zákona, jeho srozumitelnost a zejména také to, jak na něj zareagovala praxe: nejen občané, ale také firmy (například z pozice zaměstnavatele) nebo justice, konkrétně advokáti, státní zástupci a samozřejmě i soudci.

Pro větší přehled je nejprve nutné přiblížit situaci a dobový kontext, v němž byl zákon přijat. Přijetí antidiskriminační normy, která měla zajistit rovný přístup mimo jiné ke vzdělání, práci, zdravotnické péči nebo sociálním výhodám bez ohledu na sociální původ, pohlaví nebo sexuální orientaci, bylo vyžadováno Evropskou unií. Česká republika se zavázala, že podobnou normu přijme. V roce 2008 jsme byli poslední zemí EU, která ještě neměla schválené znění anti-

diskriminačního zákona. Nakonec byl přijat proti vůli řady prominentních právníků, průběh schválení v Parlamentu budil velké emoce, zákon dokonce vetoval tehdejší prezident Václav Klaus. Tehdy v odůvodnění uvedl: „Vedle mnoha dalších důvodů, jako zásadní argument pro odmítnutí spatřuji ten, že jde o prolomení principu přenesení důkazního břemene ze strany žalující na stranu žalovanou. Je to něco zcela nového a absurdního. Zákon považuji za zbytečný, kontraproduktivní a nekvalitní a jeho dopady za velmi problematické.“ Nicméně ani tato zásadní kritika nakonec nic nezměnila na tom, že zákon vešel v platnost. Dodnes budí kontroverze, odpůrci normy mimo jiné vyčítají, že byla napsána na zadání aktivistických neziskových organizací. Ostatně ochranu výše uvedených práv Česká republika již garantovala, a to třeba v nadčasové Listině základních práv a svobod.

Recenzovaná publikace má zhodnotit zákon po teoretické i praktické stránce. Daří

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR SOCIÁLNÍ SLUŽBY www.socialnisluzby.eu

Z obsahu červnového čísla

● APSS ČR	5
● Institut vzdělávání APSS ČR: Nabídka otevřených kurzů	6
● Psychologie: Manipulace se seniory a jak se jí bránit	12
● Drogy: Klienti pod vlivem 2. díl – Bezpečná nejistota	14
● Kraje: „Celá sociální oblast by se měla stát prioritou a nemělo by zůstat jen u proklamací,“ říká náměstek hejtmana pro oblast sociálních věcí v Libereckém kraji Petr Tulpa	16
● Raná péče: Komunikace v rodině vychovávající zdravé dítě a dítě s postižením	18
● Statistika: Covid, nezaměstnanost a sociální služby	21
● Domácí násilí: S jakými mýty musí sociální pracovník bojovat	25
● Bezdomovectví: I lidé bez domova potřebují svého lékaře	28
● Anketa: Jak zasáhl covid zdravotnictví a sociální služby očima jejich zástupců	30
● Výzkum: S čím bojují a co potřebují rodiče dětí se zdravotním znevýhodněním	34
● Individuální plánování: Individuální plánování v sociálních službách	36
● Veřejný ochránce práv: Opční protokol k Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením aneb Co nám tato mezinárodní smlouva přinese nového	39
● Psychologie: Dopad pandemie covid-19 na duševní zdraví (3. díl)	40
● Certifikace paliativním přístupem	58
● Střípky z domova	59

se jí to jen zčásti. Problematické je zejména velké množství autorů, kteří do knihy přispěli a jejichž statě se editor Martin Šmíd pokusil logicky uspořádat alespoň s trochou návaznosti. Kvalitní editaci lze dosáhnout kompaktního celku, avšak jen za situace, kdy všechny obsažené kapitoly mají určitou míru kvality. V případě představené publikace tomu tak není – výsledek připomíná sborník povídek, z nichž některé jsou lepší a některé možná měly být zcela vynechány.

Monografii lze ocenit zejména za její první tři části, které jsou věnovány antidiskriminačnímu právu a judikatuře. Autoři skvěle popisují legislativní ukotvení normy, bez emocí hodnotí její kladné i slabé stránky. Velmi zajímavé jsou kapitoly, kdy odborníci nechají čtenáře nahlédnout do právní praxe a ukazují význam zákona v konkrétních případech (Jakub Tomšej: Diskriminace HIV pozitivních lidí [...], M. Štefko: Malá efektivita soudní ochrany u diskriminace z důvodu věku [...]).

Srozumitelně a kvalitně je popsán i evropský rámec, a to v kapitole Boj proti stereotypům, kde danou problematiku jako součást evropského antidiskriminačního práva přiblížil Harald Christian Scheu.

Pochybnosti mám o části čtvrté, která se zaměřuje na společenské souvislosti rovného zacházení. Problém nespátřuji v samotné existenci této části, neboť právo skutečně nestojí osamocené a je provázáno s dalšími společenskými vědami. Zatímco však texty právníků a právních vědců z prvních tří částí jsou zpravidla věcné a velmi kvalitně odborně zpracované, statě autorů ze čtvrté části postrádají nosnou myšlenku (L. Vidovičová: Vybrané sociální kontexty věkové diskriminace [...]) nebo ani po důkladném pročtení do rámce knihy nezapadají (M. Pitoňák: Strukturální základ menšinového stresu v Česku [...]). Pokud se títo autoři vyjadřují k danému zákonu, pak velmi nekriticky. Zdůrazňují dů-

ležitost zákona, prakticky však opomíjejí snahu nahlédnout i jeho kontroverzní části. Některé texty působí až emociálně zabarvené – to když autoři zákon považují za nezbytný bez ohledu na jeho skutečný obsah.

Výsledný dojem je tedy takový, že snaha o komplexnost publikace zvítězila nad snahou o její celkovou kvalitu. Je zajímavé, že kritika v podobném duchu se často snáší i na samotný antidiskriminační zákon.

Mgr. Vladimír Barák

(vladimir.barak@vse.cz)

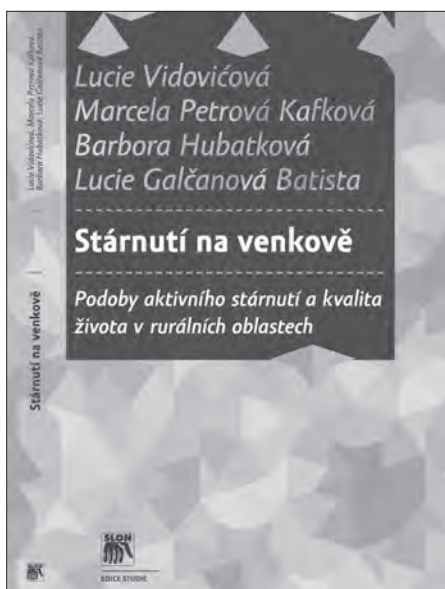
působí na Katedře hospodářské a sociální politiky Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze (Department of Economic and Social Policy, Faculty of Economics, University of Economics), Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika.

Stárnutí na venkově – podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech

Anna Beránková

Vidovičová, Lucie – Petrová Kafková, Marcela – Hubatková, Barbora – Galčanová Batista, Lucie: Stárnutí na venkově: podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON); Brno: Masarykova univerzita, 2018, 141 stran, ISBN 978-80-7419-280-7.

Recenzovaná kniha popisuje specifika stárnutí na českém a moravském venkově. Z různých úhlů objasňuje problematiku „městské myšlenkové hegemonie“, kdy i zdánlivě objektivní škály posuzující přátelskost prostředí jen málo vypovídají o jiném než městském prostředí. Je též problematizován koncept „aktivního stárnutí“, který zohledňuje především „městské“ aktivity (např. účast na kurzech a skupinových cvičeních), nikoliv však venkovskou činnost, která k samostatnému životu na venkově nedílně patří. Limitem knihy je, že mezi respondenty nejsou výrazněji zahrnuti starší a méně soběstační senioři.

Předkládaná monografie Stárnutí na venkově je výsledkem výzkumného šetře-

ní, které kombinovalo kvantitativní a kvalitativní metody. Zdrojem informací byl výběrový kvantitativní výzkum i rozhovory a pozorování přímo na místě.

Vzhledem k heterogenitě venkova je značný prostor publikace věnován i jejímu popisu. Autorky využívají typologii Ondřeje Petra, která dělí obce podle počtu obyvatel a přítomnosti konkrétních služeb v obci na šest podtypů, se kterými se dále v textu pracuje. Rozdíly mezi typy nejsou dány pouze samotnou velikostí obcí, ale též dostupností služeb a institucí. Je zde popsána velká různorodost venkova – jiný je venkov v blízkosti velkých měst, jiný na odlehlých místech. Vesnice mají též odlišný charakter v Čechách a na Moravě. Tato různost prostředí se střetává s růzností respondentů a jejich životních osudů a cest – mezi seniory, kteří se zapojili do rozhovorů, jsou muži i ženy, lidé kteří na venkově žijí celý život, i ti, kteří se sem přestěhovali teprve nedávno. Zkušenosti a pohledy na venkovské prostředí se tak

velmi liší i vzhledem k rozdílným vstupním úhlům pohledu respondentů.

Autorky v textu na základě analýzy dostupných statistických informací boří některé mýty spojené se stárnutím na venkově – jedním z těch nejurputnějších je, že venkov se vytrvale vylidňuje, stárne a vymírá. Dle dostupných statistických údajů však poměr osob žijících na venkově a jejich stáří se od osmdesátých let dvacátého století příliš nezměnil. Čtenáři zde však poněkud schází reflexe problematiky přechodného bydliště – tedy jestli tato statistika není výrazně zkreslena osobami, které fakticky žijí a pracují ve větších sídlech, ale bydlištěm zůstávají registrováni na venkově.

Průměrný věk respondentů byl 70,5 let a tomu odpovídají i popisované zkušenosti včetně vymezování se vůči „těm druhým“, kteří potřebují péči.¹ Bylo by velmi zajímavé zahrnout do výzkumu nejen seniory převážně soběstačné, ale i ty, kteří jsou již ve větší míře příjemci formální i neformální péče.

Autorky opakovaně popisují tzv. městskou hegemonii v myšlení a vnímání toho, jak hodnotíme přívětivost prostředí, a popisují zajímavý fenomén – venkov podle hodnotících škál vychází jako prostředí podstatně méně přívětivé vůči stárnutí (autorky studie v šetření použily adaptovaný koncept „obce přátelské k věku“ – inspirováno doménami Global Age-Friendly Cities podle Světové zdravotnické organizace). Zároveň však venkovští senioři sami jsou subjektivně spokojenější, zdravější a společensky více zapojení, než uvádějí jejich městské protějšky. Je zde patrné, že indexy hodnotící přívětivost prostředí vznikly pro města a dokáží tak spolehlivěji popsat právě městské prostředí.

Celý populární koncept „aktivního stárnutí“, který zahrnuje organizované aktivity, dobrovolnické zapojení, univerzity třetího věku a podobně, je veskrze městským konceptem. Vesnická činnost rozšířená péče o sebe, svůj domov, malé hospodářství, která je ze své podstaty velmi aktivním způsobem života, jde mimo koncept „aktivního stárnutí“.²

Aktivní stárnutí ve městech často souvisí s vyvázáním se z povinností – jedná se především o volnočasové či dobrovolnické aktivity. Vesnická činnost seniorů oproti tomu působí jako vynucená tla-

kem prostředí – již jen zajistit si teplo na zimu znamená rozsáhlou dlouhodobou aktivitu od opatření si topiva přes jeho přípravu a uložení po samotné topení v zimě.

Autorky upozorňují na velkou heterogenitu venkova a obtížnost postihnout této různosti jednoduchými škálami, které nebyly vyvinuty pro toto prostředí. Přesto se však samy setkávají ze strany samospráv s poptávkou po „grafech a číslech“ i tam, kde tyto grafy a čísla nedokáží různost prostředí popsat.

Zajímavým rysem problematiky aktivního života ve městě a na venkově je otázka genderu. Městská nabídka „aktivního stárnutí“ oslovuje ve větší míře ženy, k zapojení mužů se cesty hledají podstatně obtížněji. Oproti tomu aktivní samostatný život na venkově s drobnou (i větší) údržbou bydlení, topením dřevem a péčí o domácí zvířata je přirozeně stimulačním prostředím jak pro ženy, tak pro muže.

Dalším aspektem městské hegemonie myšlení, který autorky popisují (a zároveň se projevuje i v jejich vlastním přístupu), je neustálé srovnávání venkova s městem. Jednotlivé jevy jsou zřídka popisovány samy za sebe, většinou jsou dávány do kontrastu či paralely k městskému životu a prostředí.

Publikace Stárnutí na venkově je velice cennou sondou do svěbytného fenoménu stárnutí v rurálních oblastech České republiky. Její přínos vedle prohloubení akademického uchopení problematiky lze spatřovat především v rozšíření podkladů pro obecní zastupitelstva a plánování rozvoje obcí podle potřeb obyvatel ve vyšším věku.

1 K věkovému složení seniorů v ČR viz ČSÚ – Senioři v ČR v letech 2020, <https://www.czso.cz/documents/10180/120583272/31003420.pdf/5272aa65-7abc-4262-94a4-fb91e60600e3?version=1.3>; dále EHLEIS – Naděje na dožití podle zdravotního stavu v České republice 2014 http://www.eurohex.eu/pdf/CountryReports_Issue7_translated/Ceske%20Republika.pdf (platnost obou uvedených internetových adres je ověřena k 11. 6. 2021).

2 Více k problematice aktivního stárnutí na úrovni obcí viz např. Iva Holmerová et al., *Bedekr aktivního stárnutí*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2013.

Mgr. Anna Beránková

(anna.berankova@fhs.cuni.cz) je výzkumnou pracovnící Centra pro studium dlouhověkosti a dlouhodobé péče při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy (Centre of Expertise in Longevity and Long-term Care, Faculty of Humanities, Charles University), Pátkova 2137/5, 182 00 Praha 8 - Libeň. Zabývá se problematikou stárnutí u osob s mentálním postižením.

Dlouhodobá péče nejen v České republice

Vladimír Barák

Průša, Ladislav a kol.: Dlouhodobá péče nejen v České republice. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2021, 366 stran, ISBN: 978-80-88361-09-1.

Autoři knihy pod vedením Ladislava Průši se pokoušejí identifikovat klíčové problémy, jež brání rozvoji dlouhodobé péče o seniory a handicapované osoby v České republice. Publikace si klade za cíl nabídnout ucelený dokument, který podrobně popisuje současný stav, aktuální situaci neformálních pečujících a jejich hlavní potřeby. Jde o ambiciózní cíl, kterého ale lze v rámci jediné monografie dosáhnout jen stěží. Kniha dobře popisuje české realie a nabízí zajímavá srovnání se zahraničím. Je vhodná zejména pro odborníky zabývající se danou oblastí.

Poměrně široce pojatý název publikace Dlouhodobá péče nejen v České republice může u čtenářů vyvolat dojem, že toto téma lze v celé jeho šíři a hloubce obsáhně zpracovat v rámci jediné knihy a v rámci několika málo kapitol. Ačkoli coby recenzent jsem k takovému ambicióznímu cíli byl od začátku velmi skeptický, po přečtení nakonec musím přiznat, že autoři odvedli velký kus práce a představili uctyholdnou publikaci.

Důvod potřeby věnovat se danému tématu je dlouhodobě nesporný a již velmi dobře popsán: česká populace stárne. Přitom společnost na tento fakt není připravena. Politická reprezentace z dlouhodobého pohledu sice o problému diskutuje, reálně však koná spíše málo. Sliby o důkladné důchodové reformě nesplnilo

hned několik vlád, totéž platí o reformě sociálních služeb a vlastně vůbec o komplexním pojetí tuzemské sociální politiky a zhodnocení její připravenosti na nové výzvy. Jak ale upozorňují autoři publikace, „systémy sociálních služeb i zdravotní péče dnes v naší zemi fungují bez potřebných vzájemných interakcí, systém dlouhodobé péče není doposud legislativně upraven. Kapacity sociálních služeb se prakticky nezvyšují“. Hned v úvodu autoři upozorňují na několik trestuhodně zanedbaných oblastí sociální politiky. Věřím, že monografie poskytne čtenářům řadu námětů pro rozvoj sociálních služeb dlouhodobé péče a pro zamyšlení nad tím, jak koncipovat strategii rozvoje v jednotlivých regionech. Cílem je také nabídnout podněty pro další vědecko-výzkumnou činnost.

Pokud by měl recenzent jen zhodnotit naplnění výše uvedených cílů, nebylo by téměř nic, co publikaci vytknout. V celkem pěti rozsáhlých kapitolách definují autoři dlouhodobou péči, důkladně ji analyzují a následně předkládají poměrně jasná a strukturovaná doporučení.

První kapitola *Dlouhodobá sociálně-zdravotní péče*, druhá kapitola *Systémy dlouhodobé sociálně-zdravotní péče a zavádění inovativních přístupů pohledem dotázaných expertů z vybraných zemí* a třetí kapitola *Systém dlouhodobé sociálně-zdravotní péče v ČR* poskytují velmi pečlivě vysvětlený úvod do problematiky, přičemž autoři postupují logicky od úvodu do problému po konkrétní data a statistiky.

V následujících kapitolách pak autoři jdou přímo k jádru problémů (nejen) tuzemského sociálního a zdravotního systému, přičemž zejména pátá, závěrečná kapitola *Jak stimulovat rozvoj sociálních služeb dlouhodobé sociálně-zdravotní péče v ČR* nabízí poměrně jasný návod politikům, jakým směrem se ubírat, pokud je jejich cílem stabilizace sociálního a zdravotního systému. To samozřejmě za předpokladu, že odpovědní politici zaprvé mají zájem problematiku řešit, a za druhé mají zájem o odborný pohled bez politického zabarvení. Ostatně to je další klad, který lze na publikaci ocenit: autoři nejdou na věc zprava ani zleva. Upozorňují na problém a nabízejí

ji řešení s argumenty podloženými fakty a v souladu se současným stavem vědeckého bádání. Přitom se nebojí sami pokládat kontroverzní otázky, u nichž sami předpokládají, že budou problematické ani ne tak odborně jako spíše politicky.

Sympatické je také to, že autoři zbytečně nepřehánají, zůstávají poměrně zdrženliví. Z jejich závěrů vyplývá, že nás čeká velká zkouška – koncipovat moderní, dlouhodobě udržitelný sociálně-zdravotní systém. Správně poznamenávají, že tento cíl je v zájmu nás všech. Celkově velmi kladný dojem z knihy mohou někomu trochu zkazit jen některé drobnosti. Kniha by si zasloužila lepší členění, neboť pouhých pět kapitol (kdy některá má přes sto stran) není čtenářsky zcela přívětivým řešením. V určitých případech jdou pak autoři do příliš velkých podrobností, aniž na to v předchozím textu čtenáře připraví. Publikace tak spíše zamíří do rukou odborníků na danou problematiku, přitom závěry z ní vyplývající jsou důležité skutečně pro každého z nás.

Mgr. Vladimír Barák (vladimir.barak@vse.cz) působí na Katedře hospodářské a sociální politiky Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze (Department of Economic and Social Policy, Faculty of Economics, University of Economics), Nám. W. Churčila 4, 130 67 Praha 3, Česká republika.

Novinky z činnosti VÚPSV

Na jaře vyšlo několik publikací, které výzkumní pracovníci VÚPSV publikovali ve spolupráci s unijní agenturou Eurofound.

Observační EurWORK Eurofoundu kontinuálně mapuje změny na pracovním trhu EU. Nyní její publikace již zachycují i dopady koronavirové pandemie. Výzkumné pracovníce VÚPSV **PhDr. Stěpánka Lehmann, Ph.D.**, a **Ing. Soňa Veverková** připravily v **reprezentativním šetření jednotlivých národních států EU** národní zprávu za Českou republiku **Czechia: Working life in the COVID-19 pandemic 2020**.

Mgr. Renata Kyzliková, Ph.D., z VÚPSV podrobila reportovaná data komparativní analýze. Její working paper **Working life during the COVID-19 pandemic as observed through national research data** poukazuje na značné pohyby v pracovních režimech obyvatel EU vedoucí k nárůstu celkové nejistoty v jejich životech.

10. června vydal Eurofound letošní pokračování svého každoročního přehledu věnovaného problematice **minimální mzdy v jednotlivých členských státech Evropské unie**. Za ČR se na publikaci spolupodílel **Mgr. Aleš Kroupa** z VÚPSV. Výzkumná zpráva Eurofoundu **Minimum wages in 2021: Annual review** popisuje mechanismy stanovení minimální mzdy v zemích EU během pandemie covidu-19. Text představuje také to, jak hlavní aktéři podílející se na určování minimální mzdy v jednotlivých členských státech reagovali na **principy jednotného stanovení minimální mzdy v EU** představené Evropskou komisí.

Všechny zmíněné publikace jsou dostupné na internetu. VÚPSV na ně odkazuje jak ze sekce „Aktuality“ svých webových stránek, tak na svých sociálních sítích.

CALL FOR PAPERS

50. výroční konference České demografické společnosti

15.–17. září 2021

Ostrava | Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Odborné sekce

Důchodová reforma – Reprodukční stárnutí –
– Ekonomika zdravého stárnutí – Aktuální demografický výzkum

Bohatý doprovodný program

Termín přihlášení příspěvku (ústní či poster): **PRODLOUŽENÍ TERMÍNU do 31. 7. 2021**

Registrace a více informací na: <http://www.czechdemography.cz>

Organizátoři konference:

ČESKÁ
DEMOGRAFICKÁ
SPOLEČNOST

OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ČESKÝ
STATISTICKÝ
ÚŘAD

The employment of people aged 50 plus

The article considers changes in the employment of persons over 50 years of age. The authors conducted research aimed at determining the reasons for changes in employment, the time spent finding a new job, the advantages and disadvantages of being aged 50 and more, and the career plans of the respondents for the next few years. The research confirmed the existence of problems with respect to the employment of this group of people and the necessity to search for new tools and approaches to the employment of persons over 50 and the continuation of their involvement in the labour market.

Is the prioritisation of the implementation of Industry 4.0 potentially self-defeating?

The article considers three potential scenarios of the impacts of Industry 4.0 on the labour market, social dialogue and social systems against the background of the ongoing Covid-19 pandemic. The author first presents a scenario according to which there will be a balance between job losses and the creation of new job positions. The second and most probable scenario indicates a tolerably negative labour market balance, while the final, catastrophic, variant would mean the expulsion of the greater part of the labour force from the labour market and the resulting consequences.

Review of the book „The right to equal treatment: Ten years of anti-discrimination legislation” – Šmíd, Martin (ed.): *Právo na rovné zacházení: Deset let antidiskriminačního zákona*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, 324 pages, ISBN: 978-80-7598-850-8.

The book provides a summary of the first ten years of the validity of Act No. 198/2009 Coll., the Equal Treatment and Legal Recourse for Protection against Discrimination Act and the amendment of certain other Acts (the so-called Anti-Discrimination Act). The editor of the publication, Martin Šmíd, was faced with a very difficult challenge, i.e. to incorporate the contributions of twenty authors and their views on the anti-discrimination legislation both from the legal perspective and from those of other social sciences. While the chapters are arranged in a logical way, the quality of the processing of the material varies considerably. The texts provided by foreign authors are particularly outstanding as are those that address the purely legal aspects of the issues involved.

Review of the publication „Ageing in rural areas – forms of active ageing and the quality of life in rural areas” – Vidovičová, Lucie – Petrová Kafková, Marcela – Hubatková, Barbora – Galčanová Batista, Lucie: *Stárnutí na venkově: podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON); Brno: Masarykova univerzita, 2018, 141 pages, ISBN 978-80-7419-280-7.

The reviewed book describes the specifics of ageing in rural areas in Bohemia and Moravia. Its significance lies in the empirically-based analysis of the influence of the rural environment on various ageing processes. The book describes the issue of the „urban determined hegemony” from various perspectives, concerning which even seemingly objective scales that assess the friendliness of the environment refer only marginally to the non-urban environment. The concept of „active ageing” is also questioned since it takes into account principally „urban” activities (e.g. participation in educational courses and group exercises) rather than the interests of rural inhabitants that generally comprise an integral part of independent living in country areas. The main limit of the book is that older and less self-sufficient seniors make up only a small proportion of the respondents. The book can be recommended both to social and academic workers who are involved in addressing the issue of ageing and representatives of local and smaller municipality authorities.

Review of the book „Long-term care in the Czech Republic and elsewhere” – Průša, Ladislav et al.: *Dlouhodobá péče nejen v České republice*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2021, 366 pages, ISBN: 978-80-88361-09-1.

The various authors of the book, led by Dr. Ladislav Průša, attempt to identify the key issues that are hindering the development of long-term care for the elderly and the disabled in the Czech Republic. The publication aims to present a comprehensive study that describes in detail the current state of affairs in these sectors and the situation of informal care providers and their main needs. These are ambitious objectives that are difficult to meet in a single monograph. The book provides a good description of the reality in the Czech Republic as well as a number of interesting comparisons with the situation in other countries. It is particularly suitable for professionals who are engaged in these sectors.

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předmětných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt

Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7, Czech Republic, tel. +420 211 152 711, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

